

Over dit boek

Dit is een digitale kopie van een boek dat al generaties lang op bibliotheekplanken heeft gestaan, maar nu zorgvuldig is gescand door Google. Dat doen we omdat we alle boeken ter wereld online beschikbaar willen maken.

Dit boek is zo oud dat het auteursrecht erop is verlopen, zodat het boek nu deel uitmaakt van het publieke domein. Een boek dat tot het publieke domein behoort, is een boek dat nooit onder het auteursrecht is gevallen, of waarvan de wettelijke auteursrechttermijn is verlopen. Het kan per land verschillen of een boek tot het publieke domein behoort. Boeken in het publieke domein zijn een stem uit het verleden. Ze vormen een bron van geschiedenis, cultuur en kennis die anders moeilijk te verkrijgen zou zijn.

Aantekeningen, opmerkingen en andere kanttekeningen die in het origineel stonden, worden weergegeven in dit bestand, als herinnering aan de lange reis die het boek heeft gemaakt van uitgever naar bibliotheek, en uiteindelijk naar u.

Richtlijnen voor gebruik

Google werkt samen met bibliotheken om materiaal uit het publieke domein te digitaliseren, zodat het voor iedereen beschikbaar wordt. Boeken uit het publieke domein behoren toe aan het publiek; wij bewaren ze alleen. Dit is echter een kostbaar proces. Om deze dienst te kunnen blijven leveren, hebben we maatregelen genomen om misbruik door commerciële partijen te voorkomen, zoals het plaatsen van technische beperkingen op automatisch zoeken.

Verder vragen we u het volgende:

- + *Gebruik de bestanden alleen voor niet-commerciële doeleinden* We hebben Zoeken naar boeken met Google ontworpen voor gebruik door individuen. We vragen u deze bestanden alleen te gebruiken voor persoonlijke en niet-commerciële doeleinden.
- + *Voer geen geautomatiseerde zoekopdrachten uit* Stuur geen geautomatiseerde zoekopdrachten naar het systeem van Google. Als u onderzoek doet naar computervertalingen, optische tekenherkenning of andere wetenschapsgebieden waarbij u toegang nodig heeft tot grote hoeveelheden tekst, kunt u contact met ons opnemen. We raden u aan hiervoor materiaal uit het publieke domein te gebruiken, en kunnen u misschien hiermee van dienst zijn.
- + *Laat de eigendomsverklaring staan* Het “watermerk” van Google dat u onder aan elk bestand ziet, dient om mensen informatie over het project te geven, en ze te helpen extra materiaal te vinden met Zoeken naar boeken met Google. Verwijder dit watermerk niet.
- + *Houd u aan de wet* Wat u ook doet, houd er rekening mee dat u er zelf verantwoordelijk voor bent dat alles wat u doet legaal is. U kunt er niet van uitgaan dat wanneer een werk beschikbaar lijkt te zijn voor het publieke domein in de Verenigde Staten, het ook publiek domein is voor gebruikers in andere landen. Of er nog auteursrecht op een boek rust, verschilt per land. We kunnen u niet vertellen wat u in uw geval met een bepaald boek mag doen. Neem niet zomaar aan dat u een boek overal ter wereld op allerlei manieren kunt gebruiken, wanneer het eenmaal in Zoeken naar boeken met Google staat. De wettelijke aansprakelijkheid voor auteursrechten is behoorlijk streng.

Informatie over Zoeken naar boeken met Google

Het doel van Google is om alle informatie wereldwijd toegankelijk en bruikbaar te maken. Zoeken naar boeken met Google helpt lezers boeken uit allerlei landen te ontdekken, en helpt auteurs en uitgevers om een nieuw leespubliek te bereiken. U kunt de volledige tekst van dit boek doorzoeken op het web via <http://books.google.com>

1576

NEDERLANDSCHE

SPRAAKKUNST,

TEN DIENSTE VAN STUDEERENDE ONDERWIJZERS.

MET OPHELDERINGEN EN AANTEEKENINGEN,

DOOR

H. JACOBS EN M. J. KOENEN.

EERSTE GEDEELTE.

TE GRONINGEN BIJ J. B. WOLTERS, 1892.

2000

NEDERLANDSCHE SPRAAKKUNST.

EERSTE GEDEELTE.

5869-1

NEDERLANDSCHE

SPRAAKKUNST,

TEN DIENSTE VAN STUDEERENDE ONDERWIJZERS.

MET OPHELDINGEN EN AANTBEKEXINGEN,

DOOR

H. JACOBS EN M. J. KOENEN.

EERSTE GEDEELTE.

*De ondergetekende verklaart dat dit werk op zyne te Groningen
gevestigde Drukkerij is gedrukt en daar ken op weder is uitgegeven.
Groningen 20 Mei 1892 J. Wolters*

12-0-1892

De stude...

...romp...

...den der ... twee en

... 70, 100 roede,

... 5 den geen ...

... een

... f. 1.20.

... Printing cent.
No. 10, ... B.A.

Stoomdrukkerij van J. B. Wolters.

J. B. Wolters

VOORBERICHT.

Een Nederlandsche Spraakkunst voor aspirant-hoofdonderwijzers dient handboek en onderwijzer tevens te zijn; vandaar dat wij naast het duidelijk verklaren der hoofdzaken vooral op den voorgrond gesteld hebben het invlechten van opmerkingen en toelichtingen, welke in den regel door den leeraar bij het mondeling onderwijs gegeven worden.

De ondervinding wees ons den weg bij de keus van die punten, welke als struikelblokken voor alleen-studeerenden in ophelderingen en aantekeningen een opzettelijke bespreking vereischen. Wat deze Spraakkunst onderscheidt van andere bestaande werken, zal den lezer dus bij een vluchtig doorbladeren zelfs in het oog vallen. Enkele aanstippeningen mogen ons echter veroorloofd zijn:

1°. *Wij hebben den grondslag der verdeelingen en onderverdeelingen steeds zorgvuldig aangewezen en er naar gestreefd een goeden blik te geven op de waardij van iedere definitie;*

2°. *Wij hebben nu en dan een taalkundige quaestie van meer dan ééne zijde bekeken om den lezer tot nadenken te brengen en hem te gewennen aan zelfstandig oordeelen;*

3°. *Wij hebben, waar het handboek eenvoudig de uitkomsten van het wetenschappelijk onderzoek kan mededeelen, tevens zooveel doenlijk aangewezen, op welke gronden de beslissing steunt;*

4°. *Wij hebben er naar gestreefd de moeielijkheden op te lossen, die bij het taalkundig ontleden zich kunnen voordoen, en welke voor zoo velen dikwijls een hinderpaal blijken te zijn bij de studie en een struikelblok bij de examens;*

5°. *Wij hebben geen oogenblik vergeten, dat wij schreven voor studeerende onderwijzers, die reeds een Spraakkunst hebben doorgewerkt; vandaar dat wij termen, waaraan de lezer gewoon kan zijn, als: vornaamw. bijwoorden, voegwoordelijke bijwoorden en een verdeling, als in: zelfstandige, bijvoeglijke en bijwoordelijke zinnen, welke wij meenden niet te moeten overnemen, toch hebben verklaard, met opgave van de reden, waarom wij meenden ze te moeten weglaten;*

6°. *Wij hebben den vollen nadruk gelegd op de leer der partikels, vooral op hun dienst en hun benoeming in verband met hun dienst (men zie de uitgewerkte lessen over voegwoorden, voorzetsels en bijwoorden);*

7°. *Wij hebben — waar keus of beslissing moeielijk viel — eertlijk onze eigen overtuiging neergeschreven, liever dan op handige wijze ons te*

verschuilen achter algemeene bewoordingen, die wel voor de critiek onaan- tastbaar zijn, maar waarmee de studeerende niet gebaat is.

De eisch der volledigheid heeft ons genoopt veel op te nemen, dat aan geen gebruiker van ons boek vreemd kon zijn; daarom geven wij hem den raad bij eerste lezing datgene aan te strepen, wat hem minder bekend mocht voorkomen, opdat hij later bij een tweede lezing juist zou weten, waarbij hij zijn volle aandacht heeft te bepalen.

Daar de wetten der taal van achteren zijn te vinden, dient met klem gewaarschuwd te worden tegen het memorisceren van definities, voordat deze door zelfstandig werken eerst grond in het taalheurstzijn des lezers hebben verkregen; — de levende taal is het groote veld voor onderzoek, ook bij de studie der spraakkunst, en op dat veld vindt men als een veelkleurig gebloemde allerlei vormen, allerlei waarheden, groote en kleine; eerst door nauwkeurig en herhaald waarnemen en ontleden komt men ook hier tot grondig weten; vandaar dat wij in ons boek op zoovele taalverschijnselen wezen; steeds waren wij er op bedacht de aandacht van den lezer te wekken en hem in het waarnemen te oefenen. De studie der spraakkunst zij als die der botanie.

De omvang van ons boek is op die wijze vrij groot geworden. De ervaring heeft ons echter geleerd, dat de uitgebreidheid van een werk geen bezwaar kan zijn, als deze alleen een gevolg is van het streven naar verklaring en voorlichting: een bladzijde, hieraan gewijd, verheldert het verstand en belast het geheugen niet.

Dankbaar erkennen wij de groote verplichting, welke wij hebben aan het **Woordenboek der Nederlandsche taal in de eerste plaats en aan de voortreffelijke geschriften van de Hoogleeraren wijlen L. TE WINKEL, Dr. JAN TE WINKEL en Dr. VAN HELTEN**; terwijl wij mede met de verdienstelijke artikelen van den heer **C. H. DEN HERTOG in Noord en Zuid** (voor zoover deze verschenen waren) ons voordeel hebben gedaan.

Tevens is het ons een aangename plicht, hier openlijk onzen dank te betuigen aan onzen hooggeschatten oud-leermeester, den **Heer Dr. F. B. TROSEE**, Directeur der Bossche Kweekschool, voor het vele, dat wij, ook na het verlaten der Kweekschool, van hem mochten leeren.

Nog onder den verschen indruk van de moeielijkheden, welke aan het uitwerken van zulk een veelomvattend plan waren verbonden, beseffen wij ten volle, dat dit werk tal gebreken en leemten heeft; — wij roepen daarom de toegerendheid van den lezer in, terwijl wij tevens een beroep doen op de welwillendheid der critick. Intusschen verzoeken wij, niet te vergeten, dat schijnbare onvolledigheid haar grond kan hebben in hetgeen ons de ervaring betrekkelijk het wel of niet noodig-zijn geleerd heeft. Ieder gebruiker zal ons verplichten met mededeeling van leemten en gebreken, welke hij meent te bespeuren: wij zullen van alles een dankbaar gebruik maken bij een eventuelen herdruk of, zoo noodig, onze zienswijze nader toelichten in tijdschriften (o. a. in *School en Studie*) of in schoolbladen.

BLADWIJZER EN INDEELING.

Blz.

EERSTE AFDEELING. Het uiterlijk der woorden.

Eerste les:	Inleiding	1
Tweede les:	Spraakklanken, lettergrepen, klemtoon	7
Derde les:	De klinkers of vocalen en hun spelling	8
Vierde les:	De tweeklanken of diphthongen en hun spelling	12
Vijfde les:	Verdeeling der medeklinkers of consonanten	14
Zesde les:	De spelling der medeklinkers	16
Zevende les:	De spelling van vreemde woorden	19
Achtste les:	Het gebruik der woordteekens	21
Negende les:	Het afbreken van woorden in lettergrepen	25
Tiende les:	Het aaneenschrijven van woorden	26
Elfde les:	Het gebruik van hoofdletters	28

TWEDE AFDEELING. De enkelvoudige volzin en zijn leden.

Eerste les:	Onderwerp en gezegde	30
Tweede les:	Bepalingen bij het gezegde	33
Derde les:	De ellips in den enkelvoudigen volzin	41
Vierde les:	Soorten van enkelvoudige volzinnen (gedachte-vormen)	42

DERDE AFDEELING. Het woord en zijn beteekenis.

Eerste les:	Het Zelfstandig naamwoord	44
Tweede les:	Het Lidwoord	47
Derde les:	Het Bijvoeglijk naamwoord	49

	Blz.
Vierde les: Het Voornaamwoord	53
<i>a.</i> Het persoonlijk voornaamwoord	54
<i>b.</i> Het bezittelijk voornaamwoord	56
<i>c.</i> Het aanwijzend voornaamwoord	57
<i>d.</i> Het bepalingaanduidend voornaamwoord	58
<i>e.</i> Het vragend voornaamwoord	59
<i>f.</i> Het betrekkelijk voornaamwoord	60
<i>g.</i> Het onbepaalde voornaamwoord	63
Vijfde les: Het Telwoord	64
Zesde les: Het Werkwoord.	67
Zevende les: Het Bijwoord	75
Achtste les: Het Voorzetsel	84
Negende les: Het Voegwoord.	90
Tiende les: Het Tusschenwerpsel	103

VIERDE AFDEELING. Nadere behandeling van den enkelvoudigen volzin.

Eerste les: Nadere beschouwing van het onderwerp	104
Tweede les: Nadere beschouwing van het naamwoordelijk gezegde.	106
Derde les: Nadere beschouwing van de voorwerpen en de bepalingen	111
Vierde les: Nevenschikking of bijschikking in den enkelvoudigen volzin	116

VLIJFDE AFDEELING. (Eerste gedeelte). De samengestelde volzin.

Eerste les: Algemeene beschouwingen	119
Tweede les: Het samentrekken van zinnen	126
Derde les: Nevenschikkend of bijschikkend zinsverband	128
I. Aaneenschakelend zinsverband	128
II. Tegenstellend zinsverband	130
III. Redengevend zinsverband	132
IV. Verband van gevolg en gevolgtrekking.	133
V. Doelaanwijzend zinsverband	134

EERSTE AFDEELING.

HET UITERLIJK DER WOORDEN.

EERSTE LES: INLEIDING.

1. De mensch kan zijn gedachten en gewaarwordingen op hoorbare wijze d. i. door middel van spraakklanken uitdrukken. Hij kan spreken. De voorstelling der spraakklanken door blijvende zichtbare teekens heet schrijven. De uitdrukking der gedachten door andere zichtbare teekens (als gebaren) is op zich zelf zeer onvolkomen en gebrekkig.

2. Taal in het algemeen is het middel, waarvan de mensch zich bedient om zijn denken en gevoelen kenbaar te maken. Er is een spreektaal, een schrijftaal, een gebarentaal.

3. De spreek- en schrijftaal, waarvan het beschaafde deel van het Nederlandsche volk zich bedient, ter uitdrukking van zijn denken en gevoelen, heet de Nederlandsche taal.

OPMERKING. Een taal heet beschaafd, wanneer zij geschikt is om al de verscheidenheid en schakeering in de gedachten van een beschaafd volk uit te drukken. Een arme taal kenmerkt zich door gebrek aan woorden en vormen en moet dus vaak haar toevlucht nemen tot omschrijvingen. Wordt een taal (Grieksch, Hebreeuwsch, Latijn, Gotisch, Oudsaksisch) niet meer gesproken, dan is voor haar het tijdperk van groei of verandering gesloten, zij heet dan dood.

Moedertaal noemt ieder de taal, welke in zijn geboorteland in het dagelijksch leven gesproken wordt. De Nederlandsche taal is onder de levende talen een der rijkste en beschaafdste. Zij is een zuster van de Duitsche taal en bezit evenveel rijkdom en kracht, evenveel aanschouwelijkheid en smijdigheid als deze. Haar geschiedenis omvat een tijdperk van nagenoeg zevenhonderd jaar.

4. Naast de beschaafde Nederlandsche spreek- en schrijftaal bestaan de zoogenaamde tongvallen (dialecten), gebruikelijk als omgangstaal van minder beschaafde lieden. Naar de streek, ook naar de plaats d. i. stad of dorp, waar de dialecten in den volksmond leven, krijgen zij hun naam.

OPMERKING. Dialect ontstond uit een Grieksch woord, dat gesprek be-
JACOBS EN KOENEN. *Spraakk. v. Onderw. I.*

toekent. Het Friesch maakt aanspraak op den eenaam van taal, het bevat vele Noorsche bestanddeelen. De dialecten in ons land zijn talrijk als de variëteiten van een bloem, wier zaden onder verschillende omstandigheden zijn opgeschoten, toch groepeer men ze provinciesgewijze. Historisch onderscheidt men drie hoofdgroepen: Het Friesch, het Saksisch en het Nederfrankisch.

Het dialect heeft, als taal van het „volk”, minder den invloed der beschaving ondergaan en daardoor vele oude taalvormen bewaard. Daaraan ontleent het zijn waarde voor de taalkundigen.

5. De algemeene Nederlandsche (beschaafde) spreek- en schrijftaal heeft zich vooral uit het Nederfrankisch en wel uit de taal der provincie Holland, de meest welvarende der Noordelijke provinciën, ontwikkeld. Sedert de tweede helft der 16e eeuw werd het dialect van Holland de gemeenlandsche taal van al de noordelijke provinciën: d. i. de taal der dichters en prozaschrijvers, de taal van het openbare leven.

6. De Nederlandsche taal behoort tot de Germaansche talen en wel tot den tak der Nederduitsche, waartoe ook het Deensch, het Zweedsch, het IJslandsch en het Engelsch behooren. Onder deze zuster-talen heeft het zich zelfstandig ontwikkeld, wat uit een reeks van eigen woorden, als: *mooi, lui, vies* e. m. a., uit een eigen uitspraak van klanken, als: *sch, ng, nk, ij*, alsmede uit de eigenaardigheden van buiging, woordvorming en zinsbouw, kan blijken. Ook bezit het Nederlandsch een eigen letterkunde.

7. De beschaafde Nederlandsche schrijftaal is de afspiegeling der beschaafde spreektaal van ons volk. Toch was de laatste te allen tijde lossen en natuurlijker dan de eerste.

8. Er bestaat onderscheid tusschen taal en spraak. Het woord taal heeft twee beteekenissen: Het is het middel voor ieder in 't bijzonder om te denken en om gedachten uit te drukken; het is in ruimeren zin dat middel voor een geheel volk en als zoodanig een middel tot bevordering van volkseenheid. Spraak is het vermogen om te spreken, of het spreken zelf.

OPMERKING. Een eigen taal is voor een volk de grootste schat; een waarborg voor een zelfstandig bestaan, een hechte band van vereeniging. Een eigen taal geeft een beschaafd volk een eigen letterkunde, de afspiegeling van eigen karakter, aard en zeden. — Dat het volk het onderscheid gevoelt tusschen taal en spraak leert de volksmond: Ik ken hem aan zijn taal. Ik ken hem aan zijn spraak. Hij heeft de spraak verloren.

9. De gesproken en geschreven taal bestaat uit woorden. Woorden zijn spraakklanken of voorstellingen van spraakklanken, welke bij den hoorder of lezer een bepaalde voorstelling wekken (gesproken en geschreven woorden). Woorden hebben een door het taalgebruik erkende betekenis of een vastgestelden dienst.

10. De Nederlandsche taal bevat naast een schat van eigen woorden

en uitdrukkingen ook menig woord, ontleend aan vreemde talen, als aan het Grieksch, het Latijn, het Fransch, enz. Die vreemde woorden dienen in vele gevallen tot taalverrijking.

OPMERKING. De vreemde woorden worden in drie soorten onderscheiden:

1°. die, welke in elk opzicht aan Nederlandsche woorden zijn gelijk geworden, als: *vork*, *kroon*; *olie*, *menie*; *kelder*, *kandelaar*, *ketter*, *beschuit*; *aalmoes*, *meerkat*. Men lette er o.a. op, dat a) de tweelettergrepige den klemtoon op de eerste lettergreep hebben; b) dat de twee- of meerlettergrepige dezelfde voor- en achtervoegsels schijnen te hebben als zuiver Nederlandsche woorden; c) dat zij op Nederlandsche samengestelde woorden gelijken, d) dat zij verbindingen aangaan met zuiver Nederlandsche woorden of met voor- en achtervoegsels, als: *kelderachtig*, *oesterbank*, *feestelijk*, en dat zij Nederlandsche werkwoorden opleveren als: *kronen*, *kruisen*.

2°. die, welke in spelling en uitspraak geheel en al vreemd zijn gebleven als: *labyrinth*, *incognito*, *index*.

3°. die, welke in uitspraak en spelling een geringere of grootere wijziging hebben ondergaan, maar toch nog aan hun vreemden oorsprong herinneren, zoodat zij eenigermate tot twee talen behooren, vandaar de naam: bastaardwoorden: b.v. *publiek*, *probleem* (om den klemtoon); *tiran*, dat geen verbindingen met zuiver Nederlandsche voor- of achtervoegsels aangaat, b.v. dat niet vormt *tiransch*, *tirannelijk* of *tiranschap*; zoo ook *fout* en zelfs in zekeren zin *cijfer*, om zijn *f* achter den langen klank, vergel. de Nederl. woorden: *ijver*, *stijver*; *ceder*, *cedel*, omdat de spelling met een *c* zich steeds gehandhaafd heeft.

11. De zuiverheid der taal wordt benadeeld door:

1. Provincialismen, dit zijn woorden of uitdrukkingen, zinwendingen, die slechts in eenig gewest of in eenige gemeente gangbaar zijn en daardoor de algemeene verstaanbaarheid der taal belemmeren.

2. Archaïsmen, dit zijn verouderde woorden of uitdrukkingen, als: *jent* (lief), *halle* (ridderzaal), *rechtevoort* (terstond), *achterdeel* (nadeel), *oorlof* (verlof, afscheid), *souter* (psalm).

3. Neologismen, dit zijn nieuwe woorden, die tegen den aard der taal zijn gevormd, als: *leedvermaak*, *goudebekranst*, *sneeuwbedekt*, *staatsgevaarlijk* enz.

4. Barbarismen, dit zijn woorden, uitdrukkingen, zinwendingen, meestal in afwijking van den aard onzer taal gevormd naar buitenlandsche voorbeelden; onder deze spelen de Germanismen de grootste rol, als: *daarstellen*, *bemerking* (aanmerking), *vroegjaar* (lente), *betrachten* (beschouwen), *begeesteren* (bezielen), *billijk* (voor goedkoop), *eigendommelijk* (eigenaardig); verder bestaan Gallicismen, als: *duur kosten*, *zich uitrusten* (in plaats van: *uitrusten*), *een brief naar de post dragen*, op *zijn schreden terugkeeren*, *onder het opzicht van* (ten opzichte van). Ook treft men enkele Anglicismen, Latinismen en Graecismen aan.

12. De kennis der taal wordt bevorderd door studie van:

1. Synoniemen. Dit zijn woorden of uitdrukkingen, die bij veel overeenkomst in beteekenis toch een kenmerkend verschil hebben, als:

baat, nut, voordeel, winst; uitvinden, ontdekken; vereeniging, verzameling, vergadering.

OPMERKING. Die studie opent het oog voor de fijne schakeeringen in de begrippen. Zij bevordert de fraaiheid van den stijl, doordat zij in staat stelt de voor het oor hinderlijke herhalingen van hetzelfde woord te vermijden. De opeenvolging van synoniemen — ook van synonieme zinnen — kan echter doen denken aan jacht maken op effect, of verraadt soms onmacht om gedachten ineens juist uit te drukken. De verklaring van een woord door middel van een synoniem werpt minder licht op de beteekenis dan de omschrijving daarvan doet.

2. Paroniemen. Dit zijn gelijkkluidende woorden, die echter in vorm en beteekenis verschillen, als: *nog* en *noch*, *lei* en *lij*, *eik* en *ijk*, *delen* en *deelen*, enz.

OPMERKING. Het verschil in spelling der paroniemen bevordert de verstaanbaarheid der geschreven taal.

Van veel minder nut is de studie der:

3. Homoniemen. Dit zijn gelijkgeschreven woorden, die in beteekenis verschillen, als: *wat* (voornw.) en *wat* (zelfst. nw.), *was* (werksw.) en *was* (zelfst. nw.); *bal* (danspartij) en *bal* (bol); *pink* (vinger), *pink* (vaartuig) en *pink* (jonge koe).

13. De spraakkunst (grammatica) dient om de schrijf- en spreektaal zoo zuiver en juist mogelijk te leeren verstaan en gebruiken. Zij grondt haar wetten op de regels van het taalgebruik, en, waar dit wankelend is, op de geschiedenis der taal of op de wetten van het gezond verstand.

OPMERKING. De Spraakkunst wordt verdeeld in vier hoofddeelen, als: a. de leer van het woord; b. de leer der woordsoorten; c. de leer van den volzin; d. de leer der woordvorming.

14. De spelling behoort tot de leer van het woord. Zij is een zeer belangrijk deel der spraakkunst, omdat zij van practisch nut is en over het uiterlijk van het geschreven woord beslist, zij is dus van veel gewicht voor de verstaanbaarheid der geschreven taal. Zij leert de regels kennen, volgens welke de gesproken woorden door letterteekens worden voorgesteld.

15. Thans heerscht er in het Nederlandsch vrij algemeen eenparigheid van spelling. Het stelsel van spelling van De Vries en Te Winkel (1863) wordt bijna algemeen gevolgd. Men heeft dit stelsel ook wel de nieuwe spelling genoemd, in tegenstelling van de vroeger bestaande wijzen van schrijven.

OPMERKING. Er is een tijd geweest, dat er verwarring en ongelijkvormigheid in de spelling onzer moedertaal heerschte. Den hoogleeraar Siegenbeek werd indertijd door J. H. Van der Palm, agent (minister) van Nationale opvoeding, opgedragen, een Verhandeling te schrijven over de spelling der Nederduitsche taal. Die Verhandeling verscheen, en, in naam en

op last der Bataafsche Republiek werd den 18en December 1804 besloten, dat de spelling, door Siegenbeek „aangeprezen”, algemeen zou worden ingevoerd, zoowel bij het onderwijs als in alle stukken der regeering. Deze spelling werd daarom de officiële genoemd. De dichter en taalgeleerde, Bilderdijk, ontwierp zelf een stelsel van spelling, hetwelk in tegenstelling van dat van Siegenbeek het Bilderdijksche stelsel genoemd werd, en tal van aanhangers vond. Beide stelsels zijn thans voorgoed verdrongen door dat van De Vries en Te Winkel. Het is dus niet noodig de punten van verschil tusschen die stelsels hier aan te wijzen.

16. De ontwerpers van de nieuwe, of wel van de hedendaagsche spelling, schreven een uitgebreid werk, door hen „de Grondbeginselen der Nederlandsche spelling” geheeten.¹⁾ De regels, die hier volgen, zijn aan dat werk ontleend.

17. De grondslag of algemeene regel, waarop een verstandige spelling berust, is:

a. DE REGEL DER BESCHAAFDE UITSPRAAK. Dit is de grondregel. Hij leert, dat elk woord zooveel mogelijk met die letterteekens dient voorgesteld te worden, welke in de zuivere uitspraak van beschaafde lieden gehoord worden.

OPMERKING. Volgens dezen regel dient men te schrijven: *litteeken* en niet *likteeken*, *koninkrijk* en niet *koningrijk*, *tweeërlei* en niet *tweederlei*, *beeltenis* en niet *beeldenis*, enz. Het is verder duidelijk, dat hier beschaafde uitspraak gebezigd is in tegenstelling van de platte taal (patois), de volkstaal of het dialect. In de volkstaal toch klinkt *aa* veelal als *ao* of *oa*, *ij* als *ie*, enz.

18. De regel der beschaafde uitspraak is echter niet voldoende om in alle gevallen tot richtsnoer te dienen. Hij heeft aanvulling en verklaring noodig. Als tweede algemeene spelregel geldt daarom:

DE REGEL DER GELIJKVORMIGHEID. Deze regel leert: Schrijf, zooveel mogelijk, een zelfde woord, in buiging en vervoeging, afleiding en samenstelling, met dezelfde letters.

OPMERKING. Volgens dezen regel schrijft men op het eind van buigbare woorden, de letters, die in 't meervoud of in de buiging gehoord worden, dus: *brooden* — *brood* (al hoort men ook *broot*), *des dags* (en niet *dachs*) naast *ten dage*, *gij ploegt* naast *ik ploeg*. Het is duidelijk, dat dit geschiedt ter wille der gemakkelijke herkenbaarheid.

Eenzoo schrijft men: *deugdzaam* en niet *deugtsaam*, *vriendschap* en niet *vrientschap*, *waardigheid* en niet *waardicheit*, *verkoudheid* en niet *verkoutheit* enz., alsmede *werelddeel* en niet *wereldeel*, *hoofdstad* en niet *hoofstat* of *hoofstat*, enz.

19. Omdat in vele gevallen de beschaafde uitspraak niet kan beslissen, en de regel der gelijkvormigheid alleen eischt, dat men in een zelfde woord

¹⁾ De studie er van moeten wij zeer aanbevelen. (Uitgever D. NOOTHOVEN VAN GOOR, prijs f 2.75.)

steeds dezelfde letters bezigt, zonder de letters zelf te bepalen, werd nog aangenomen:

DE REGEL DER AFLEIDING. d. i. Bij de keus tusschen gelijkkluidende letterteekens worden die letterteekens gebezigt, welke met de oudere schrijfwijze overeenstemmen.

OPMERKING. Deze regel heeft vooral betrekking op de spelling met *ee* en *e*, *oo* en *o*, *ei* en *ij*, *d* en *t*, *g* en *ch*, *s* en *sch*. Zoo onderscheidt men: *beeren* en *beren* (verscheurende dieren), *toon* en *tonen* (der muziek), *rei* (zangkoor) en *rij* (reeks), *pond* en *pont* (veerschuit), *lag* (van *liggen*) en *lach* (van *lachen*), *mars* (korf) en *marsch* (loop, tocht, reis te voet). — Evenzoo leert de regel der afleiding het onderscheid tusschen: *ijken* en *eiken*, *lijden* en *leiden*, *veeren* en *veren* (van *varen*), *koolen* en *kolen*. Ook schrijft men op grond der afleiding, wjl de uitspraak daardoor niet aanmerkelijk gewijzigd wordt: *kerstmis*, *bestje*; niet echter: *kerkmis* (kermis) en *kerkspel* (kerspel).

20. Daar intusschen de regel der afleiding niet toereikend is bij die woorden, wier afleiding of oudere vorm geheel onbekend of onzeker is, en bovendien de beide eerste hoofdregels niet altijd tot richtsnoer kunnen dienen, werd als vierde algemeene regel aangenomen:

DE REGEL DER ANALOGIE. Dit is de regel der overeenkomstige gevallen. Waar de drie bovengenoemde spelregels zwijgen, dient men te spellen, als in woorden, waarvan men de spelling met zekerheid kent.

OPMERKING. Deze regel heeft vooral nut voor de gevallen, dat de tusschenletters niet duidelijk te onderscheiden zijn. Zoo schrijft men *dorpsschool*, *varkensstaart* met dubbele *s*, omdat men ook schrijft: *dorpsheberg*, *varkenspoot*. In de schrijfwijze van al deze woorden moet dus overeenstemming (analogie) heerschen. Zoo spelt men: *geenszins*, *alleszins*, *anderszins*, *veelszins*, in overeenstemming met: *goedsmoeds*, *blootshoofds*, *eensdeels* enz., en evenzoo: *roggebrood*, *rijstebrij* (en niet *roggenbrood*, *rijstenbrij*), omdat de vergelijking met *zilvergeld*, *honigkoek*, *amandeltaart* e. m. a. leert, dat onze taal geen samenstellingen met stoffelijke bijv. nw. kent.

21. Ten slotte dienen wij nog te noemen:

a. DEN (ZOOGENAAMDEN) REGEL VAN HET GEBRUIK. Volgens dezen regel is het in enkele gevallen noodig, van de vier voorgaande regels af te wijken, omdat het algemeen gebruik het eischt. Zoo schrijft iedereen volgens den regel van het gebruik: *heeren* (in plaats van *heren*), *visschen* en *thans*.

b. DEN REGEL DER WELLUIDENDHEID, die eigenlijk een aanvulling is van den regel der beschaafde uitspraak. Deze regel verbiedt om buiten overwegende redenen b.v. alleen om een afleiding te doen herkennen, welke de duidelijkheid niet bevordert, letters te herstellen, die in de beschaafde uitspraak niet meer gehoord worden. Volgens dezen regel schrijft men: *thans*, *bijkans*, *Parijsche*, *wijste* en niet *thands*, *bijkants*, *Parijssche*, *wijsste*.

22. Naar hun omvang verdeelt men de woorden (§ 9) in lettergrepen (syllaben). Een lettergreep is een spraakklank of een vereeniging van spraakklanken, die bij ééne uitademing worden voortgebracht. Er zijn één- en meerlettergrepige woorden, de laatste tellen twee, drie, vier of meer lettergrepen.

23. Elke lettergreep bestaat uit één of meer letters. Door letters verstaat men zoowel letterklanken als letterteekens. Letterklanken of spraakklanken zijn de eenvoudigste bestanddeelen der gesproken taal. In 't bijzonder heet het schriftelijk teeken voor een spraakklank een letter.

24. De letterklanken worden naar de wijze, waarop zij door de spraakwerktuigen worden voortgebracht, verdeeld in klinkers en medeklinkers. Er zijn enkelvoudige klinkers en tweeklanken. De enkelvoudige klinkers, ook kortweg klinkers (vocalen) genoemd, zijn zeven in getal, nl.: *a, e, i, o, u, eu, oe*. Er zijn twaalf tweeklanken (diphthongen), nl.: *ai, ei, ij, ui, au, ou; aai, ooi, oei, aau, eeu, ieu*.

De medeklinkers (consonanten) worden onderscheiden in enkelvoudige en samengestelde, als: *b, c, d, f, g, h, enz.*, en *ch, sch, ng* (tang), *nk* (wonink-je).

25. De gezamenlijke reeks van letterteekens — 26 in getal — in de algemeen bekende volgorde genomen, vormt het Nederlandsche alphabet, als: *a, b, c, d, e, f, g, h, i, j, k, l, m, n, o, p, q, r, s, t, u, v, w, x, y* en *z*.

OPMERKINGEN. 1°. De naam alphabet ontstond door samenvoeging van de namen *alpha* en *beta* (de beide eerste Grieksche letters). Onze letterteekens zijn van Romeinschen oorsprong. De Franschen, Engelschen, Italianen, Spanjaarden, Portugeezen bezigen dezelfde teekens. De Duitschers hebben een eigen alphabet, evenzoo de Russen, de Turken, de Arabieren, enz.

2°. De *q, x* en *y* (let wel: zonder stippen) bezigt men alleen in vreemde of uitheemsche woorden; de *c* komt voor in vreemde woorden, doch ook in het samengestelde letterteeken *ch*. Voorbeelden: *kwadraat, exerceeren, cirkel, October, Egypte, synagoge; lachen, juichen, echo*.

3°. Men dient *y* (ypsilon of i-grec) niet te verwarren met het Nederlandsche letterteeken *ij*. De tweede *i* in *miin* (mijn) werd sieraads- of duidelijkshalve verlengd met een staart. Zoo schreef men ook VIJ in plaats van VII of 7. Die schrijfwijze bleef behouden, nadat de lange *i* in de uitspraak *ei* was geworden. In woordenboeken staat de *ij* tusschen de *ih* en *ik*.

26. In meerlettergrepige woorden worden niet alle lettergrepen met denzelfden nadruk uitgesproken. Een lettergreep kan hebben den hoofdtoon of vollen nadruk, den bijtoon of minder klemmenden toon, of zij kan zonder toon d. i. toonloos worden uitgesproken; vergelijk: *vaderland, grootvader, getuige*.

OPMERKING. De klemtoon is een der sieraden van onze taal; hij geeft het

woord beteekenis voor het oog van onzen geest, hij verbindt de verschillende lettergrepen tot ééne woordenheid.

Behalve den syllaben-toon onderscheidt men nog den woordtoon, den zinton en den rhetorischen toon, wier behandeling echter in de leesles thuis behoort.

27. De syllaben-toon is soms oorzaak van vormverandering van die leden der meerlettergrepige woorden, welke onmiddellijk naast een lettergreep met den hoofdtoon zijn gelegen, als: *jonker* ontstaan uit *jonkheer*, *wingerd* uit *wijngaard*, *boogerd* uit *boomgaard*, *wammes* uit *wambuis*, *dorpel* uit *dorepaal*, *leisel*, *leidsel* uit *leidzeel*, *Arnhem* uit *Arnheim*, *Gorkum* uit *Gorinc-heim*, *Pietersen* uit *Pieterszoon*, enz.

OPMERKING. Toonlooze of toonloos uitgesproken eenlettergrepige woordjes hechten zich aan andere, 'tzij vóóraan, 'tzij achteraan. 't Eerste heet proclisis, het tweede enclisis. Proclisis vindt men in: 't *Is*, 'k *was*, *thuis*, *nijver* (ontstaan uit *en-ijver*); enclisis in: *gaat-i*, *doe 't*, *gooi 'm*, enz.

28. Sommige klinkers worden dof uitgesproken; het is, als zij in toonlooze lettergrepen voorkomen; men noemt ze dan toonlooze klinkers.

De letter *i* is toonloos in: *vlijtig*, *havik*, *botterik*, *kievil*, *kermis*, *nolaris*, *woning*, *kettinkje*.

De letter *ij* is toonloos in: *mogelijk*, *dagelijks*, *wekelijksch*, *dikwijls*, en veelal in *mijn* en *xijn*.

De letter *u* is toonloos in: *Dokkumer*, *Workumer*, enz.

In overige gevallen wordt de toonlooze klank voorgesteld door een toonlooze *e*, als: *bode*, *appel*, *kamer*, *bezem*, *gevel*, enz.

OPMERKING. De *o* is toonloos in *avond* en *Stavoren*. Evenzoo in den uitgang *or* van *doctor*, *professor*, enz. — De *ee* kan toonloos zijn in *een*, *eene*, *eenen*. De *ij* in bijzonder klinkt als *i*. De *ij* is niet toonloos in: *desgelijks*, *insgelijks*, *soortgelijke*, *dergelijke*, *Lodewijk*, *glansrijk*, *bladerrijk*, enz.

DERDE LES: DE KLINKERS OF VOCALEN.

29. De zeven klinkers (vocalen) heeten: *a*, *e*, *i*, *o*, *eu*, *oe*, *u*. Zij worden uitgesproken:

a. Onvolkomen (kort): *jas*, *net*, *kist*, *hok*, *brug*.

b. Volkomen: *kamer*, *ezel*, *titel*, *oven*, *duwen*.

c. Gerekt: *jaar*, *peer*, *tien*, *boom*, *buur*.

OPMERKING. Men noemt de volkomen en de gerekte klinkers ook wel heldere klinkers. De onvolkomen klinkers heeten ook korte, en de heldere lange.

. De *eu* en *oe* zijn óf volkomen óf gerekt d. i. helder; in plaats van de korte *eu* en *oe* bezigt men wel de korte *u* en *o*, als: *geneugte* — *genugte*, *bloem* — *blom*.

30. Een lettergreep is open, als zij op een klinker of een tweeklank eindigt, als in: *zee*, *lei*, *hooi*, *salade*, *visite*, *werverij*, enz.; zij is

gesloten, als zij op een medeklinker uitgaat, als in: *wijnvat*, *schooldeur*, *kleerborstel*, enz.

OPMERKING. De onvolkomen en gerekte klinkers komen in gesloten lettergrepen voor; wanneer *ch* volgt, als in: *la-chen*, *Me-chelen*, *ri-chel*, *bo-chel*, *ku-chen* heeft men echter een korten klinker in een open lettergreep; een volkomen klinker komt steeds in een open lettergreep voor.

31. De klinkers, die wij thans in de woorden bezigen, zijn soms uit andere klinkers ontstaan:

a. De *a* (kort en volkomen) ontstond weleens uit *e*, vooral vóór *r*, als: *varken* uit *verken*, *smart* uit *smert*, *xwaard* uit *zwerd*. Vandaar nog: *hartsvanger* naast *hert* (dier), *star* naast *ster*.

b. De *e* ontstond uit *a* of *i*, als: *hersenen* (harsenen), *steden* (stad), *beter* (bat, baat), *leden* (lid), *smeden* (smid), enz.

c. De *i* ontstond soms uit *e*, vandaar: *zitten* (zetel), *bidden* (bede), *villen* (vel) en *pin* naast *pen*, *schil* naast *schel*, *pik* naast *pek*, enz.

d. De *u* ontstond soms uit *o*, als: *kunst* (konst), *kunnen* (konnen), *gunst* (gonst), *bundel* (bond), *gulden* (golden); vandaar: *druk* naast *drok*, *drup* naast *drop*.

e. De *u* ontstond soms uit *e*, als: *hun* (hen), *spul* (spel), *dus* (des), *blusschen* (lesschen), *schulp* naast *schelp*.

f. De *eu* ontstond dikwijls uit *o*, soms uit *e*, als: *beugel*, *sleutel*, *vleugel*, *teugel*, *keuken* uit de oudere vormen: *bogel*, *slotel*, *vlogel*, *togel*, *koken*; *leunen*, *steunen*, *sneuvelen* uit: *lenen*, *stenen*, *snevelen*.

OPMERKING. Verder lette men op wisselingen van *a* en *o*, als in: *overtollig* en *overtallig*, *stollen* en *stallen*, *achterdocht* en *achterdacht*, *rat* en *rot*, *gebracht*, *gedacht* en *gebrought*, *gedocht* (in de spreektaal). Ook wisselen *ee* en *ei*, als in: *klein* en *kleen*, *verbreedten* en *verbreiden*; evenzoo *e* en *ei*, als in: *eind* en *end*, *veinzen* en *venzen*; *oe* en *oo*, als in: *uitroeien* en *rooien*, enz.

32. De verandering van de korte *a* in *e*, van de korte *o* in *u*, van de volkomen *o* in *eu* draagt den naam van klankwijziging. Vooral de eerste komt veelvuldig voor. Behalve de voorbeelden in de vorige paragraaf kunnen nog dienen:

a. *pletten*, *belenden*, *temmen*, *vestigen*, *krenken*, naast: *plat*, *land*, *tam*, *vast*, *krank*.

b. *mul*, *grut*, *uchtend* naast: *mol*, *gort*, *ochtend*.

c. *leugen*, *spreuk*, *bespeuren*, *bleu* naast: *logen*, *sprook*, *opsporen*, *bloode*.

33. De klinkers *a* en *u* worden in open lettergrepen nooit verdubbeld, als: *pa-pa*, *a-vond*; *verdu-ren*, *paraplu*. Eigennamen vallen natuurlijk niet onder dezen regel, als: *Van Maanen*, *Van Buuren*, enz.

OPMERKING. Vóór den verkleinings-uitgang *-tje* schrijft men de *a* en de *u* dubbel, als: *paatje*, *laatje*, *Naatje*, *hoeraatje*; *menuutje* (spijskaartje), *parapluitje*.

34. In gesloten lettergrepen worden de heldere *a* en *u* door het dubbele letterteeken voorgesteld, als: *schaap*, *paard*, *schuur*, *minuut*. Uitgezonderd de *u* voor de *w*, als: *uw*, *luw*, *zwaluw*, *schaduw*.

35. In open lettergrepen worden de heldere *e* en *o* zoowel enkel als dubbel geschreven. Dit verschil van schrijfwijze had bij SIEGENBEEK en BILDERDIJK zijn grond in de vroegere uitspraak dier klinkers, die òf scherp òf zacht was. De scherpe, meer gerekte klinker werd door hen niet oneigenaardig door een dubbel letterteeken voorgesteld. Daar dat verschil in de beschaafde uitspraak niet meer gehoord werd, raadpleegden zij de uitspraak der dialecten. In plaats van dezen onbetrouwbaren grond is nu tot basis van het onderscheid gelegd de verschillende herkomst dier verschillende heldere *e*'s en *o*'s. De zachte *e*, nu door een enkele letter voorgesteld, ontstond uit *a* of *i* (vergel. § 31 *b*), de scherpe *e*, nu *ee* geschreven, kwam voort uit *ai* (*ei*), zie Opmerking bij § 31; de zachte *o*, nu door *o* voorgesteld, ontstond uit *u* (*oe*); de *o*, als *oo* geschreven, veelal uit *au* (tweeklank).

In sommige provinciën, als: Zeeland, Brabant, Vlaanderen, bestaat nog verschil van uitspraak ten opzichte van de zachte en scherpe klinkers.

OPMERKING. De spelling met *e* en *ee*, *o* en *oo* in open lettergrepen kan alzoo op 't gehoor niet meer beslist worden. Eensluitende woorden, en ook andere, leert men bij de noodige oplettendheid en door 't nazoeken in een woordenboek, op den duur, zuiver schrijven. Zoo komt men tot het onderscheiden van: *beren*, *bleken*, *delen*, *gene*, *slepen*, *ververen*, *helen*, *veren*, *weken*, *wezen*, *stenen*, *lenen*, *keren* en *beeren*, *bleeken*, *deelen*, *geene*, *sleeppen* enz., alsmede van: *sloven*, *schoven*, *kloven*, *zogen*, *slopen*, *kozen*, *roven*, *schoten*, *tronen*, *hopen*, *horen*, *koper*, *poten*, *sloten*, *tonen* en *slooven*, *schooven*, *klooven*, *zoogen*, *sloopen*, enz. In de volgende paragrafen volgen eenige bruikbare regels voor de spelling met *e* en *ee*, *o* en *oo* alsmede voor die met *ie* en *i* in open lettergrepen.

36. In vroeger tijd werd de gerekte klinker door sommige schrijvers niet door verdubbeling, maar door een *e* of *i* als verlengd voorgesteld; van 't eerste geval vindt men nog een overblijfsel in het letterteeken *ie* alsmede in familienamen van Vlaamschen oorsprong, als: *Bogaers*, *Van Maerlant* enz.; van het tweede geval vindt men nog bewijzen in: *heir*, *heirbaan*, *heirleger*, *heirscharen*, *oir* (erfgenaam) alsmede in aardrijkskundige benamingen, als: *Oirschot*, *Helvoirt*, *Oisterwijk*, enz. (welke schrijfwijze nog niet geheel in onbruik geraakt is).

37. 1. REGELS VOOR DE SPELLING MET DE ENKELE OF ZACHTHELDERE *e*.

Men schrijft met een enkele of zachtheldere *e*:

a. De woorden, waarin de *e* uit *a* of *i* is ontstaan en nog wel met *a* of *i* afwisselt, als: *edel*, *adel*; *veren*, *varen*; *neven*, *nichten*; *spelen*, *verspillen*.

b. De woorden, waarin de heldere *e* met de onvolkomen *e* afwisselt, als: *deken*, *dekken*; *even*, *effen*; *klepel*, *kleppen*.

c. De sterke werkwoorden, ook in hun vervoeging (Uitgez. *heeten*),

als: *lexen, gelezen; schreven, geschreven* ¹⁾. Sterk waren vroeger ook: *helen — hal, stenen — stan, teren — tar, kneden — knad, sneven — snaf.*

d. De woorden, welke in de algemeene taal (of in den Hollandschen tongval) *eu* hebben, als: *sneven, sneuvelen; lenen, leunen; stenen, steunen; krepel, kreupel.*

2. REGELS VOOR DE SPELLING MET DE DUBBELE OF SCHERPHELDERE *ee*.

Men schrijft met een dubbele of scherpheldere *ee*:

a. De woorden, waarin de *ee* uit *ai* of *ei* is ontstaan en nog wel met *ei* afwisselt, als: *breede, verbreiden; heelen, heil; gereede, bereiden.*

OPMERKING. De spelling *-heden* naast *-heid* heeft haar grond in het aloude gebruik en is tevens behouden, omdat de spelling met de dubbele *ee* te zwaar zou zijn.

b. De woorden, waarin de *ee* door samentrekking is ontstaan, als: *kweelen* uit *kwedelen*, *streelen* uit *stregelen*, *onweeren* uit *onwederen*, *leeren* uit *lederen* enz., evenzoo: *mee* (= mede, bijw. *honigdrank, meekrap*) en *snee* (= snede).

c. Op het einde van alle eenlettergrepige woorden, als: *ree* (hert), *ree* (haven), *ree* (gereed), *thee, vee, wee, zee* (om den vollen klemtoon). — Uitgez. *he!*

d. De uitgangen *-eelen, -eeren, -eezen, -eesche*, als: *kasteelen, trotseeren, Chineezen, Portugeesche.*

(In alle andere gevallen heeft men de enkele *e*, als: *magneten, profeten, planeten, hypotheken, apotheken, hypothesen, enz.*)

38 1. REGELS VOOR DE SPELLING MET DE ENKELE OF ZACHTHELDERE *oo*.

Men schrijft met een zachtheldere *o*:

a. De woorden, waarin de *o* met de korte *o* afwisselt, als: *koken, kok; koren, korrel; grove, grof; vloten, vlot; beloven, belofte.* Uitgez. *Stooten* naast *stotteren*, *doove* (kool) naast *doffe*, *knoopen* naast *knop*, *koopen* naast *kocht*, *loover* naast *lof*, *looxen* naast *los*, *betoogen* naast *tocht*.

b. De open lettergrepen van sterke werkwoorden (Uitgez. *loopen* en *stooten*), als: *bogen, gebogen* (van *buigen*); *goten, gegoten* (van *gieten*); *bevolen* (van *bevelen*), *gesproken* (van *spreken*). ²⁾

c. Alle vreemde woorden: *abrikozen, framboxen, alkooven, horloge, ivoren, kantoren, mode, enz.* Uitgez. zeven woorden. (Zie bij de scherpheldere *oo*).

¹⁾ Ook de woorden, van sterke werkwoorden gevormd, volgen dezen regel, als: *schrede* (van *schrijden*), *bete* (van *bijten*), *leger* (van *liggen*), *zetel* (van *zitten*), enz. Uitgezonderd zijn: *bleeke, weeke, deesem* en *leede* van *bleik, weik, deisen, leide*, den onv. verl. tijd enkelv. van: *blijken* (schijnen), *wijken, dijen* en *lijden*.

²⁾ Ook de woorden, van sterke werkwoorden gevormd, volgen dezen regel, als: *vloten* van *vlieten*, *logen* van *liegen*, *bogen* van *buigen*, enz. UITGEZONDERD zijn: *betoogen, vertoogen* (meerv. van *vertoog* = verhandeling), *toonnen, klooven, zoogen* en *loochenen*.

2. REGELS VOOR DE SPELLING MET DE DUBBELE OF SCHERPHELDERE *oo*.

Men schrijft met een scherpheldere *oo*:

a. Alle woorden, waarin de *o* door samentrekking is ontstaan, als: *dooren* (van eieren) uit *doderen*, *boo* uit *bode*, *xoo* uit *xode*, *noo* uit *noode*.

b. Op 't einde van eenlettergrepige woorden, als: *stroo*, *zoo*, *vloo*,
Uitgez. *ho!*

c. Het achtervoegsel *-looze* en het meervoud *genooten*, als: *hopelooze*,
ouderlooze; *huisgenooten*, *landgenooten*.

d. De vreemde woorden: *Mooren*, *poozen*, *poover*, *koozen*; *booze*,
onnoozel, *koolen*, waarin *oo* uit *au* is ontstaan.

39. VOOR DE SPELLING MET *ie* OF *i* DIENE HET VOLGENDE:

Men schrijft een *ie*:

a. Op 't einde van een woord, als: *knie*, *drie*, *olie*, *tralie*, *lelie*,
kolibrie, *genie*. Uitgez. de Latijnsche namen: *Januari*, *Februari*, *Juni*
en *Juli*.

b. In 't meervoud der woorden, zoo de *ie*-klank den klemtoon heeft,
als: *melodieën*, *genieën*, *drieën*. Doch: *oliën*, *traliën*, *leliën*.

c. In de uitgangen *-ief*, *-iek* en *-iet*, als: *substantief*, *fabriek*, *republiek*,
parasiet (woekerdier). Evenzoo in het meervoud: *substantieven*, *fabrieken*,
republieken, *parasieten*, enz.

OPMERKING. Verliezen deze uitgangen den klemtoon, dan schrijft men *t*:
fabrikant, *fabrikaat*, *muzikaal*, *republikein*.

40. Men schrijft een *i*:

a. In den uitgang *-isch*, als: *Russisch*, *Pruisisch*, *afgodisch*, *nieuw-*
modisch, *methodisch*, enz.

b. Evenzoo in de uitgangen *-ik* en *-it*, bijv.: *leeuwerik*, *havik*, *perzik*,
monnik, *kievit*. Het meervoud van deze woorden is: *leeuweriken*, *haviken*,
perziken, *monniken*, *kieviten*.

c. In vreemde woorden, als: *titel*, *visite*, *kilo*, *decimeter*, *liter*, *ma-*
chine, enz.

OPMERKING. De *y* vindt men in vreemde woorden en in familienamen:
Egypte, *cypres* (boom), *De Ruyter*, *Huydecoper*. — In stadsnamen is het geheel
overbodig, de *y* voor *i* als middel ter onderscheiding te handhaven, dus niet *Ley-*
den, maar *Leiden*, niet *Muyden*, maar *Muiden*. Ook onderscheide men *ie* en *ië*,
als in: *Daniël*, *Israël*, *quotient*, enz.

VIERDE LES: DE TWEETKLANKEN OF DIPHTHONGEN.

41. Behalve klinkers bestaan er in 't beschaafde Nederlandsch ook
tweeklanken (§ 24). Ze zijn 12 in getal:

ai, *au*, *ei*, *ij*, *ou* en *ui*;

aai, *ooi*, *oei*; *aau*, *eeu*, *ieeu*.

42. Tweeklanken ontstaan door samenvloeiing van twee klinkers tot één ondeelbaren klank. De eerste klinker is onvolkomen in de eerste rij der zes tweeklanken (§ 41); — deze heeten korte tweeklanken. In de tweede rij is de eerste klinker volkomen; deze zes heeten verlengde tweeklanken. De tweede klinker is *i* (uitgesproken als een zeer zachte *ie* of *j*), of wel een *u* (uitgesproken als een zachte *oe* of *w*).

OPMERKING. De tweeklanken *ai* en *au* komen als uitroepen voor; de laatste bovendien in *miaauwen* en in het klanknabootsende *miaauw!*¹⁾ Er is thans geen verschil in uitspraak meer tusschen *ou* en *au*, evenmin tusschen *ij* en *ei*. — Men verwarre *ai* niet met *aï*, als in: *maïs*, *algebraïsch*, *Kaïn*, enz.

43. Ook de tweeklanken, die wij thans bezigen, zijn evenals de klinkers soms uit andere klinkers of tweeklanken ontstaan. Zoo ontstond:

a. *ij* in den regel uit *ii* (= *ie*), zooals men in het dialect wel kan hooren. Vandaar nog: *piepen* (zingen) naast *pijpen*, *iep* naast *ijp*, *wierook* naast *wijden*.

b. *ei* soms uit *age*, *ege*, als: *heining* (hagening), *meid* (maget), *dweil* (dwagel), *lei* (lage), *leide* (legde), *zeide* (zegde), *teil* (tegel), *zeil* (segel).

c. *ou* soms uit *ol*, *al* vóór *d* of *t*, als: *kouter* (kolter), *schouder* (scholder), *woude* (wolde), *spouwen* (spalden = splijten, scheuren: *tweespalt*), *vouwen* (valden).

OPMERKING. Uit *ei* ontstond dikwijls *ee*: *kleen* (klein), *verbreeden* (verbreiden), *heelen* (*heilen* = genezen, redden). — Uit *uu* ontstond meermalen *ui*, en deze *ui* staat door zijn oorsprong naast *ie* en *oe*, vergelijk *tuiten* met *toeten*, *smuit* met *snoet*, *muil* met *moel* (smoel), *kuiken* met *kieken*, *kloen* met *kluwen*; *dierbaar* met *duur*, *bestieren* met *besturen*, *vier* met *vuur*, *jongelui* met *jongelieden*, *gruis* met *griezel*.

44. De spelling met *au* en *ou*, met *ij* en *ei* berust op verschil van herkomst en kan op het gehoor niet meer beslist worden, daar het twee teekens zijn voor denzelfden klank. Ook hier geeft oplettendheid bij het lezen en schrijven spoedig zekerheid. Het feit, dat *ij* ontstond uit *i* of *ie* (zie § 25. Opm. 3), kan bij vergelijking met het dialect dikwijls allen twijfel wegnemen.

OPMERKING. Men onderscheide *rauw* en *rouw*, *hauw* en *houw*, *gauw* en *gouw*, *dauw* en *douw* (duw), *blauwen* en *blouwen* (slaan). Er dient gelet te worden op het verschil in beteekenis van: *karwij* (zaad Fr. *carvi*), *wijden*, *vijlen*, *pijlen*, *stijl*, *vlijen*, *fijt*, *nijgen*, *zyl* (sluis), *rij*, *bij*, *berijden*, *hij*, *ijk* (merk), *lijden*, *rijs*, *rijzen*, *vijlen*, *wijde*, *zijde* en de gelijkkluidende: *karwei* (Fr. *corvée*), *weiden*, *veilen*, *peilen*, enz. — De *ij* vindt men verder in vreemde woorden, welke in 't Fransch een *i* of *ie* laten hooren, als: *Parijs*, *bijbel*, *tijger*, *radijs*, *wijn*, *galerij*, enz. Bovendien heeft men *ij* als schijnbare uitzondering in *dozijn* (Fr. *dozaine*) en *krijt* (Fr. *craie*), doch beide komen uit het Latijn.

¹⁾ Deze woorden worden ook *miauwen* en *miauw* geschreven.

45. REGELS VOOR DE SPELLING MET *ei*.

Men schrijft met *ei*:

- a. De woorden, waarin *ei* afwisselt met *ee*, als: *verbreiden*, *breed*; *heil*, *heelen*; *alreede*, *bereiden*; *klein*, *kleen*; *IJselstein*, *steen* (= kasteel).
 b. De woorden, waarin *a* of *e* voor *n* of *l* tot *ei* is overgegaan, als: *feilen*, *falen*; *einde*, *ende*; *heinde*, *hende* (= wat voor of bij de hand is).
 c. De woorden, waarin *ei* uit *ag* of *eg* is ontstaan, als: *meid* (maget) *maagd*; *heining*, *hagening*; *teit*, *tegel*; *gezeid*, *gezegd*.

OPMERKING. Uitgezonderd *ijzen* van *agis* (eis) = vrees; de volksetymologie ¹⁾ dacht aan verwantschap met *ijs*; *ijzen* = koud worden, verstijven van schrik.

d. Alle vreemde woorden, waarin de *ei* niet uit *e* is ontstaan, als: *fontein*, *fontaine*; *kapitein*, *capitaine*; *balein*, *baleine*; *lamprei* (visch), *lamproie*; *schalmei*, *chalumeau*; *pastei*, *pâté*; *karwei*, *corvée*.

OPMERKING. Tot dezen laatsten regel behooren ook de achtervoegsels *-lei* en *-teit*, als in: *tweeërlei*, *achterlei*, *sociëteit*, *majesteit*. — De woorden *dozijn* en *krijt* vormen een schijnbare uitzondering (zie § 44, Opmerking).

46. REGELS VOOR DE SPELLING MET *ij*.

Men schrijft met *ij*:

- a. Al de woorden, waarin *ij* uit *i* is ontstaan, zoodat in de platte taal nog *i* gehoord wordt, als: *rijk*, *pújp*, *wijn*, *tijd*, *wijs*, enz. (zie § 43).
 b. De sterke werkwoorden, en de woorden daarvan gevormd (UITGEZ. *scheiden*), als: *blijven*, *verblijf*, *drijven*, *tijdverdrijf*, enz. UITGEZONDERD: *leiden*, *neigen*, *steiger*, causatieven van: *lijden*, *nijgen*, *stijgen*, alsmede *beitel*.
 c. De vreemde woorden, welke in 't Fransch *i* hebben, als: *Parijs*, *Paris*; *tijger*, *tigre*; *lijst*, *liste*; *magazijn*, *magasin*.

OPMERKING. Hiertoe behoort ook de uitgang *ij*, bijv.: *abdij*, *partij*, *batterij*, *bakkerij*, enz. Men lette echter op de schrijfwijze: *labbei* en *klappei* (van *labben* en *klappen* = babbelen).

VIJFDE LES: VERDEELING DER MEDEKLINKERS OF CONSONANTEN.

47. De medeklinkers zijn 18 in getal, als: *b*, *c*, *d*, *f*, *g*, *h*, *j*, *k*, *l*, *m*, *n*, *p*, *r*, *s*, *t*, *v*, *w*, *x*. Deze kunnen alle in Nederlandsche woorden voorkomen. De *c* kan ook in vreemde woorden voorkomen; — *q* en *x* vindt men altijd in vreemde woorden (zie § 10).

OPMERKINGEN. 1°. De *c*, in vreemde woorden, heeft den klank van *s* voor *e*, *i*, *y*, *ij*, *ei*, als: *cent*, *cirkel*, *Cyprus*, *cijfer*, *ceintuur*; in overige gevallen klinkt zij als *k*. — De *q* komt in den regel in verbinding met *u* voor, als: *qualiteit*, *quadraat*, *quarto* en heeft den klank van *kw*, soms van *k*, als in woorden van Fransche herkomst: *quadrille*, *quarantaine*, *quotiënt*; de *x* klinkt nagenoeg als *ks* in het midden en aan het einde, bijv.: *examen*, *Pollux*; aan het begin is haar klank minder scherp: *Xerxes*, *Xantippe*; in Nederlandsche plaatsnamen is zij verdwenen: *Bokstel*, *Tessel* (vroeger *Boxtel*, *Texel*).

¹⁾ Zie Aanhangsel.

2°. De *c* vindt men ook in het samengestelde Nederlandsche letterteeken *ch*, als in: *juichen*, *kocht*, *plicht*; *ch* komt ook in vreemde woorden voor en wel met verschil van uitspraak: *Chinees*, *cholera*, *Christiaan*. Het samengestelde letterteeken *ph* klinkt als een *f*: *photographeeren*; *th* klinkt als *t*: *theater*, *thermometer*.

3°. Nog lette men op de vreemde uitspraak der *g* in woorden uit het Fransch: *horloge*, *logement*, *gelei*, *genie*, *passage*, *slijtage*, *tuigage*. Evenzoo op die der *j* in: *jujube*, *joviaal*, *jury*, *jockey* en op die der *t* in: *natie* (lees: *naat-sie*), *station* (lees: *staatsion*).

48. De medeklinkers worden op verschillende wijzen verdeeld. Zoo onderscheidt men, als men let op den stand der spraakwerktuigen:

- a. keel- of gehemelteletters, als: *ch*, *g*, *j*, *k*, *g* (in *ng*).
- b. tong- of tandletters, als: *t*, *d*, *s*, *x*, *n*, *l*, *r*.
- c. lipletters, als: *p*, *b*, *f*, *v*, *w*, *m*.

OPMERKING. De *h* krijgt bij deze indeeling geen plaats; oorspronkelijk behoorde zij tot de keelletters, doch thans is zij niets meer dan een uitblazing van den adem, tusschen de dicht bij elkaar gebrachte stembanden door.

49. Naar hun spraakkunstige waarde verdeelt men de medeklinkers in: Halfklinkers: *j* en *w*, aldus genoemd, omdat zij naar hun vorming verwant zijn aan de klinkers *i* en *oe*.

Vloeiende letters: *l*, *m*, *n*, *r*; deze komen voor in: *molenaar*.

Vaste letters: *b*, *d*, *f*, *g*, *h*, *k*, *p*, *q*, *s*, *t*, *v*, *x*.

De *s* en *z* heeten ook wel sisklanken.

50. De vaste letters worden weer verdeeld in:

- a. Scherpe medeklinkers, als: *ch*, *k*, *t*, *s*, *p*, *f*.
- b. Zachte medeklinkers, als: *g*, *g* (in *ng*), *d*, *x*, *b*, *v*.

OPMERKING. De scherpe medeklinkers vindt men in 't woord 't *kofschip*, een zeeschip met twee masten.

OPMERKING. Niet altijd is de schrijfwijze der medeklinkers in overeenstemming met de uitspraak, als in: *brood*, *web*, *ploeg*, *deez*, — waar men uitspreekt: *broot*, *wep*, *ploech*, *dees* (zie Regel der gelijkvormigheid, § 18). De samengestelde letterteekens *ng* en *nk* als in: *tang*, *ring*; *bank*, *woninkje* stellen slechts één enkelen zachten klank voor.

51. De volgende tabel geeft een overzicht van de boven behandelde indeeling:

	Halfklinkers.	Vloeiende.	Vaste.	
			Scherpe.	Zachte.
Keelletters.	<i>j</i>	—	<i>ch</i> , <i>k</i>	<i>g</i> , <i>ng</i> (en <i>nk</i>)
Tongletters.	—	<i>l</i> , <i>r</i> , <i>n</i>	<i>t</i> , <i>s</i>	<i>d</i> , <i>x</i> .
Lipletters.	<i>w</i>	<i>m</i>	<i>p</i> , <i>f</i>	<i>b</i> , <i>v</i> .

52. De medeklinkers worden, naar hun plaats in het woord, nog onderscheiden in:

Beginletter, die aan het begin,
Tusschenletters, die in het midden,
Sluit- of slotletters, die aan het einde van woorden staan.

De beginletter wordt weleens verscherpt, de tusschenletter verdubbeld, de slotletter verscherpt. Hierover wordt in de volgende les gehandeld.

53. Er zijn eenige stomme letters, d. i. medeklinkers, die in sommige verbindingen niet worden uitgesproken, als:

1°. De letter *h* in het samengestelde letterteeken *th*, als: *thans*, *althans*, *thuis*, *Theodoor*, *thema*, *theater*, *theorie*, enz.

2°. De *ch* in het samengestelde letterteeken *ch*, wanneer dit tusschenletter of slotletter is, als: *musch*, *visch*, *bosch*; *brieschen*, *eischen*, *dorschen*.

OPMERKING. *Thans* en *althans* zijn ontstaan uit *te-hand*, *al-te-hand*, *thuis* uit *te-huis*. Men lette op de spelling van *nochtans* ontstaan uit *nog-dan*. — De *ch* in *musch* enz. is een overblijfsel uit den tijd, toen zij in deze woorden (vroeger *musk*, *visk*, *bosk*) werkelijk uitgesproken werd.

Ook de *w* kan stom zijn, als in: *vrouw*, *rouw*, *blauw*, *schouwborg*, enz.

54. Er bestaan ook wisselingen van medeklinkers. Het gebruik der medeklinkers in de woorden is niet standvastig. Zoo kan men opmerken, dat:

a. eene *f* voor *t*, tot *ch* overgaat, als: *gracht*, voor *graft* van *graven*; evenzoo: *hecht* naast *heft*, *sticht* naast *stift* en verder *kocht* uit *koft*, *nicht* voor *nift* (naast *neef*).

b. eene *z*, tusschen klinkers, overgaat in *r*, als: *waren* (naast *was*), *gekoren*, *verloren*, *gevroren* naast *gekozen*, van *verliezen*, naast *gevrozen*.

c. *k* soms overgaat in *ch*, als: *denken* — *dacht*, *zoeken* — *zocht*, *werken* — *wrocht*, *dunken* — *docht*.

d. *g* soms overgaat in *k*, als: *jonkheer* uit *jongheer*, *nikken* uit *nijgen*, *bukken* uit *buigen*, enz.

e. *v* soms overgaat in *b*, als: *stribbelen* naast *streven*, *kibbelen* naast *kijven*, *bibberen* naast *beven*, *webbe* naast *weven*, enz.

f. een *l* soms overgaat in *r*, als, *vondel* — *vonder*;

g. een *w* weleens overgaat in *g*, als: *spuwen* — *spugen*, *ruw* — *ruig*.

OPMERKING. De *s*, die met *z* en de *f*, die met *v* afwisselt, noemt men onechte *s*, onechte *f*, als: *ik reis*, van *reizen*; *ik beef* van *beven*; *baars*, *baarzen*; *hof*, *hoven*, enz.

ZESDE LES: DE SPELLING DER MEDEKLINKERS.

55. In de beschaafde uitspraak zijn de scherpe *s* en *f* als beginletters wel te onderscheiden van de zachte *z* en *v* als: *sijs* en *zeis*; *fier* en *vier*. Men lette intusschen op de spelling *fonkelen* (fig.) naast

vonkelen (eigenlijk) en onderscheide *samen* (uit *txamen*), als in: *samenstellen*, *samenroepen van xamen*, als in: *le xamen*, *verzamelen*, *inzamelen*, *gezamenlijk*, enz.

OPMERKING. In strijd met de uitspraak schrijft men volgens het algemeen gebruik: *veertig*, *vijftig*, *zestig*, *zeventig*.

56. De tusschenletter wordt verdubbeld, als de onmiddellijk voorafgaande klinker onvolkomen of kort is, als: *ladder*, *penning*, *schitteren*, *stolteren*, *schutterij*.

OPMERKINGEN. 1°. Daar de verdubbeling alleen dient om een verkeerde uitspraak te voorkomen, heeft zij niet plaats, indien er een heldere klinker, een tweeklank of een toonlooze klinker voorafgaat, als in: *zwanen*, *beren*, *geeselen*, *bloesem*, *Pruisen*, *IJsel*, *perziken*, *kieviten*, *Makkumer*.

2°. De *ch* wordt nooit verdubbeld, en van de *sch* verdubbelt men achter een korten klinker enkel de *s*. Men schrijft: *kachel*, *richel*, *pochen* zoowel als *Rachel* en *Michiel*, verder *tasschen*, *flesschen*, *visschen*, *bosschen*, *bosschage*, enz., echter: *eischen* (meerv. van *eisch*).

3°. Van den uitgang *-ts*, die niet geheel toonloos is, wordt de *s* als tusschenletter wel verdubbeld: *vonnissen*, *notarissen*, *kermissen*, enz. (vergelijk deze i met die in *monniken*, *haviken*, enz.).

4°. Men lette op de spelling van: *verglaa-sel* (door middel van *sel* gevormd van: *verglazen*); *oppas-ster* (van: *oppassen*), *mutsenwasch-ster* (van: *wasschen*), waarin *-sel* en *-ster* afzonderlijke uitgangen zijn, alsmede op die van: *Haarlemmer* en *Arnhemmer*, als: Hij is een *Haarlemmer*, de *Arnhemmer* courant, enz., waarin de *e* van den uitgang *-em* niet geheel toonloos is.

5°. Over de spelling van werkwoordelijke vormen, als: *ik haatte*, *heette*, *wiedde*, *doodde* wordt later gehandeld; *te* en *de* zijn hier afzonderlijke uitgangen.

57. De slotletter is scherp op het einde van onveranderlijke woorden als: *geweest*, *dat*, *of*, *met*, *toch*, *och!* Men onderscheide *nog* van *noch* (= *en niet*).

OPMERKINGEN. 1°. In veranderlijke woorden richt zich de slotletter naar het meervoud, of naar de letter, die men bij verlenging hoort, aldus: *schubben*, *schub*; *robben*, *rob*; *ebbe*, *eb*; *brooden*, *brood*; *hoeden*, *hoed*; *dagen*, *dag*; *wij schrobben*, *ik schrob*; *wij rijden*, *ik rijd*, enz.

2°. Men schrijft: *iemand* en *niemand*, in overeenstemming met de verouderde vormen *iemanden* en *niemanden*. Evenzoo *grijsaard* (*aard* van *hard* = *sterk*).

3°. Ook bij woorden, als: *binten*, *gezanten*, *snitten*, *ritten* heeft men in 't enkelvoud: *bint*, *gezant*, *snit*, *rit*, al is het, dat zij samenhangen met de woorden: *binden*, *zenden*, *snijden*, *rijden*. Evenzoo: *verwanten* — *verwant* (bloedverwant). — Hier beslist dus de meervoudsvorm.

4°. Men schrijft *kruut* (poeder), als in: *kruithoorn*, *kruutmolen*, *rattenkruut*, *buskruut* ter onderscheiding van *kruid* (plant), als in: *wormkruid*, *nieskruid*, *kaasjeskruid*, *kruidje-roer-mij-niet*, enz. *Litteken* staat voor *likteeken* (= *kenteeken*) van het oude *liken* (= *lijken*, *blijken*).

58. De slotletter wordt in sommige gevallen verscherpt. Zoo wordt de *d* verscherpt tot *f* in vele woorden op *-nis*, als: *beeld* — *beel-*

tenis, gebeurd — gebeurtenis, ontsteld — ontstellenis, enz. Evenwel: geschiedenis, belijdenis, behoudenis. — Evenzoo wordt de v verscherpt tot f, als: droeve — droefenis, laven — lafenis, begraven — begrafenis.

59. Ook vóór den uitgang *-lijk* heeft verscherping plaats en wel van *v, x* en *ng* tot *f, s* en *nk*, als: *lieve — liefelijk, vreezen — vreeselijk, koning — koninklijk, oorsprong — oorspronkelijk, enz.*

OPMERKING. De enkele *g* wordt vóór den uitgang *-lijk*, in strijd met de uitspraak, niet scherp geschreven: *beweeglijk, behaaglijk, bijvoeglijk, ontzaglijk, heuglijk, walglijk, welvoeglijk, enz.*; echter volgens de uitspraak schrijft men: *dagelijks, degelijk, mogelijk, hertogelijk.* Men lette op de schrijfwijze: *belachelijk* en *hachelijk van lachen* en *hach* (gevaar).

60. Nog heeft verscherping plaats van *-ing* tot *-ink*, vóór den verkleiningsuitgang *-je*, als de uitgang *-ing* toonloos is, als: *paling — palinkje, woning — woninkje, penning — penninkje, ketting — kettinkje, enz.* Echter: *dingetje, teekeningetje, wandelingetje, enz.*

61. Ook schrijft men de scherpe *t* vóór de scherpe *s* in de woorden: *knots, flits, spits* en *mits*. Doch men schrijft: *gids* (Fr. *guide*), *ginds* (*ginder*), *reeds* (*alreede*), *sinds* (*sedert*), en evenzoo: *smidse, onverhoeds, des winds, des lands, des honds, enz.*

62. Nog lette men op de spelling van de woorden: *jonkheid, jonkheer, jonkman, jonkvrouw, sprinkhaan, lankmoedig, koninkrijk, waarin* de zachte slotletter *g* van *joung, spring, lang, koning* tot *k* is verscherpt.

63. Als slotletter vindt men de *s* in: *bits, spits, flets, dras, wars, dwars, paars* en *kras*.

Bijv.: *Bitse* woorden, *spitse* griffels, *fletse* wangen, *drasse* (moerassige) gronden, die man is *wars* (afkeerig) van leugentaal, *dwarse* lijnen, *paarse* linten, een *krasse* (krachtige) grijsaard.

Evenzoo schrijft men: *los, losse; ros* (roodachtig), *rosse; grijs, grijs:e; loos* (ledig), *looze; voos* (waterachtig), *vooze; gewis, gewisse; wis, wisse.*

64. Als slotletter vindt men de *sch* in: *gebriesch, gekrijsch, gedruisch, geruisch, disch, esch* (boom), *flesch, mensch, visch, vleesch, kikvorsch.*

OPMERKING. Men lette op de spelling van: *brieschen, druischen, ruischen, eischen, hijschen, krijnschen, dorschen, vorschen, uitcijschen, inlasschen, lesschen, blusschen, wasschen, opdisschen, wenschen, tusschen, Paschen.*

Doch men schrijft: *bruisen* (van *bruis* = schuim), *torsen, uitdossen, wassen* (groeien) en dus ook: *gebruis, feestdos, gewas, volwassen.*

Ook lette men op die van: *glanzen, glanzig* (van *glans*); *vleezen, vleezig, ontvleezen* (ontvleesd). Doch: *glansen* (meerv. van *glans*), *des vleeches, vleecheljk.*

65. Nog onderscheide men:

<i>as</i> (spil)	en	<i>asch.</i>
<i>mos</i> (plant)	en	<i>mosch</i> (musch).
<i>lis</i> (strik, snoer)	en	<i>lisch</i> (plant).

<i>mars</i> (korf)	en	<i>marsch</i> .
<i>Rus</i>	en	<i>rusch</i> (riet).
<i>wis</i> (zeker)	en	(stroo)wisch.
<i>tas</i> (hoop, stapel)	en	<i>tasch</i> .

OPMERKINGEN. 1°. De *sch* wordt in 't midden en aan 't einde der woorden als *s* uitgesproken, daarom dient men de spelling der in § 64 behandelde woorden op het gezicht te onthouden. Nog dient men daarbij te onthouden, dat: *barsch*, *frisch*, *gansch*, *heusch*, *honsch*, *kiesch*, *malsch*, *norsch*, *nurksch* en *valsch* altijd (d. i. als bijwoord en als bijv. nw.) op *sch* eindigen.

2°. Men lette er op, dat naast *rasch* (met *rasche* schreden) het woord *verrassen* bestaat en naast *trosch* (een *trotsche* houding) het woord *trots* (= de hoogmoed).

66. In alle werkwoordelijke vormen blijft *g* (als slotletter van den stam) ter wille der gelijkvormigheid (§ 18) gehandhaafd, als in: *hij ploegt*, *egt*, *xegt*, *xaagt*, *vraagt*, enz. Uitgezonderd: *bracht* van brengen, *placht* van plegen, *mocht* van mogen.

67. In alle andere gevallen schrijft men *ch* vóór de enkele *t*, als: *plicht* (plegen), *recht* (regel), *rechts*, *lucht*, *jacht* (jagen), *vrucht*, enz. Uitgezonderd: *Aagt* voor *Agathe*, en *aagtappel*.

OPMERKING. De lezer begrijpt gemakkelijk, waarom men heeft te schrijven: *laag-te*, *geberg-te*, *menig-te*, enz.

ZEVENDE LES: DE SPELLING VAN VREEMDE WOORDEN.

68. Onze taal bezit een groot aantal woorden, die uit vreemde talen zijn overgenomen en vreemde woorden heeten. Het zijn woorden uit het Latijn en Grieksch, uit Oostersche talen, uit het Fransch, het Engelsch, het Spaansch, het Portugeesch, het Italiaansch. In de eerste les (§ 10) is reeds opgemerkt, dat zij in drie klassen verdeeld worden.

69. De spelling van die der 1e klasse — nl. van woorden, die in klemtoon en klank aan echt Nederlandsche gelijk geworden zijn, — levert geen moeielijkheden op; dit kan blijken uit die van aan de taal der Romeinen ontleende woorden, als: *brief* (van 't Lat. *brevem* = kort, dus kort opstel); *perzik* (van 't Lat. *persicum*, de vrucht van den *arbor persica* d. i. Perzische boom); *zolder* (van 't Lat. *solarium*, plat dak aan de *sol* (zon) blootgesteld); *vlegel* (van 't Lat. *flagellum*, verkleinwoord van *flagrum* = geesel); *markt* (van 't Lat. *mercatum* = handel, eigenlijk het verleden deelwoord van *mercari* = handel drijven), enz.

70. De spelling van de woorden der 2e klasse is gelijk aan die der taal, waaraan zij ontleend zijn, als: *cadeau*, *catalogus*, *museum*, *savoir-faire*; *savoir-vivre*, *porte-manteau*, *porte-monnaie*, *vaudeville* uit het Fransch,

gentleman, clown, meeting, debating-club, plaid, square, fashionable ¹⁾, welke uit het Engelsch zijn overgenomen. Als een dezer woorden in de verbuiging of meervoudsvorming op Nederlandsche wijze behandeld wordt, dan gaat het over tot de volgende klasse (de bastaardwoorden), als: *cadeau's, catalogen, museën*.

71. De spelling der bastaardwoorden eischt eenige oplettendheid. De ontwerpers der spelling onderscheiden hier twee gevallen:

a. Het bastaardwoord behoort thuis in de taal der wetenschap of der kunsten en is alzoo alleen gangbaar onder meer beschaafden, die een wetenschappelijke ontwikkeling bezitten.

b. Het bastaardwoord behoort tot de dagelijksche woorden en wordt bij lieden van allerlei stand gehoord, zelfs in de volkstaal.

Als bastaardwoorden onder a. noemen wij: *logica, physica, hypotenusas, lancet, geographie, categorie, sympathie, synoniemen, couplet, jambe, trocheus*, enz. Deze woorden worden, zooveel de uitspraak dit toelaat, met de oorspronkelijke letters geschreven.

Als bastaardwoorden onder b. noemen wij: *penseel, biljart, biljet, paviljoen, vermiljoen, bajonet, sigaar, stukadoor, kapitaal, kapittel, sjees*, alsmede: *horloge, diligence, genie, manege, logement, machinist, plantage*. Deze woorden schrijft men zooveel mogelijk als Nederlandsche woorden.

72. Voor de gevallen onder a. en b. van § 71 is echter de grenslijn moeielijk te trekken. Het gebruik moet hier den weg wijzen; zoo schrijft men: *dokter* (geneesheer), *doctor* (wetenschappelijke titel); *komedie* (gebouw), *comedie* (blijspel); *kommies* (beambte bij de belastingen, grenswachter), *commies* (ambtenaar aan een ministerie of bij de posterijen); *lokaal* (vertrek, zaal), *locaal* (plaatselijk, bijv. de locale belangen); *kritiek* (hoogst gevaarlijk), *critiek* (oordeelvelling); *krediet* (vertrouwen), *credit* (het te-goed).

73. Nog verdient opmerking, dat de *ph* (in woorden aan de Grieksche taal ontleend) wel aan het begin en in het midden der woorden voorkomt, doch nooit aan het einde, als: *photographeeren, photographie*, naast *photograaf*; *geographie, geographisch* naast *geograaf*; *philosophie, philosophisch* naast *philosoof* (wijsgeer).

OPMERKINGEN. 1°. Men schrijft *telegrapheeren, telegraphie*, doch *telegraaf* en dus ook *telegrafist*. Ook lette men op de schrijfwijze: *profeet, olifant, profaan*; de *f* vindt men als slotletter in: *philosoof, biograaf* en *photograaf, geograaf, stenograaf*, enz., *Jozef, nimf, triomf, paragraaf*.

¹⁾ De beteekenis dezer vreemde woorden is: *geschenk, boekenlijst, kunstkabinet, weten te handelen* (beleid), *weten te leven* (mensenkennis), *kleerenstander, beursje, kluchtspeel; beschaafd heer, grappenmaker, vergadering* of *bijeenkomst*, een *disputeer-geselschap, reisdoek, plein, beschaafd* of *naar den smaak*. Voor woorden, aan Oostersche talen ontleend enz., zie mijn Woordverklaring (Tiel, D. Mijs), blz. 183 e. v.

2°. Van enkele bastaardwoorden bestaan twee vormen, als: *president* naast *praeses*, *feniks* naast *phoenix*, *fondament* naast *fundament*; *seconde* naast *secunde*; de eerstgenoemde zijn als Fransche vormen de meest gebruikelijke, de andere zijn van Latijnschen of Griekschen oorsprong en zijn deftiger en meer wetenschappelijk.

ACHTSTE LES: HET GEBRUIK DER WOORDTEEKENS.

74. Wordtteekens zijn: a. Het koppelteeken. Men vereenigt de leden van een samenstelling door een koppelteeken, wanneer het werkelijk aaneenschrijven van die leden een woord zou opleveren van te vreemd voorkomen, of dat wegens zijn lengte te moeielijk zou te overzien zijn.

Het koppelteeken wordt dus gebruikt:

1°. In woorden, waarin eigennamen, of van eigennamen gevormde bijv. nw. voorkomen, als in: *Holleway-pillen*, *Carolina-rijst*, *Java-tabak*, *Berlijnsch-blauw*, *Turksch-rood*, *Pruisisch-zuur*, enz.

Is de eigennaam in de uitspraak onherkenbaar misvormd, of is de beteekenis er van geheel vergeten, dan schrijft men de leden aan elkaar, als: *portwijn*, *spijkerbalsem* (nl. van de gebr. Spijker te Amsterdam).

2°. In titels, die bestaan uit:

a. Twee bastaardwoorden, als: *adjunct-commies*, *procureur-generaal*, *luitenant-kolonel*, *gouverneur-generaal*, *politie-agent*.

b. Een Nederlandsch woord en een bastaardwoord, als: *grootmeester-nationaal*, *kapitein-geweldiger* (oudt. *opperste veldrechter*), *Staten-Generaal*, *Spiegel-Historiël* (een geschiedeniswerk van Van Maerlant).

3°. In aardrijkskundige namen, bestaande uit een eigennaam en een bijv. nw. of een bijwoord, als: *Klein-Azië*, *Wit-Rusland*, *Nieuw-Zeeland*; *Opperguinea*, *Beneden-Egypte*, *Noord-Holland*.

Bijvoeglijke nw., van deze namen gevormd, worden zonder koppelteeken aangeeschreven, als: *Noordbrabantsch*, *Zuidhollandsch*, *Zuidamerikaansch*, enz.

4°. In samenstellingen, waarvan het eerste lid alleen betrekking heeft op het eerste gedeelte der volgende samenstelling. Dat eerste lid kan zijn: een bijv. nw., een voornaamw., een lidwoord of een telwoord, als: *oude-mannenhuys*, *gemaakte-kleerenmagazijn*; *Mijns-Heerenland*, *'s-Hertogenbosch*, *de Vijf-Haringenstraat*, *de Drie-Keizersslag*, enz.

Uit bovenstaanden regel volgt, dat men heeft te schrijven: *Hoogere Burger-school* (zonder koppelteeken), en ook, dat *'s-Bosch*, *'s-Hage* taalkundig niet zijn te verdedigen, daar het lidwoord niet bij het tweede lid der samenstelling behoort.

5°. Om de leden van uitdrukkingen, die als één benaming (of als één begrip) moeten opgevat worden, te verbinden, als: *vergeet-mij-niet*, *kruidje-roer-mij-niet*, *spring-in-'t veld*, *kijk-in-den-pot*, *'t over-en-weer-gepraat*, *'t heen-en-weer-gedraaf*, *hij is pas een kijk-in-de-wereld*, *die kast is een echte sta-in-den-weg*.

75. Verder worden nog gebezigd:

b. Het klemtoonteeken. Het dient om aan te duiden, op welk woord of op welke lettergreep de nadruk valt: *Deze boer heeft maar één paard.*

Een Landhuis stond aan de Arn'. Het mag er nóg wel staan!

Slechts één gebrek was 't; maar alle andre sloot het in.

Geld had Pandolf; en dat zou' Bella krijgen:

Mits hij verkoos vóór háár in Charons boot te stijgen. STARING.

Evenzoo: *canapé, coupé*, enz.

76. c. Het weglatingsteeken (apostrophe). Dit staat in den regel in plaats van een of meer weggelaten letters, bijv.: 'k voor ik; 't voor het; d' voor den; 's voor des; een' voor enen; zou' voor zoude, solo's, *canapé's, sofa's, menu's*, enz.

OPMERKING. Over 't gebruik van 's tot vorming van den 2en naamval van familienamen en aardrijkskundige benamingen zal te gelegener tijd gehandeld worden.

77. d. Het samentrekkingsteeken. Dit duidt aan, dat twee lettergrepen tot één lettergreep zijn versmolten, bijv.:

Heur Carlo was ontroostbaar weggevoín:

Bij 't leger, dat voor Píza's wallen

Verzameld stond, had hij zich aangeboón. STARING.

Evenzoo: *staíg* voor stadig, *boôm* voor bodem, *raân* voor raden (raden), *biên* voor bieden, enz.

OPMERKING. Dit teeken wordt alleen gebezigd bij ongewone samentrekkingen, dus bij die, welke niet in de spreektaal voorkomen. Zonder samentrekkingsteeken schrijft men dus: *onweeer, onweeren, leege, leeren* (schoenen), *kweelen* (kwedelen), *elkaar, mee* (mede), enz.

78. e. Het afbrekingsteeken wordt gebezigd bij afkortingen.

VOORBEELDEN. *n.l.* = namelijk; *b.v.* = bijvoorbeeld, enz.

Wij laten hier een lijst der meest voorkomende afkortingen volgen:

A^o = *Anno*, in het jaar, ten jare.

A. C. = *Anno Christi*, in het jaar van Christus, of na de geboorte van Christus.

A. D. = *Anno Domini*, in het jaar onzes Heeren.

Al. = *Alinea*, nieuwe regel; lid van een wetsartikel.

A. M. = *Anno mundi*, in het jaar der wereld.

A. M. = *Amica manu* (op brieven of adressen), door of met de hand van een' vriend.

A. P. = *Amsterdamsch peil*.

Art. = *Artikel*.

B. L. = *Benerole Lector*, toegenegen of goedgunstige lezer.

Bl. of **Blz.** = bladzijde.

C = 100, als Romeinsch getalmerk.

C. A. = *cum annexis*, met het bijbehorende, met den aanleve van dien.

C. à D. = *C'est-à-dire*, dit is te zeggen.

Co. of **Compie** = *rennoot, rennooten*.

C. S. = *cum suis*, met de zijnen

Cap. of **C.** = *caput*, hoofdstuk.

Cod. = *codex*, wetboek, handschrift, oorkonde.

Coll. = *collatis*, vergeleken, of na vergelijking.

D. = 500, als Romeinsch getalmerk.

Dr = *Doctor*, titel van een gestudeerd persoon, inzonderheid van een geneesheer.

Ds. = *Dominus*, heer, dominee (predikant).

Dat. = *Datum*, dagteekening, ook: uitgevaardigd, uitgegeven.

D. C. = *Da Capo* (*muziekterm*), van het begin af.

D. D. = *De Dato*, van den dag der uitgifte.

d. i. = dat is.

dl. = deel, boekdeel.

D. O. M. = *Deo optimo maximo*, (opschrift op kerken), aan den besten en hoogsten God.

e.k. = eerstkomende.

EE. MM. III. = Edelmogende Heeren.

Em. = *Eminentie* (titel van een kardinaal).

enz. = en zoo voorts.

etc. = *et cetera*, en zoo verder.

Exc = *Excellentie*, (titel van Ministers en andere hoogste staatsambtenaren).

e. o. of Ex. off. = *Ex officio*, ambts-halve.

Esq. = *Esquire* (doorgaans achter den naam) een *titel*, = Wel. heer.

Extr. = *Extractus*, uittreksel, aftreksel.

F. = *fac, factum*, maak, gedaan.

F. = *fiat*, het geschiede, toegestaan.

F. of fec. = *fecit*, hij heeft het gemaakt.

F. of fl. = *florins, guldens*.

F. of fol. of fo = *folium, folio*, op het blad of de bladzijde.

Fo. Ro. = *folio recto*, op de rechter- of voorste bladzijde.

Fo. Vo. = *folio verso*, op de omgekeerde of linkerbladzijde.

Fig. = *figuurlijk*.

Fr. (vóór cijfers) = *frank* = munt van f 0.48 waarde.

Fr. = *franco*, vrij van briefport, vrachtvrij.

G. M. of Glor. Mem. = *gloriosae memoriae*, roemrijker gedachtenis.

Gl. of Gld. = *gulden*.

H. E. Geb. = Hoogedelgeboren.

H. E. Gestr. = Hoogedelgestreng.

H. Geb. = Hooggeboren.

H. H. = Heeren.

HH. EE. GG. AA. = Hun Edelgrootachtbaren.

HH. EE. MM. = Hun Edelmogenden.

HH. KK. KK. HH. = Hun of Haar Keizerlijke of Koninklijke Hoogheden.

HH. KK. MM. = Hun of Haar Keizerlijke of Koninklijke Majesteiten.

HH. MM. = Hun of Haar Majesteiten.

H. K. K. M. = Haar Keizerlijke of Koninklijke Majesteit.

H. K. H. = Haar Keizerlijke of Koninklijke Hoogheid.

H. K. M. = Haar Keizerlijke of Koninklijke Majesteit.

H. M. = Haar Majesteit.

H. W. Geb. = Hoogwelgeboren.

ib. of ibid = *ibidem*, aldaar, op dezelfde plaats, op dezelfde bladzijde.

Id. = *idem*, dezelfde of hetzelfde.

I. E. = *id est*, dat is.

Imp. = *Imperator*, de keizer (do gebieder).

I. N. D. = *In nomine Dei of Domini*, in den naam van God of des Heeren.

I. N. R. I. = *Jesus Nazareus Rex Judaeorum*, Jezus van Nazareth, de koning der Joden.

Inv. = *invenit*, (hij) heeft het uitgevonden.

I. P. I. = *In partibus infidelium*, in 't gebied of 't land der ongeloovigen.

It. = *Item*, insgelijks, evenzoo.

J. C. = Jezus Christus.

JHr. = Jonkheer.

JL. = jongstleden.

Jr. = *Junior*, de jongere.

J. U. D. = *Juris utriusque doctor*, doctor of meester in de beide rechten.

Jz. = Janszoon, Jacobszoon, enz.

K. M. = Keizerlijke of Koninklijke Majesteit.

- L.** = 50, als Romeinsch getalmerk.
- L. c.** = *Loco citato*, op de aangehaalde plaats.
- l. l.** = laatstleden.
- L. st.** = *Livre sterling*, pond sterling = ± f 12.00.
- M.** = 1000, als Romeinsch getalmerk.
- Med. Dr.** = *Medicinae Doctor*, doctor in de medicijnen, geneesheer.
- Mgr.** = *Monseigneur*, titel van een bisschop.
- Mll.** = *Mademoiselle*, mejuffrouw.
- Mme.** = *Madame*, mevrouw.
- Mr.** = *Monsieur*, ook *Meester* in de rechten, rechtsgeleerde, advocaat.
- M.S.** = *Manuscriptum*, handschrift.
- N.** = Noord.
- No.** = *Numero*, nummer.
- N. B.** = *Nota bene*, let wel.
- N. B.** (in de aardrijkskunde) = noorderbreedte.
- N. S.** = Naschrift.
- N. S.** = Nieuwe stijl (in de tijdrekenkunde).
- N. T.** = Nieuw Testament.
- Neto.** = *Netto*, juist, zuiver.
- N. V.** = het Nieuwe Verbond.
- O.** = Oost.
- Ob.** = *Obiit*, (hij of zij) is overleden.
- O. I.** = Oost-Indië.
- O. M.** = Openbaar Ministerie.
- O. S.** = *Oude Stijl* (tijdrekenkunde).
- O. T.** = het Oude Testament.
- O. V.** = het Oude Verbond.
- %** = percent, ten honderd.
- P. of Pag.** = *pagina*, bladzijde.
- P^o.** = *primo*, ten eerste, op den eersten dag der maand.
- P. A.** = *par ami* of *amie*, door of met vriend of vriendin.
- P. C.** (op visitekaartjes) = *pour condolance* = voor rouwbeklag.
- P. C.** = *par couvert*, ingesloten, onder omslag.
- P. C.** = *percent* = ten honderd.
- P. D.** = *pro Deo* = om Gods wil, om niet.
- P. E.** = *par exemple*, *per exemplum*, bijvoorbeeld.
- P. F.** = *pour féliciter* = om geluk te wenschen.
- Phil. Dr.** = *philosophiae Doctor*, Doctor of Meester in de wijsbegeerte.
- P. M.** = *Pro memoria*, ter herinnering, om in gedachten te houden.
- P. O.** = *per order*, op last van.
- P. P. C.** = *pour prendre congé*, om afscheid te nemen.
- Prof.** = *professor*, hoogleeraar.
- P. S.** = *postscriptum*, naschrift.
- Ps.** = psalm.
- Q. Q.** = *qualitate qua*, in hoedanigheid van, als lasthebbende.
- qua** = als, in de hoedanigheid van.
- R. C.** of **R. K.** = Roomsche Katholieke.
- R. I. P.** = *Requiescat in pace*, hij of zij ruste in vrede.
- Rec.** = *Recensent*, beoordeelaar (van boeken).
- Red.** = *Redacteur*, opsteller, leider van een dagblad of tijdschrift.
- S.** of **St. of Sct** = *Sint, Saint, Sanct* = heilige.
- S. D. G.** = *Soli Deo gloria*, aan God alleen de eer.
- Sen.** of **Sr.** = *Senior*, de oudste.
- S. v. p.** = *s'il vous plaît*, als het u belieft.
- S. T.** = *salvo titulo*, met voorbehoud des titels.
- t. a. p.** = ter aangehaalde plaats.
- t. à t.** = *tout à toi*, geheel de uwe.
- Th. Dr.** = *Theologiae Doctor* = doctor in de godgeleerdheid.
- Tit.** = *Titulus*, titel.
- Tom.** = *Tomus*, het deel van een boek.
- T. s. v. p.** (onder een geschreven bladzijde) = *tournez, s'il vous plaît*, keer om, als 't u belieft.
- T. T.** (onder brieven) = *tôtus tîus*, geheel de uwe, uw ware vriend.
- u. s.** = *ut supra*, als boven.
- ult.** = *ultimo*, op den laatsten dag (der maand).
- V** = 5, als Romeinsch getalmerk.
- V. M.** (in almanakken) = volle maan.

- vid. of v. = *vide* of *videatur!* zie, men zie, men sla op.
- V. V. = *vice versa*, heen en weder, omgekeerd.
- Voc. = *voce*, op het woord of artikel.
- Vol. = *volumen*, een band of een deel van een werk.
- Vs. = vers.
- Va! = *het ga, het zij zoo*.
- W. = *West*.
- W. I. = *West-Indië*.
- X = 10, als Romeinseh getalmerk.
- Z. = *Zuid*.
- Z. D. = *Zijn Doorluchtigheid*.
- Z. D. H. = *Zijn Doortuchtige Hoogheid*.
- Z. E. = *Zijn Edele, Zijn Eerwaarde* (titel van een geestelijke).
- Z. Exc. = *Zijn Excellentie* (titel van een minister).
- Z. Em. = *Zijn Eminentie* (titel van een kardinaal).
- Z. H. = *Zijn Hoogheid* (titel van een prins).
- Z. H. = *Zijn Heiligheid* (titel van den paus).
- Z. H. F. G. = *Zijn Hoogedelgestrenge* (titel van een hoofdamtenaar).
- Z. K. H. = *Zijn Keizerlijke of Koninklijke Hoogheid*.
- Z. K. M. = *Zijn Keizerlijke of Koninklijke Majesteit*.
- Z. M. = *Zijn Majesteit*.
- z. i. = *zijns inziens*.
- Z. O. = *Zuidoost*.
- Z. W. = *Zuidwest*.

79. *f.* Het deelteeken. Dit dient om aan te duiden, dat een klinker tot een volgende lettergreep behoort, als: *Axië, maïs, Kaïn, quotiënt, priëel, poëzie*, enz.

OPMERKING. Het deelteeken dient alleen om de juiste opvatting van het woord te bevorderen; het wordt alzoo gebezigd, als de twee klinkers één klinker of tweeklank zouden kunnen vormen, dus niet in: *modeartikel, georgel, Leonard, prismoïde*, enz.

Volgens algemeen gebruik schrijft men: *museum, petroleum*.

NEGENDE LES: HET AFBREKEN VAN WOORDEN IN LETTERGREPEN.

80. Het afbreken van woorden in lettergrepen geschiedt het best op het gehoor. Echter zijn door de ontwerpers der spelling enkele regels gesteld, waarvan wij de belangrijkste hier laten volgen.

1°. In samengestelde woorden blijft iedere letter in het lid, waartoe zij behoort; men breekt dus af: *voort-aan, aard-appel, land-ouw, bedil-al, mein-eedig, elk-ander, malk-ander*.

2°. De voorvoegsels: *be-, ge-, her-, ont-, ver-, wan-* en de min of meer zelfstandige achtervoegsels: *-aard, -heid, -schap, -dom; -baar, -xaam, -lijk, -loos, -achtig, -haftig* worden steeds als afzonderlijke lettergrepen geschreven, dus: *be-amen, ge-leiden, ont-adelen*, enz.; *grÿs-aard, wijsheid, eer-loos*, enz. Uitgezonderd: *vein-zaard* (van *vein-xer*) en *grijn-zaard* (van *grijn-xer*).

3°. De achtervoegsels, als: *-de, -te, -ste, -ster, -nis, -sel*, enz., die met één of meer medeklinkers beginnen, worden steeds als afzonderlijke lettergrepen geschreven, als: *kun-de, hoog-te, diep-ste, gedwee-ste, naai-*

ster, duister-nis, bak-sel. Uitgezonderd ter wille van de uitspraak: *naas-te en bes-te.*

4°. De verkleiningsuitgangen: *-tje, -pje, -ske, -sken* mogen in geen geval gescheiden worden, dus: *zee-tje, kooi-tje, raam-pje, arm-pje, boek-ske, jong-sken, vlag-ske, penning-ske.* Uitgezonderd ter wille der uitspraak: *laat-je, papaat-je, raat-je, Naat-je, Catoot-je, enz.*

5°. De alleenstaande tusschenletter behoort tot de volgende lettergreep, als: *dui-nen, pe-ren, schoo-ven, la-chen, ei-schen, jui-chen, vlee-sche-lijk.*

6°. Van twee tusschenletters behoort de eerste tot de voorgaande, de tweede tot de volgende lettergreep, als: *drin-ken, klim-men, gem-xen, bos-sen, bos-schen, bos-scha-ge, enz.* Evenzoo bij *ng*, als: *ton-gen, spron-gen.*

7°. Van drie of vier tusschenletters behooren er zooveel tot de volgende lettergreep, als zich gezamenlijk aan het begin van een woord gemakkelijk laten uitspreken, als: *vor-sten, af-kom-stig, ang-stig, kunstig, ven-ster,* doch: *vorst-je, kunst-je, amb-tenaar, erw-ten, art-sen, koort-sig; verder: asch-schop, as-sche-poe-ster, enz.*

8°. In vreemde woorden beslist de uitspraak, als: *Kar-tui-zer, Henri-et-te, Is-ma-el, Is-ra-e-lie-ten, pris-mo-i-de, a-bri-koos, A-dri-a-nus, lo-co-mo-tief, me-tho-de, am-phi-bie, A-lex-an-der, A-lex-an-drij-nen,* (dichtregels van 12 of 13 lettergrepen), *bas-cu-le, bi-jou-ter-ie, enz. enz.*

OPMERKING. Ten opzichte van: *kachel, Mechelen, lichaam, bochel, kuchen, papaatje, schakootje* enz. valt nog op te merken, dat, ter wille eener juiste uitspraak, men ze niet anders dan hoognoodig dient af te breken.

TIENDE LES: HET AANEENSCHRIJVEN VAN WOORDEN.

81. Samengestelde woorden zijn verbindingen van woorden, die tot één geheel vereenigd zijn, ten einde een nieuw begrip uit te drukken, d. i. een begrip verschillend van dat, hetwelk door de leden, als woorden los naast elkander geplaatst, zou worden aangeduid. Zoo is: *hoogeschool, kleinkind, welgemaakt,* iets anders dan: *hooge school, klein kind, wel gemaakt, enz.*

82. De leden der samengestelde woorden worden aaneengeschreven of door een koppelteeken verbonden (zie § 74). Die samenstellingen, welker spelling eenig bezwaar kan opleveren, met het oog op het aaneenschrijven, zijn:

1°. De zelfst. nw., voorafgegaan van bijv. nw., welke onverbogen blijven, als: *schoonzoon* (des *schoonzoons*), *zuurkool* (der *zuurkool*), *hoogepriester* (des *hoogepriesters*), *nieuwjaar* (des *nieuwjaars*).

2°. Alle samengestelde zelfst. nw. en bijv. nw., die door afleiding ontstonden, alsmede de bijwoorden met de zoogenaamde bijwoordelijke *s*, als: *broodbakker, wetgever, kolenbrander; schaatsenrijder, vierentwintigponder, achteuvijftiger (wijn), teleurstelling, teraardebestelling; alledaagsch,*

onderaardsch, goedhartig, viervoetig, zoodanig, snelgewiekt, hooggeschouderd; terloops, terloops, bijtijds, vanouds, enz.

3°. De uitdrukkingen, waarin verbuigingsvormen voorkomen, die buiten samenstelling niet meer in gebruik zijn. Hun eerste lid bestaat uit:

a. een bijv. nw. in den 2en nvl. mannelijk of onzijdig op *s*: *goedsmoeds, blootshoofds*. In vele gevallen is de *s* weggefallen: *droogvoets, goedschiks, oudtijds*.

b. een bijv. nw. in den 2en nvl. vrouwelijk op *er*, dat met het volgende zelfst. nw. in figuurlijken zin moet opgenomen worden, als: *langzamerhand, allerwegen, toevalligerwijze, gewapenderhand, stormenderhand*.

In eigenlijke bet. blijft ieder lid op zich zelf, als: *onverrichter zake, vergelijkender wijs, spottender wijze, ouder gewoonte*.

c. een voorzetsel, dat (schijnbaar) den 2en naamval regeert, als: *binnskamers, buitenslands, ondershands*,

d. een voorzetsel, gevolgd door den verscherpten vorm *ter* (= te der), als: *metterdaad, metterwoon, mettertijd, evenzoo uitermate*.

e. de vormen *der, des, wes*, oude 2e nvl. van *die, dat, wat*, als: *derhalve, deskundig, weswege*.

4°. Opeenvolgingen van woorden, die met elkaar verbonden iets anders beteekenen, dan wanneer zij gescheiden zijn. De voornaamste hiervan zijn:

a. werkwoorden, samengesteld met zelfst. nw., bijv. nw. of bijw., wanneer zij een nieuw begrip aanduiden, als: *gadeslaan* (hierbij denkt men niet meer aan *slaan* = houwen), *gevangennemen, vrijlaten*, enz.

OPMERKING. Indien het eerste deel een bepaling vóór zich kan nemen, wordt het als afzonderlijk woord geschreven, bijv.: *prijs stellen* (een *hoogen* prijs stellen op iets), *fraai schrijven* (zeer *fraai* schrijven), *acht geven, acht slaan* (*geen* acht, *veel* acht geven, slaan), *staat maken* (*weinig* staat maken op), enz.

b. bijv. naamw., voorafgegaan door: *al, vol, wel, in, door, puik, aller, opper*, in de beteekenis van *zeer*, als: *algoed, volijverig, welbespraakt, indroog, doornat, puikbest, allernieuwst, opperbest*. Evenzoo in titels: *Weledel, Weleerwaard, Zeergeleerd, Hooggeboren, Hoogedelgestreng*, enz.

c. namen van kleuren, die uit twee bijv. nw. bestaan, als: *donkerblauw, zwartbont, roodbont, oranjegeel*, enz.

d. de bepalingaanduidende voornw.: *degene, diegene, datgene, derulke, dezelfde*.

e. de telwoorden beneden *twintig*, als: *achttien*. Boven *twintig* worden alleen de honderdtallen met den vermenigvuldiger aaneengeschreven, als: *driehonderd, achttienhonderd, zeven duizend, negen millioen*.

OPMERKING. De met *en* verbonden telwoorden worden steeds los geschreven, als: *een en twintig, honderd en drie*. Evenzoo de ranggetallen: *een en twintigste, driehonderd vier en vijftigste*.

f. bijwoorden met bijwoorden, als: *weleer, hoelang, zoolang, zoover, hierom, hierdoor; daardoor, daarvan, waarmede, waaronder, waarover*, enz.

OPMERKING. Men onderscheidt *weleer van wel eer*, bijv. *Gij hadt wel eer kunnen komen*; evenzoo: *hoelang van hoe lang*; *zoolang van zoo lang*; *zoover van zoo ver*; *vandaar van van daar*; *vanhier van van hier*; *vanwaar van van waar*, bijv. *Ik ben ziek, vandaar kan ik niet komen. Ik ben naar Velp geloopen en van daar naar Arnhem. Tot hoelang zal hij blijven? Hoe lang zal hij blijven?*

g. een voorzetsel met een naamwoord of telwoord, als: *achterwege, onderwijl, overeind, bijgeval*; — *voorwaar, tegelijk, opnieuw*; — *vaneen, aaneen, overal, vooral*.

OPMERKING. Het voorzetsel blijft gescheiden, indien het tweede woord een bepaling bij zich kan hebben. In dit geval ontstaan uitdrukkingen, die de kracht hebben van voorzetsels, als: *uit hoofde van, te midden van, in weerwil van, in spijt van, met betrekking tot, door toedoen van*.

5°. Verder worden aancengeschreven:

a. De bijwoorden: *terug, terstond, ternauwernood*.

b. De voorzetsels: *tegenover, rondom, niettegenstaande, ingevolge*.

c. De voegwoorden: *alhoewel, ofschoon, zoodat, tenzĳ, tenware, opdat, doordien, enz.*

d. De tusschenwerpsels: *helaas en eilieve*.

ELFDE LES: HET GEBRUIK VAN HOOFDLETTERS.

83. Ook voor 't gebruik der Hoofdletters hebben de ontwerpers der spelling regels vastgeteld. Zij stellen op den voorgrond, dat de hoofdletters of kapitale letters dienen om een woord van andere te onderscheiden en den lezer te waarschuwen, dat het tot een bijzondere soort behoort.

84. De hoofdletters worden daarom gebezigd om een woord te kenmerken als een eigennaam of daarmede gelijkstaande, of als het eerste eener reeks. Men schrijft dus met een hoofdletter:

1°. Het eerste woord van elken volzin, en in poëzie, van elken versregel.

2°. Alle doopnamen en familienamen, als: *Johan, Marie, Tromp, Claessens*.

Ook het lidwoord of voorzetsel, dat een deel uitmaakt van den familienaam en waarmede deze aanvangt, schrijft men met kapitale letter, als: *De Witt, Te Winkel, Ter Horst, Ten Brink*, en evenzoo, indien de familienaam uit drie leden bestaat, als: *Van den Berg, Van den Brink, Op den Oort, Op den Heurel*, enz.

Komt echter vóór den familienaam de doopnaam, dan schrijft men lidwoord of voorzetsel of beide klein, als: *Hugo de Groot, Jan te Winkel, Jan Hendrik van der Palm*, enz.

De toenamen, achter deze eigennamen gevoegd, hebben een hoofdletter, als: *Hendrik de Leeuw, Willem de Veroveraar, Lodewijk de Veertiende* enz.

3°. Alle aardrijkskundige eigennamen, als: *Frankrijk, Duitschland, Italië, Spanje*, enz. *de Waal, de Rhone, de Elbe; de Vesuvius, de Etna, de Mont-Blanc; Malta, Cyprus, Sicilië; kaap Hoorn, kaap Lizard*, enz.

Indien deze eigennamen samengesteld zijn, dan krijgt ieder hoofdlied een kapitale letter, als: *Noord-Holland, Wit-Rusland, Beneden-Egypte, de Zvarte Zee, de Bothnische Golf, de Kust van Coromandel*, enz.

4°. De namen van week- en feestdagen en van maanden, als: *Maandag, Paaschzondag, Pinkstermaandag, Kerstmis, Hemelvaart, Januari, December*.

5°. De eigennamen, als soortnamen gebezigd, als: *Hij is de Vondel onzer dagen; Van der Palm was de Cicero van zijn tijd*; — verder: *De Koning, de Koningin, de Prinses, de Minister, de President* enz., indien uit de omstandigheden blijkt, dat een bepaalde persoon bedoeld wordt. Zoo is in: *De Koningin zal komen, de Koningin = H. M. Wilhelmina*.

6°. De abstracte zelfstandige nw., ook dier- en plantnamen, die als persoonsnamen worden voorgesteld (personificatie), als: *De Waarheid reisde door 't gehucht, En vroeg er ook een plaats! Zwaait niet langer, Krijgsbanieren, Voor de Gaà van Lodewijk! Maak, o Dood! mijne achttien jaren met het uur der slaking vol*.

7°. Ieder hoofdwoord in titels, als: *de Heer A., Mijnheer B., Mevrouw C., Mijne Heeren, Mijne Dames, Weledele Heer, Weledelgestrenghe Heer, de Hooge Raad, de Raad van Beroerte, de Staten-Generaal, de Provinciale Staten*, enz.

8°. De bijv. nw., van eigennamen afgeleid, als: *Groningsche koek, Haarlemmer olie, Haagsche hopjes, Utrechtsche theerandjes; Pruisisch zuur, Russisch leder, Saksisch porcelein, de Moxaïsche wetgeving, de Socratische leerwijze, de Bilderdyksche spelling*, enz.

Bestaan de eigennamen der aardrijkskunde uit twee leden, als: *Noord-Brabant, Zuid-Holland, Noord-Amerika*, enz., dan worden de bijv. nw., er van afgeleid, aaneengescreven en het eerste lid behoudt de hoofdletter, als: *Noord-brabantsche kleederdracht, de Zuidhollandsche eilanden, de Noordamerikaansche staten* (§ 74, 3°).

9°. De woorden, die in bijzondere gevallen, door den smaak en het oordeel van den schrijver te bepalen, een opzettelijke aanwijzing vereischen of van de overige onderscheiden moeten worden, als: *Hij, Hem, Zijn* (van *God* gebezigd); *de Almacht, de Hemel, de rechten der Kroon*, enz. Het zijn vooral de dichters, die van deze vrijheid een min of meer ruim gebruik maken, o. a. STARING:

Weldadige Armoë loonde hij (Fohi),
De Vlijt is van haar zorgen vrij!

TWEEDE AFDEELING.

DE ENKELVOUDIGE VOLZIN EN ZIJN LEDEN.

EERSTE LES: ONDERWERP EN GEZEGDE.

85. Twee begrippen ¹⁾ kunnen in onzen geest zoo verbonden worden, dat zij een gedachte vormen. De uitdrukking eener gedachte met behulp van een vervoegd werkwoord (werkwoord in den persoonsvorm) heet volzin of zin, als: *Het paard loopt. De roos is een bloem. Zij zijn het. De maan is niet schitterend. Dit water is niet helder. Werk (gij)!*

OPMERKING. Vóór men een gedachte mondeling of schriftelijk kan uitdrukken, dient men te denken. Dit denken is drieledig. Men heeft zich voor te stellen: de zelfstandigheid, over welke het denken loopt; vervolgens: de werking, de hoedanigheid, de eigenschap, die men in verband brengt met genoemde zelfstandigheid, en ten derde heeft men beide voorstellingen of begrippen met elkaar in verband te brengen en te beslissen, of ze bij elkaar passen of niet. Meestal denkt men er echter niet aan deze drie leden te onderscheiden, ten gevolge van de snelheid, waarmede deze geestelijke verrichtingen elkander opvolgen; want in den regel wordt onmiddellijk na het ééne begrip het daarbij passende begrip bewust, en de toekenning volgt meteen, b.v. in: *De jongen rookt.* De tijd tusschen het tweede en derde kan echter ook lang zijn, b.v. een dokter zal eenigen tijd noodig hebben om te beslissen, of hij 't genezen aan een zieke mag toekennen en zeggen: *De zieke zal genezen.*

86. Daar elke gedachte minstens over twee begrippen loopt, bevat elke volzin ten minste twee begripswoorden. Zoo vindt men in de volzinnen: *Amsterdam is een stad, de hemel is blauw, het paard trekt* de begrippen: *Amsterdam* en *stad zijn, hemel* en *blauw zijn, paard* en *trekken.*

OPMERKINGEN. 1°. Zooals blijkt, behoort een persoonsvorm van het werkwoord tot het wezen van den volzin.

¹⁾ In de Spraakkunst noemt men alle zielebeelden slechtweg begrippen; alle voorstellingen, hetzij bijzondere of algemeene, heeten begrippen.

Goeden avond! Hier heen, enz. drukken wel een gedachte uit, maar niet in den gebruikelijken volkomen vorm. Om tot de volzinnen gerekend te worden, zouden zij moeten luiden: *Ik wensch u goeden avond. Gij moet hierheen gaan.*

2°. Tot goed spreken en schrijven is behalve goed denken een voldoende mate van kennis der taal, waarin men zich uitdrukt, een vereischte. Men kan zich in zijn moedertaal in den regel gemakkelijker uitdrukken dan in een vreemde taal, omdat men de moedertaal beter kent d. i. men kent een vrij groot aantal woorden en uitdrukkingen alsmede hun beteekenis en hun gebruik, men is van der jeugd af vertrouwd geraakt met de vormveranderingen der woorden en de schakeeringen der woordschikking.

87. In elken volzin vindt men een vervoegd werkwoord d. i. een werkwoord in een persoonsvorm; dit werkwoord op zich zelf of in verbinding met een ander rededeel heet het GEZEGDE van den volzin, als: *Ik schrijf, gij leest, de koe graast, wij werken, zij speelden; ik ben tevreden, dit paard is kreupel, de maan is wassende, de dief zit gevangen, het kind blijft ziek.*

OPMERKING. In deze volzinnen zijn: *schrijf, leest, graast, werken, speelden, ben tevreden, is kreupel, is wassende, zit gevangen, blijft ziek* de gezegden.

88. In elken volzin zegt het gezegde iets aangaande een zelfstandigheid, die door een zelfst. nw. wordt genoemd of door een voornaamw. wordt aangewezen. Dit zelfst. nw. of voornw. is het ONDERWERP van den volzin als: *De jongen xingt. Hij is blij.*

OPMERKING. Alwie denkt, houdt zich in zijn geest met een of ander begrip bezig, in 't algemeen met iemand of iets. Drukt men zijn gedachten in woorden uit, dan zullen er in den volzin één of meer woorden voorkomen, welke zeggen of aanduiden over wien, over wat — in 't kort: over welk onderwerp hij heeft gedacht. Dat woord, die woorden samen heeten het onderwerp van den volzin. — De term onderwerp is een vertaling van het Latijnsche woord *subjectum*; de beteekenis is, dat eenige zelfstandigheid onderworpen is aan het oordeel van hem, die er over denkt. Men vergelijk hiermede: het onderwerp van een brief, van een opstel, van een verhandeling, enz.

89. Niet altijd is het onderwerp uitgedrukt. In den volzin: *Werk! Luister naar uw ouders!* is het verzwegen. De zin moest eigenlijk zijn: *Werk gij! Luister gij naar uw ouders! Evenzoo in! Hoor eens! Werk nu eens goed! Doe uw best! Ga wat wandelen!*

Wil men de opmerkzaamheid van den aangesprokene vestigen op 'tgeen men gaat zeggen, dan noemt men vooraf zijn naam, zijn titel, zijn rang, als: *Jan, luister eens! Dokter, kom toch gauw! Kapitein, laat de soldaten inrukken!* Deze voorafgenoemde naam, titel, rang, heet AANSPREKING (vocatief).

OPMERKING. Zoals blijkt, is de aanspreking geen lid van den volzin; zij staat buiten de grens er van. Het is een uitroep, een aanroeping, meer niet, en als zoodanig is zij op één lijn te stellen met een tusschenwerpsel, als: *hm, pst!*, waardoor men de aandacht van den persoon, dien men aanspreken wil, wekt of trekken wil.

90. Het gezegde van een volzin drukt uit:

a. Een **HANDELING**, als: *De jongen wandelt. De visch zwemt. De vogel vliegt.*

b. Een **VERKEEREN** in een stand of toestand, als: *God is. De kinderen zitten. De luchtballon zweeft. De grijsaard suft. De moeder waakt. Mijn neef is soldaat.*

c. Een **KOMEN** in een stand of toestand, als: *De hond stierf. Licht werd. De vruchten rijpen (= rijp worden). De boomen groenen (= groen worden). De schuit raakte los.*

d. Een **GEBRACHT WORDEN** of **GEBRACHT ZIJN** in een stand of toestand, als: *De staaf wordt gebogen. De boom wordt omgehakt. Het huis wordt gebouwd. Het kind is gestraft. De groente is gekookt ¹⁾.*

e. Het **BEZITTEN VAN EEN EIGENSCHAP** OF **HET BEHOOREN TOT EEN SOORT**, als: *De moeder is goed. De kraai is een vogel.*

91. In zinnen, als: *De roos is een bloem. Salade is groente. Ratten zijn geen huisdieren. De hemel is blauw. De hond is trouw*, enz. bestaat het gezegde uit twee deelen, nl. uit: *is en een bloem, is en groente, zijn en huisdieren, is en blauw, is en trouw.*

De leden van deze zinnen zijn dus:

De roos	—	Onderwerp.
is een bloem	—	Gezegde.
De hemel	.	Onderwerp.
is blauw	—	Gezegde.

OPMERKING. *Een bloem zijn, groente zijn, huisdier zijn, blauw zijn*, enz. kan in de taal niet met één woord worden uitgedrukt, en daarom zijn er twee noodig, doch deze twee vormen samen één gezegde.

Dat de taal in dit geval door die twee deelen één begrip wil uitdrukken, blijkt uit woorden, als: *suf zijn en suffen, dartel zijn en dartelen, vloten en vlot zijn*, enz.

92. Men noemt de beide deelen van 't gezegde in zinnen, als: *De roos is een bloem; de hemel is blauw* ook wel met afzonderlijke namen; *is* heet dan werkwoordelijk gezegde en *een bloem, blauw* naamwoordelijk gezegde. Deze namen behoeven geen nadere verklaring.

OPMERKINGEN. 1°. Veelal noemt men zulk een werkwoordelijk deel van 't gezegde wel koppelwerkwoord. Met dezen term wil men uitdrukken, dat hij 't naamw. gezegde (praedicaat) aan het onderwerp koppelt of verbindt.

2°. Uit zinnen, als: *Dit boek is het mijne. Hij is het. Die daad is te prijzen. Het water is wassende. De kijkers waren vele. De koopers zullen weinige zijn*, blijkt, dat het naamwoordelijk gezegde (praedicaat) niet enkel een zelfst. nw. of bijv. nw. kan zijn, maar ook een voornaamwoord, een werkwoordelijke vorm, een telwoord.

¹⁾ In hoofdzak naar VAN HELTEN, Kleine Ned. Spraakkunst, 5e druk, § 18.

93. Onderwerp en gezegde zijn de hoofdeden van den enkelvoudigen volzin. Uit zinnen, als: *De jager schiet een haas. De timmerman maakt een deur. Ik roep hem. Ik zie u. De visschen leven in het water. De school begint om negen uur. Het water verdampt door de warmte. De bij steekt met den angel*, enz., blijkt, dat buiten het onderwerp nog andere zelfstandigheden in betrekking gedacht kunnen worden tot het gezegde. Men noemt dergelijke leden van den volzin, in tegenstelling van de hoofdeden, wel bijleden of bepalingen. Zij dienen om het begrip, door het gezegde uitgedrukt, te begrenzen, of nauwkeuriger aan te wijzen, door het vermelden van een of andere bijzonderheid.

OPMERKING. Alle zinsleden buiten onderwerp en gezegde heeten *bepalingen*. Zij dienen ter bepaling van de hoofdeden van den zin. Dit blijkt, wanneer men den volzin gaat ontleden d. i. in leden ontbinden, als:

Dit paard — Onderwerp van: *loopt snel*.

dit — Bepaling van: *paard*.

loopt snel — Gezegde van: *dit paard*.

snel — Bepaling van: *loopt*.

De term bepaling is goed gekozen. Het bepalen doet denken aan de palen, welke men plaatst bij of om een vlakte, weide, of akker; bepalen, beteekent alzoo afpalen, afperken, begrenzen, duidelijk aanwijzen. Evenzoo in de taal: Hoor ik zeggen: *De weide is groen*, dan kan ik mij elke weide, ook eene onbegrensde grasvlakte voorstellen. Zegt men echter: *Deze weide of mijn weide is groen*, dan zijn de bepalingen *deze* of *mijn* oorzaak, dat alle weiden op één na en ook een onbegrensde grasvlakte zijn uitgesloten en dat ik alleen aan de bedoelde weide kan denken. Hetzelfde merkt men op bij vergelijking van: *De kinderen zullen beloofd worden en De vlijtige kinderen zullen beloofd worden*. — Soms dient de bepaling niet om een begrip te begrenzen, maar om het meer helder en duidelijk voor den geest te roepen. Vergelijk: *Bewonder die korenakkers. Bewonder die golvende korenakkers*.

94. Onder de vele bepalingen bij het gezegde zijn er, die als noodzakelijke aanvullingen van het gezegde moeten beschouwd worden. De zelfstandigheden, welke zij noemen, ondervinden (ondergaan) den invloed der werking, of wel zij oefenen er invloed op uit, als: 1°. *De jager schiet een haas. De smid smeedt een hoefijzer*. 2°. *Ik geef den knaap een appel. Dit boek bevat mij niet*. 3°. *Ik schaam mij over mijn vriend. Gedenk mijner. Vertrouw op mij*. In deze zinnen noemt men de verschillende bepalingen voorwerpen; naar hun beteekenis heeten zij: 1°. lijdend voorwerp, 2°. medewerkend voorwerp, 3°. oorzakelijk voorwerp.

OPMERKINGEN. 1°. Het lijdend voorwerp (object) noemt de zelfstandigheid, die de werking ondergaat of door de werking ontstaat. Deze bepaling antwoordt op de vraag: *Wie, wat, welke zelfstandigheid, welk voorwerp ondergaat*

of lijdt de werking, ondergaat den invloed van de werking? — welk voorwerp ontstaat door de werking?

Men noemt werkwoorden, die een lijdend voorwerp (object) bij zich kunnen hebben, wel overgankelijke werkwoorden (transitieven).

3°. Het gebeurt meermalen, dat het object niet wordt uitgedrukt, vooral als de spreker de volle aandacht wil vestigen op de werking. Als de vraag luidt: *Wat doet gij*, kan het antwoord zijn: *Ik schrijf, ik brei, ik bak, ik metsel*, enz. Hij, die dit antwoord geeft, is dan van oordeel, dat hij de nadere aanvulling of het lijdend voorwerp niet behoeft te noemen. Een nieuwe vraag kan dan volgen, als: *Wat schrijft ge, breit ge, bakt ge?* enz.

4°. De term voorwerp is een overzetting van het Latijnsche kunstwoord *objectum* (= voorgeworpen); „Elk ding, al wat is, wat zich aan 't oog, wat zich aan de zinnen voordoet, op zich zelf beschouwd, is een voorwerp; niets bestaat er, of niets wordt als bestaande gedacht, dat geen voorwerp is¹⁾. Een voorwerp (zelfstandigheid) wordt dan eerst onderwerp van den volzin, als de spreker het voorstelt als onderworpen aan zijn denken. Is het ten opzichte van de werking „het voorgeworpene”, dan heet het ook in den volzin voorwerp (lijdend voorwerp). Men vergelijkte hiermede: *Het voorwerp mijner vereering, van mijn streven*, enz.

5°. De term lijdend of passief voorwerp — vroeger ook wel lijdelijk voorwerp — geeft te kennen, dat de zelfstandigheid passief of niet-medewerkend betrokken is bij de werking. Wat dat beteekent, wordt duidelijk, als men bedenkt, dat ook aan andere bepalingen weleens de naam van voorwerp gegeven wordt. Men vergelijkte: *Ik sla den knaap; ik prijs den knaap* met *Ik geef den knaap een appel; ik vertel den knaap een geschiedenis*. Bij de werking *geven* en *vertellen* is de knaap medewerkend; die werking is zelfs niet mogelijk zonder zijn medewerking (aannemen of luisteren), terwijl bij het *slaan* en *prijzen* de knaap werkeloos, passief of lijdend is. In tegenstelling met lijdend voorwerp noemt men de andere bepaling medewerkend voorwerp. Het is te begrijpen, dat niet in alle gevallen, - o.a. als een werkwoord als *geven* in figuurlijken zin gebezigd is — het passief zijn of het medewerkend zijn zoo duidelijk in 't licht te stellen is, b.v. *Ik geef den knaap een kastijding*.

6°. In zinnen, als: *Ik zie hem loopen, ik hoor hem lachen, ik voel den pols slaan* worden eigenlijk twee werkingen genoemd en voor ons verstand is het voorwerp der ééne werking tevens het onderwerp der andere. Dat blijkt duidelijk bij een geringe verandering in den vorm, waarbij de beteekenis onveranderd blijft: *Ik zie hem loopende, ik hoor hem lachende, ik voel den pols slaande*. Men kan echter dergelijke zinnen ook tot den Nederlandschen vorm terugbrengen, aldus: *Ik zie, dat hij loopt; ik hoor; dat hij lacht, ik voel, dat de pols slaat*. In dit geval wordt, wat voorwerp scheen van het eerste werkwoord, het onderwerp van het tweede.

95. Het medewerkend voorwerp komt menigvuldig bij overgankelijke werkwoorden voor, als in: *De vader zendt zijn zoon een brief. De jager geeft zijn hond een stuk brood. De koning schonk den misdadiger genade. De vos ontroofde den boer de kippen*. Het antwoordt op de vraag: voor wien, om wien, tot voordeel, tot nadeel van

¹⁾ Dr. NASSAU, *Stellwagen, Levende taal*, blz. 98.

wien (van wat) geschiedt de werking. Het is niet altijd gemakkelijk aan te wijzen, dat dit voorwerp de naam is eener in den gewonen zin medewerkende zelfstandigheid. Daarentegen ziet men met minder moeite in, dat de zelfstandigheid als belanghebbende of belangstellende in de werking is betrokken. Om die reden noemen velen dit voorwerp ook wel belanghebbend voorwerp.

OPMERKINGEN. 1°. Ook bij niet-overgankelijke werkw. d. i. bij werkw. die geen lijdend voorwerp bij zich kunnen hebben, kan een belanghebbend voorwerp voorkomen, als: *De onderneming gelukte hem. Het kind gehoorzaamt zijn ouders. Het middel zal u schaden.*

2°. Men zegt: *De knaap gaf den bedelaar een cent en niet: De knaap gaf een cent den bedelaar.* Daaruit volgt, dat men aan de plaats, die het in den zin inneemt, het belanghebbend voorwerp kan herkennen, nl. wanneer het niet door een voorzetsel is aangewezen en de vermoedelijke beteekenis van den zin ons geen aanwijzing geeft, als in: *Men gaf den knaap den vader weer.*

96. Of een bepaling lijdend of belanghebbend voorwerp is, hangt soms ook af van de beteekenis van het werkwoord. Dit blijkt uit: *Ik onderwijs u*, en *Ik onderwijs u de aardrijkskunde*. In het eerste voorbeeld heet u lijdend, in het tweede belanghebbend voorwerp. Evenzoo in: *Ik betaal u*, en *Ik betaal u de rekening. Ik vraag u*, en *Ik vraag u de geschiedenis*.

97. Bij sommige werkwoorden, als: *zich ontfermen, reikhalzen, worstelen* en vele andere komt als bepaling de naam eener zelfstandigheid, die, zonder lijdend of medewerkend voorwerp te zijn, zeer nauw bij de werking is betrokken, zoodat deze bepaling in vele gevallen een noodzakelijke aanvulling is van het begrip, door het gezegde uitgedrukt. Beschouwen wij het hier gespatieerde als een algemeen kenmerk van het voorwerp, dan is er wel eenige grond om bovenbedoelde bepalingen als een bijzonder soort van voorwerp te benoemen.

Nog andere bepalingen zouden daarvoor in aanmerking kunnen komen, als die in de volgende zinnen: *De arbeider is zijns loons waardig. Hij is verzot op romanlectuur. Deze knaap is bang voor spoken. Zij is afgunstig op hare zuster. Hij is gereed tot de reis.*

Al deze noodzakelijke aanvullingen (bepalingen) noemt men oorzakelijke voorwerpen; zij vermelden de oorzaak, den grond der werking (of toestand); deze zou men niet kunnen denken zonder de zelfstandigheid, door het oorzakelijk voorwerp genoemd.

OPMERKINGEN. 1°. Zegt men: *Ik schaam mij over mijn vriend*, dan is die vriend de aanleiding, de oorzaak, de grond van mijn schaamte; evenzoo is in: *Zij is afgunstig op haar zuster*, de voorspoed der zuster de oorzaak van de afgunst in het onderwerp.

Dergelijke oorzakelijke voorwerpen komen voor in de volgende volzinnen:

Ontferm u onzer. Gedenk mijner. De grijsaard was der dagen zat. Wees onzer indachtig. Hij reikhalst naar vrijheid. Hij beroemt zich op zijn ondeugd. Hij worstelt met den dood. Vele menschen gelooven aan spoken. Hij bekommert zich

over niets. Ik ben tevreden met mijn lot. Zij is gesteld op uw gezelschap. Wij zijn benieuwd naar den afloop. Wees op uw hoede voor vleiërs. Zij zijn boos over uw brief. Deze edelman is trotsch op zijn geboorte.

Hij is zijn lot getroost. Zij zijn het spoor bijster. Hij is zijn geld kwijt. Hij is zijn leven daar niet zeker.

Den lezer wordt aanbevolen de betrekking tusschen de bepaling en het gezegde voor ieder voorbeeld afzonderlijk onder woorden te brengen.

2°. Uit de voorbeelden blijkt, dat een oorzakelijk voorwerp bestaat uit een naamwoord in den 2en of in den 4en naamval of uit een naamwoord, door een voorzetsel voorafgegaan

98. Behalve de zeer wenschelijke of noodzakelijke aanvullingen, in de vorige paragrafen onder den algemeenen naam voorwerp vermeld, bestaan er bij het gezegde nog bepalingen, welke dienen tot verklaring, tot verduidelijking en opheldering van het begrip, door dat gezegde uitgedrukt. Men vindt dergelijke bepalingen in zinnen, als: *Hij woont in Gelderland. Hij vertrekt in het voorjaar. Hij viel door onvoorzichtigheid. Hij maaide met een zeis in het rond*, enz. In den regel wordt de betrekking van deze bepalingen tot het gezegde door een voorzetsel aangegeven. Zij zouden dus wel voorzetselbepalingen kunnen heeten.

99. Gaan wij den dienst na, dien de „voorzetselbepalingen” verrichten, dan zien wij, dat zij antwoorden op verschillende vragen naar de een of andere bijzonderheid. Dit alles blijkt uit de volgende voorbeelden, waarin men onderzoeke op welke vragen de onderscheiden bepalingen antwoorden:

a. De plaats:	De mol leeft <i>in den grond</i> (waar?)
	De rivieren stroomen <i>naar den Oceaan</i> (waarheen?)
	Ik reis mede <i>tot Rotterdam</i> (hoever?)
	De menschen komen <i>uit den schouwburg</i> (van waar?)
b. De tijd:	De boomen bloeien <i>in het voorjaar</i> (wanneer?)
	De morgenschool duurt <i>drie uur</i> (hoe lang?)
	Ik blijf <i>tot Zondag</i> op reis (tot hoelang?)
	Hij is <i>sinds veertien dagen</i> ziek (sinds wanneer?)
	Zij is <i>sedert Paschen</i> bij ons (van wanneer?)
c. {	De oorzaak: Het water befrist <i>door de koude</i> (waardoor?)
	de reden: Hij werd gestraft <i>om zijn liegen</i> (waarom?)
	de grond: Kaïn doodde Abel <i>uit haat</i> (waarom?)
d. Het doel:	Hij wandelt <i>tot herstel</i> van zijn gezondheid (waartoe?)
	Hij werkt <i>om den broode</i> (waartoe?)
e. De hoeveelheid:	Dit boek kost <i>een gulden</i> (hoeveel?)
	Deze balk is <i>een voet</i> dik.
	Dit paleis is <i>vijf verdiepingen</i> hoog.
	Deze straat is <i>twintig meter</i> breed.
f. De hoedanigheid:	Zij hebben <i>met moed</i> gestreden.
	Het werk is <i>met zorg</i> afgemaakt.
	Het servet werd <i>in vieren</i> gevouwen.

- g. De graad: Wij zijn *ten hoogste* tevreden.
Zij ligt *gevaarlijk* ziek.
Ik heb mij *erg* in hem vergist.
- h. De omstandigheid: Zij hebben *in allen ernst* gesproken.
De goederen werden *in 't openbaar* verkocht.
Wij hebben *vergeefs* gewacht.
- i. Het middel: Hij schrijft *met de pen*.
Zij zullen zich *daarmede* verdedigen.
- k. Het gevolg: Hij *vertrok tot verdriet zijner moeder*.
Het heeft *angstwekkend* gedonderd.
- l. De voorwaarde: *Bij goed weer* zal ik komen.
In geval van nood zal ik u helpen.
- m. De beperking: Hij weet niets *omtrent dexe zaak*.
Zij zijn, *naar mijn oordeel*, goed.
- n. De verhouding: Ieder wordt beloond *naar zijn verdienste*.
Hij werkte *naargelang van de hem gestelde eischen*.
- o. De toegeving of inwilliging: Zij gaan uit *ondanks mijn verbod*.
Niettegenstaande het late uur kwam de genees-
heer dadelijk.
- p. De voorstellingswijze: Zij *vertrekken wellicht*.
Hij is *buiten kijf* de beste.

Naar den dienst en den aard dezer bepalingen benoemt men ze ter onderlinge onderscheiding met de namen, links van de voorbeelden geplaatst, als: bepaling van plaats, bepaling van tijd, van oorzaak, van reden, enz.

OPMERKINGEN. 1°. Zooals uit enkele voorbeelden reeds blijkt, kunnen ook bijwoorden en bijwoordelijke uitdrukkingen den dienst van bepaling bij 't gezegde verrichten. Dat kan nog nader blijken, als men eenige bijwoorden en bijwoordelijke uitdrukkingen in zinnen bezigt en ze dan als bepalingen naar hun dienst benoemt, b.v.: *daar, van heinde en ver, toen, tegenwoordig; bijna, op verre na; zoo, slecht, enz.*

2°. Zie voor het verschil tusschen *oorzaak, reden en grond* de *Opmerking* bij c § 216 en § 333 en vlg.

3°. De ontleding van zinnen met verschillende der hier behandelde bepalingen kan geen moeielijkheid opleveren, als men den aard en den dienst dier bepalingen goed begrepen heeft. Een voorbeeld: *Weldra waren de toeschouwers van heinde en verre op het marktplein samengestroomd.*

Weldra	— Bepaling van tijd van: <i>waren samengestroomd.</i>
waren samengestroomd	— Gezegde van: <i>de toeschouwers.</i>
de toeschouwers	— Onderwerp van: <i>waren samengestroomd.</i>
van heinde en verre	— Bepaling van plaats van: <i>waren samengestroomd.</i>
op het marktplein	— Bepaling van plaats van: <i>waren samengestroomd.</i>

100. Dat verschillende rededeelen (bijv. naamw., voornaamw. enz.) als bijvoeglijke bepalingen kunnen voorkomen, blijkt uit de volgende voorbeelden:

Een *rijpe* appel is gezond. *Mijn* boek is nieuw. *Zulk* een daad is slecht.

De *negende* maand heet September. *Tien* dubbeltjes is een gulden. De *vrouw met kersen* zingt. De *wind uit het Noorden* is koud. Een *som gelds*, een *menigte volks*, een *bete broods*. De *Batavieren reeds* brouwden bier. Het *kindje zelfs* zal u beschamen. De *huizen ginds* zijn bouwvallig. De *Burgemeester zelf* heeft het gezegd. *Hij alleen* zal mij redden.

OPMERKINGEN. 1°. *Waarom de, het en een* niet als bepalingen worden beschouwd, zal blijken in § 123 en § 124. De zin: *De Batavieren reeds brouwden bier* zegt niet hetzelfde als: *De Batavieren brouwden reeds bier*. Die zin komt in beteekenis overeen met: *De Batavieren, EEN VOLK, WAARVAN MEN HET NIET ZOU VERWACHTEN, brouwden bier* of met: *De Batavieren, DIE TOCH ZULK EEN ONBESCHAAFD VOLK WAREN, brouwden bier*. De omschrijving van de beteekenis van *zelfs* zal nu den lezer niet te moeilijk meer zijn. — Als „de burgemeester het zelf gezegd heeft” is iedere gedachte aan plaatsvervanging uitgesloten. *Alleen* sluit de mogelijkheid uit, dat ook een ander nog de werking verrichte. Niet moeilijk is het voorbeelden te vinden, waarin *alleen* de gedachte aan medewerking, vergezelling, aan een tegelijk geschieden uitsluit.

2°. Bijvoeglijke bepalingen kunnen ook bij andere leden van den zin voorkomen, als: *Hij slaat den hond des buurmans. Hij geeft den zoon des timmermans een boek. De perziken bloeien in het vroege voorjaar. Hij kocht een lapje gronds. Ziet gij dien man daarginds?*

101. Onder de bijvoeglijke bepalingen, die in den enkelvoudigen volzin kunnen voorkomen, verdienen bijzonder de aandacht: a) de soortbepalingen, b) de bepalingen van gesteldheid, c) de bijstellingen. Ook deze kunnen niet enkel bij het onderwerp, maar ook bij het voorwerp en bij andere bepalingen voorkomen.

102. SOORTBEPALINGEN noemen de soort, waartoe de zelfstandigheid, door het hoofdwoord benoemd, behoort, als: *Wethouder B. Raadslid K. Dokter L. Professor Kern. Procureur L. Dominee P. Pastoor A. Neef De Groot. Tante Anna. De stad Groningen. De provincie Drente. Het koninkrijk Spanje. De republiek Frankrijk. Het werelddeel Europa. De rivier de Maas. De berg Etna. Kaap Hoorn. De vogel struis, enz.*

OPMERKING. Uit de voorbeelden blijkt, dat de soortbepaling een zelfstandig naamw. is, en welen titel, een verwantschapsnaam of een soortnaam. De hoofdwoorden zijn in den regel eigennamen, die door middel van de soortbepaling onder de groep (soort) gerangschikt worden, waartoe zij eigenlijk behooren.

103. Bij vergelijking van: *De zieke man ging naar huis* met *De man ging ziek naar huis* merkt men op, dat in het eerste voorbeeld de begrippen *ziek* en *man* reeds vereenigd of verbonden in den zin optreden, terwijl in het tweede voorbeeld eerst het *ziek zijn* aan den *man* wordt toegekend bij het uitspreken van den volzin.

Zulk een bepaling als *ziek* in den tweeden zin wordt in betrekking gedacht tot het gezegde van den volzin; *de man was onder d. i. tijdens het gaan ziek*, iets, dat voor de bepaling in den eersten zin niet geldend is. Zij heet bepaling van GESTELDHEID, omdat zij uitdrukt de gesteltenis, waarin de zelfstandigheid, die bij de werking betrokken is, verkeert.

VOORBEELDEN. 1°. *De hond kwam hijgend aanloopen. Het arme vogeltje lag dood in de kooi. De knaap stond beschaamd voor mij. Het meisje zat schreiend op de bank. Wij zullen als vrienden scheiden. Wij wilden u als onzen leermeester eerst raadplegen. Hij werd als voogd vooraf geraadpleegd.*

2°. *Ik noem hem mijnen vriend. Wij vinden hem een uitstekend rechtsgeleerde. Wij achten die taak zeer gewichtig. Men houdt hem voor een ernstig man. Zij erkenden de Nederlanden als een vrij land. Men schold hem klein Davidje. Die daad mag edel genoemd worden.*

3°. *De burgemeester benoemde hem tot veldwachter. De koning sloeg hem tot ridder. De rechtbank stelde hem aan tot voogd. De rechters verklaarden den man onschuldig. Zij verklaarden hem vijand des vaderlands. De jager schoot den haas dood. De knaap dronk het glas leeg.*

OPMERKING. In al deze voorbeelden zijn de gespatieerde woorden bepalingen van gesteldheid. Zij duiden de gesteldheid (= de hoedanigheid, den toestand, de betrekking aan), welke het onderwerp of voorwerp naar het oordeel des sprekers bezit: 1°. ONDER de werking of de hoedanigheid, in 't gezegde uitgedrukt, 2°. VOLGENS de werking, door 't gezegde uitgedrukt, 3°. TENGEVOLGE VAN de werking, door 't gezegde uitgedrukt.

104. De BIJSTELLING (appositie) staat los achter een zelfstandig naamwoord (hoofdwoord) en geeft een bijnaam, een of andere toevoeging of verklaring van het hoofdwoord, als: *a. Willem de Veroveraar. Hendrik de Leeuw. Richard Leeuwenhart.* Hier kan men het woord bijgenaamd vooraf laten gaan. *b. Floris V, der keerlen God, werd verraderlijk vermoord. Java, de parel onzer overzeesche eilanden, is dicht bevolkt. c. De kolibrie, de kleinste vogel, leeft in Zuid-Amerika. Er zijn verschillende palmen, als: de sagopalm, de dadelpalm, de kokospalm, enz.*

OPMERKINGEN. 1°. De bijstelling komt ook voor bij voornaamwoorden, als: *Wij, Nederlanders. Ik, uw beste vriend. Is hij, de beste van al mijn leerlingen, niet geslaagd?* — De verklarende bijstelling (zie onder c) wordt niet alleen voorafgegaan door *als*, maar ook door: *zoals, namelijk, te weten, bijvoorbeeld: Ik zal u eene oude spreuk herinneren, namelijk: Bezint eer gij begint.* — Soms dient een woord tot bijstelling van den inhoud van een geheel volzin, als: *De soldaten groetten ons door hun muts af te nemen, EEN BELEEFDHEID, die de man uit de volksklasse in Zweden aan elken voorbijgaanden vreemde bewijst.* — In den regel kan tusschen de bijstelling en het hoofdwoord de gelijkstellende uitdrukking *dat is, dat was, enz. geplaatst worden.*

2°. De ontleding van een volzin met soortbepalingen, bepalingen van gesteldheid of bijstellingen kan geen moeielijkheden opleveren, als men goed doorgedrongen is in den aard dezer bepalingen. Men beproeve zijn krachten aan zinnen, als: *De rivier de Rijn wordt door Borger de grootvorst van Europa's stroomen genoemd. Borger noemt den Rijn den grootvorst van Europa's stroomen, bijv.:*

Borger	— Onderwerp van: noemt.
noemt	— Gezegde van: <i>Borger</i> .
den Rijn	— Voorwerp van: noemt.
den grootvorst	— Bepaling van gesteldheid van: <i>den grootvorst</i> .
van Europa's stroomen	— Bepaling van: <i>den grootvorst</i> .
Europa's	— Bepaling van: <i>stroomen</i> .

Evenzoo: *De knaap maakt het vogeltje tam. Men doodverft dezen heer als den opvolger van den overleden Burgemeester. In dit gedicht wordt de geschiedenis van Willem den Veroveraar behandeld. De walvisch, het grootste zeedier, leeft in de IJszeen. Bartje Blom werd met „den vogel struis” verstrikt (C. O.). De Edelen noemden Floris V, den voorlaatsten graaf uit het Hollandsche huis, der keerlen God. Lodewijk XVI benoemde den financier Necker tot zijn minister, enz.*

105. In den enkelvoudigen volzin kan het onderwerp, het gezegde, het voorwerp, de bepaling twee- of meerledig zijn; d. i. zij kunnen bestaan uit twee of meer naast elkander geplaatste leden, die verbonden zijn of verbonden gedacht worden, als: *De leeuw en de tijger zijn bloeddorstig. De boer ploegt, egt en zaait. Ik koop appels, peren, noten en druiven. De kikvorsch leeft in het water en op het land.* In dit geval bestaat een hoofd- of bijlid van den volzin uit twee of meer deelen, die juist in dezelfde betrekking staan tot één gemeenschappelijk lid. Men noemt dit nevenschikking. Is dit niet het geval, dan bestaat er geen nevenschikking, als in: *Ik koop fijne zijden handschoenen. Hier zijn blauwe porseleinen kopjes.*

OPMERKINGEN. 1°. Bij nevenschikking kan men den enkelvoudigen volzin altijd splitsen in twee of meer andere, als: *De leeuw is bloeddorstig, de tijger is bloeddorstig*, enz. Dit kenmerk gaat steeds door. Zoo kan men echter voor: *Ik koop fijne zijden handschoenen* niet in de plaats stellen: *Ik koop fijne handschoenen, ik koop zijden handschoenen.*

2°. Behalve door het voegwoord *en* worden de gelijksoortige zindeelen ook verbonden door de voegwoorden of voegwoordelijke uitdrukkingen: *alsmede, benevens, zoowel...als, deels...deels, maar, of, of...of, noch, noch...noch*. Enkele voegwoorden dienen uitsluitend tot deze verbinding van zinsleden, als: *alsmede, benevens, zoowel...als, noch*.

3°. Het eischt niet veel inspanning de verschillende gevallen op te sporen, die zich bij nevenschikking van zinsleden kunnen voordoen; zoo kan men hebben: een twee- of meerledig onderwerp, idem werkw. gezegde, idem naamw. gezegde, idem voorwerp; idem voorzetselbepaling van allerlei aard, idem bepaling van gesteldheid, idem soortbepaling, idem bijstelling, idem bepalingen bij onderwerp of naamw. gezegde.

4°. Bij 't ontleden van deze zinnen houdt men zich strikt aan den vorm der uitgedrukte gedachte, aldus:

De leeuw en de tijger	— Tweeledig onderwerp van: <i>zijn bloeddorstig</i> .
en	— Verbinding.
zijn bloeddorstig	— Gezegde van: <i>de leeuw en de tijger</i> .

106. In enkelvoudige volzinnen, als: *God dank! Vrijheid, blijheid! Mooi zoo*, ontbreken één of meer leden, die gewoonlijk wel worden uitgedrukt. Men noemt dergelijke volzinnen onvolledig (elliptisch).

OPMERKING. Het woord *ellips* (ellipsis) beteekent eigenlijk het ontbrekende; de spraakkunstterm *elliptisch* beteekent *onvolledig door uitlating*.

107. Bij het ontleden is het zaak het uitgelatene aan te vullen, als: God (*zij*) dank! — Vrijheid (*is*) blijheid. — Rust (*geeft*) roest.

Hoe, (*zult*) gij ons verraden? Wat, (*willt*) gij examen doen? En hoe (*wordt*) dat hersteld?

Ik moet op reis (*gaan*). Hij kan weer vooruit (*gaan*). Hij houdt wel niet van leeren, maar hij moet (*leeren*). Hij kan het niet (*doen*).

(*Het is*) mooi weer vandaag. (*Is het*) niet waar?

(*Ik wensch u*) goede reis. (*Ik beveel u*) stilte.

Let men op de cursiefgedrukte woorden, dan blijkt het, dat vooral het werkwoordelijk bestanddeel, en veelal het onderwerp tevens, ontbreekt, maar dit alleen, wanneer ook het werkwoord weggelaten is.

108. Dat de ellips, in den enkelvoudigen volzin, geen uitvinding is van schrijvers of dichters, blijkt hieruit, dat zij volop in de spreektaal voorkomt, zelfs in de taal van de minst beschaafden. Men bezigt ze: 1°. als men zich kort en krachtig wil uitdrukken; 2°. als men in opgewekten toestand, b.v. in drift, haast of nood verkeert; 3°. in algemeen gangbare zeps- of spreekwijzen.

109. Zinnen, als: *Ja. Neen. Wel! Zoo*, enkel bestaande uit een bijwoord van voorstellingswijze — men noemt ze wel onontwikkelde zinnen — behooren niet tot de elliptische. *Ja. Neen. Wel! Zoo* zijn niet de bij uitlating overgebleven deelen van een volzin. Zij vertegenwoordigen een geheel volzin, die vooraf uitgesproken is, en geven enkel te kennen, hoe de hoorder het gesprokene opvat. Bij ontleding kan van geen volledig-maken door invoeging van uitgelaten deelen sprake zijn; de volledige volzin worde er voor in de plaats gesteld, als: *Gaat gij mede? Ja* (= ik ga mede). *Neen* (= ik ga niet mede). *Ik zal morgen niet kunnen komen. Zoo?* (= zult gij morgen niet kunnen komen?)

OPMERKING. Antwoorden op vragen als: *Wat hebt gij verloren? Mijn boek* (= ik heb mijn boek verloren). *Waar gaat gij heen? Naar school* (= ik ga naar school) kunnen tot de elliptische volzinnen gerekend worden. Deze antwoorden bestaan uit een lid of uit leden van door uitlating onvolledig geworden volzinnen en, al laat men in den regel deze leden weg, toch verzet het taalgebruik zich niet tegen de aanvulling van deze antwoorden tot volledige volzinnen.

110. Anders is het met volzinnen, waarin de gebieden de wijze voorkomt, als: *Houdt moed! Weest dapper! Doe uw plicht*. De uitlating is hierin zoo

door het gebruik tot regel verheven, dat een volledig-making door invoeging van het verzwegen *gij* alleen in een bijzonder geval, n.l. als men den aangesproken persoon nog opzettelijk wil aanduiden, geoorloofd mag heeten (§ 89).

OPMERKING. Zinnen, als: *Kinderen, de handen gevouwen! Mannen, moed gehouden* zullen wel ontstaan zijn door uitlating van *worden* of *worde*. Zij worden echter nu opgevat als gedachte-vormen ter vervanging van de gebiedende wijs, en het werkwoord heeft een actieve beteekenis, zooals blijkt uit het bezigen van den vierden naamval, als: *Mannen, den moed niet opgegeven! Nu den vlegel boren 't hoofd gezwierd! Men kan* ze derhalve, naar de tegenwoordige beteekenis, niet elliptisch noemen.

VIERDE LES: SOORTEN VAN ENKELVOUDIGE VOLZINNEN. (GEDACHTEVORMEN).

111. In den volzin kan uitgedrukt worden, dat het gezegde bij het onderwerp past of niet past, als: *De aarde is bolronnd. De aarde is niet plat.* In het eerste geval heet de volzin BEVESTIGEND, in het tweede geval ONTKENNEND. Voorbeelden van volzinnen, waarin de gedachte ontkend wordt, zijn: *Niemand luisterde* (d. i. het luisteren had niet plaats door eenig mensch). *Deze knaap werkt niet. Deze jongen liegt nooit. Hij leest noch schrijft* (d. i. hij leest niet, en hij schrijft niet). *De walvisch is geen visch.*

OPMERKING. In volzinnen, als: *Niet de jongen heeft het gezegd. Niet in den tuin is het gebeurd. Niet morgen moet gij komen. Niet op deze wijze zult gij slagen*, behoort de ontkenning niet bij het gezegde, maar bij eenig ander lid. Deze en dergelijke volzinnen zijn bevestigend. *Niet* is in dergelijke volzinnen een bepaling van het lid, waarbij het behoort.

Dan alleen, als de ontkenning bij het gezegde behoort, is de volzin ontken-nend. Die ontkenning wordt uitgedrukt door: *niet, niets, nooit, nergens, geenszins*; evenzoo verbindt *noch* op ontkenkende wijze. Ook als het onderwerp *niemand* is, of als bij het naamw. gezegde *geen* voorkomt, is de volzin ontken-nend.

112. De gedachte, in een volzin uitgedrukt, kan zijn: een oordeel, een vraag (n.l. naar het oordeel van den hoorder), een wensch, een gebod (tot een ander gericht), een toelating. Vandaar de onderscheiding in: OORDEELENDE, VRAGENDE, WENSCHENDE, GEBIEDENDE EN TOELATENDE volzinnen, als:

a. *De weide is groen. De lucht is niet betrokken. Het paard trekt. Deze jongen studeert geenszins.* b. *Is de weide groen? Is de lucht niet betrokken? Trekt het paard? Studeert deze jongen geenszins?* c. *Leve de Koning! Moge hij slagen! Laat hij toch niet komen! d. Ga op reis. Vertrek oogenblikkelijk. Kinderen, let op! Gij moet de waarheid zeggen. Gij zult thuis blijven. Gij zult niet stelen.* e. *De jongen ga gerust!*

113. Vragende en oordeelende volzinnen verschillen vooral door de woordschikking; ook door den toon, waarop zij worden uitgesproken. In den oordeelenden volzin is de schikking der woorden als in: *Hij zong*

gisteren of *Gisteren zong hij*, dus: onderwerp, vervoegd werkwoord, bepalingen (bij het gezegde), of: bepalingen, vervoegd werkwoord, onderwerp, dit noemt men de formule O. W. B. of B. W. O. In den vragenden volzin is de volgorde, als in: *Zong hij gisteren?* dus vervoegd werkwoord, onderwerp, naamw. gezegde of bepalingen (bij het gezegde), dit heet de formule W. O. B. — In wenschende volzinnen is de formule eveneens W. O. B. (doch het w.w. komt steeds voor in de aanvoegende wijs); in gebiedende volzinnen wordt het onderwerp meestal verzwegen, de formule is: W. B.; in toelattende volzinnen is de formule O. W. B. (het werkwoord komt steeds voor in de aanvoegende wijs).

OPMERKINGEN. 1°. Zooals uit de voorbeelden blijkt, kunnen al deze soorten van enkelvoudige volzinnen bevestigend en ontkenkend zijn.

2°. Men onderscheidt de vragende volzinnen in twee soorten. De eerste eischen het oordeel van een ander over het al of niet bij elkaar passen van onderwerp en gezegde; bij deze behoort als antwoord: *ja, neen, geenszins, misschien, zeker, stellig*, enz. als: *Zal hij komen?* Antw. *Ja*. Bij de andere vraagt de spreker naar een hem onbekend zindeel, als: *Waar is hij geweest?* Antw. *In den tuin*. — De eerste vragen (subjectieve) beginnen met een vervoegd werkwoord; de andere (objectieve) met eenig vraagwoord, als: *waar, wanneer, hoe, op welke wijze*, enz.

3°. Nog onderscheidt men de rechtstreeksche vraag van de zijdelingsche. De eerste wordt rechtstreeks tot den hoorder gericht met de bedoeling, van hem een antwoord te verkrijgen; bij de tweede bestaat die bedoeling niet; zij geeft alleen te kennen, dat iets voor iemand nog een vraag is. In plaats van den vragenden vorm bezigt men dan de woordschikking van den afhankelijkken zin, als: *Ik weet niet, of hij komen zal. Waarom hij niet zou antwoorden, begrijp ik niet. Wie er komen zal, is nog niet bekend*. De zinnen: *of hij komen zal, waarom hij niet zou antwoorden, wie er komen zal*, zijn zijdelingsche vragende zinnen.

4°. Zinnen, als: *Wat ben je fraai gekleed! Hoe zal ik hem mijn dank toonen! Welk een zuivere stem!* enz., waarin een uitroep is vervat, behooren niet tot de vragende, maar tot de oordeelende; de toon van spreken duidt dit aan, — in de schrijftaal wijst het leesteeken het aan.

DERDE AFDEELING.

HET WOORD EN ZIJN BETEEKENIS.

EEERSTE LES: HET ZELFSTANDIG NAAMWOORD.

114. Onder zelfstandige naamwoorden (substantieven) verstaan wij:

a. de namen van wat afzonderlijk bestaat of kan bestaan, als: *mensch*, *dier*; *arm*, *huid*.

b. de namen van wat alleen in onzen geest, en niet in de werkelijkheid, een afzonderlijk of zelfstandig bestaan heeft, als: *eerlijkheid*, *kracht*, *schoonheid*; *bloei*, *gezondheid*; *geroep*, *val*.

OPMERKING. *Eerlijkheid*, *kracht*, *schoonheid* enz. komen niet afzonderlijk of zelfstandig voor. Wij nemen die alleen waar, verbonden aan een persoon of een zaak. Wij kunnen echter aan de *eerlijkheid*, *kracht*, *schoonheid* enz. denken, zonder ons met den persoon of de zaak bezig te houden b.v. Wij kunnen zeggen: *De eerlijkheid is een deugd*, *een kracht kan gemeten worden*, *die schoonheid wekt bewondering*. Zij worden dan los gedacht, afgezonderd of afgetrokken (geabstraheerd) van den persoon of de zaak. Zij hebben op dat oogenblik in onzen geest een afzonderlijk of zelfstandig bestaan.

Bij 't hooren van het woord *zon* kan ik onderscheiden: 't woord of den klank; 't begrip, dat in mijn geest gewekt wordt; en 't voorwerp of 't hemellichaam, dat buiten mijn geest, in de werkelijkheid, een zelfstandig bestaan heeft. Bij 't woord *kracht* onderscheid ik: 't woord of den klank; 't begrip, dat in mijn geest gewekt wordt; maar niet een voorwerp of zelfstandigheid, die buiten mijn geest, in de werkelijkheid, een zelfstandig bestaan heeft. De overeenkomst tusschen de substantieven van groep a. en groep b. bestaat derhalve hierin, dat beide de namen zijn van *begrippen*, die een zelfstandig bestaan hebben, zoodat beide de namen kunnen heeten van „zelfstandigheden”.

115. Men verdeelt de substantieven in concrete en abstracte; die van groep a. zijn concreet, die van groep b. zijn abstract.

OPMERKING. Daar de abstracte substantieven hun ontstaan te danken hebben aan het los-denken of abstraheeren van iets, dat wij aan een zelfstandigheid waarnemen, moet alles, wat onze geest niet door abstractie verkregen heeft, uit den aard der zaak concreet zijn. Bij eenig nadenken blijkt

dan ook, dat de namen: *afgod, godin, muze, nimf, kabouter, sater, uur, minuut, alsmede storm, bliksem, tocht* (wind) enz. concreet moeten genoemd worden.

116. De concrete substantieven kunnen zijn.

a. Voorwerpsnamen, d.i. namen van zelfstandigheden, welke wij ons steeds in zekere vormen of binnen bepaalde grenzen besloten voorstellen, als: *Willem, Engeland; pen, akker; de Lofodden, de Alpen; een bosch, een volk; uur, minuut, pond, kan, el.*

b. Stofnamen d.i. namen van zelfstandigheden, waaraan onze geest geen bepaalde vormen toekent, of die hij zich als zonder grenzen voorstelt, als: *goud, wijn, water.*

OPMERKING. Gemakkelijk is het te verklaren, dat stofnamen niet in 't meervoud kunnen voorkomen en niet 't lidwoord *een* voor zich kunnen krijgen, zonder op te houden stofnaam te zijn. Vergelijk: *Brood is gezond. Geef mij een brood. Zend mij brooden.*

117. De voorwerpsnamen worden verdeeld in:

a. Eigennamen, d. i. namen, waardoor men één zelfstandigheid van al de andere derzelfde soort onderscheidt, als: *Willem, Engeland, de Donau.*

b. Soortnamen, d. i. de gemeenschappelijke naam van alle zelfstandigheden derzelfde soort als: *pen, akker; een bosch, een volk; de Lofodden, de Alpen, de Engelschen.*

OPMERKING. Uit de bepaling van eigennamen volgt, dat zij niet in 't meervoud kunnen voorkomen. Die bepaling verbiedt ons dus de namen van volken, de meervoudige namen van eilandengroepen en gebergten tot de eigennamen te rekenen. Erkend moet echter worden, dat in vele gevallen als bij *de Lofodden, de Pyreneën*, waarvan het enkelvoud voor ons niet meer bestaat, de term soortnaam, of gemeenschappelijke naam van alle zelfstandigheden derzelfde soort, moeilijk te verklaren is. Naast een eigennaam bestaat altijd een soortnaam of wel: elke zelfstandigheid, die een eigen naam draagt, heeft ook nog een naam, dien ze met alle andere van dezelfde soort gemeen heeft, bijv. *De Rijn is een rivier. Jan is een jongen. Bles is een paard. Wieringen is een eiland* enz. Vandaar, dat *hemel, hel, zon, maan, onderwereld*, enz. geen eigennamen zijn.

118. Sommige concrete substantieven doen, in 't enkelvoud, aan een veelheid, aan een verzameling van gelijksoortige zelfstandigheden denken, als: *bosch, troep, volk, jongelingschap, schutterij, geboomte.* Men noemt ze verzamelnamen of collectieven. De andere concrete substantieven zou men, als 't noodig was die door een naam te onderscheiden, dus niet-collectieven kunnen noemen.

119. De namen der abstracte substantieven kunnen zijn:

a. namen van hoedanigheden: *kracht, ijver, wijsheid.*

b. namen van toestanden: *vrijheid, slavernij, gevangenschap, gezondheid, ziekte, weelde, bloei* (b.v. in een toestand van).

c. de namen van werkingen: *bloei* (b. v. de bloei der letterkunde), *loop, val, geschreeuw, bewerking, getrappel.*

OPMERKING. De grens tusschen hoedanigheid en toestand is niet gemakkelijk soherp te trekken. Raadplegen wij alleen 't gewone spraakgebruik, dan kunnen wij zeggen: bij hoedanigheid denken wij meer aan een blijvende, bij toestand aan een tijdelijke gesteldheid eener zelfstandigheid.

120. Onder de abstracte substantieven verdienen vooral de aandacht de namen van werkingen, als: *de teekening, de wandeling, de val, de versiering, de weverij* enz. daar sommige dezer substantieven door verandering van beteekenis concreet worden, b.v. *Wat hebt gij daar een fraaie teekening. Deze stad heeft fraaie wandelingen. Hier ziet gij een kleinen waterval. In deze weverij werken honderd menschen. Die versiering verliest haar frischheid.*

Ook namen van eigenschappen kunnen van abstracte tot concrete worden, als: *Zijne Hoogheid. De menschheid juicht. De Godheid op haar hemeltroon. Hij ontmoette aan het hof een schoonheid van den eersten rang.*

121. Daar de benoeming van een substantief alleen van de beteekenis afhangt, kunnen nog andere substantieven tot meer dan één groep behooren, b.v.

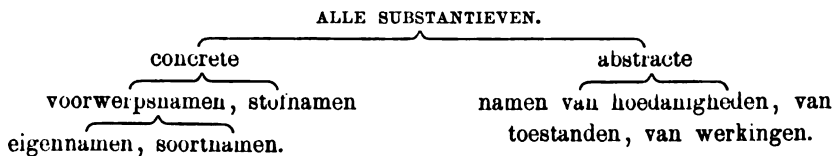
Een stofnaam wordt soms voorwerpsnaam als: *De wijnen van Frankrijk. De diamant van den glazenmaker. De steenen in dat horloge.* Een voorwerpsnaam is stofnaam geworden in: *Wij eten dexten mid-dag haas. De kabeljauw is nu duur.*

Een eigennaam kan soortnaam worden als: *De Carnot's, de Stuarts, de Beauforts*, wanneer verschillende personen denzelfden geslachtsnaam voeren, of wanneer een eigennaam een persoon of personen aanwijst, die met den eigenlijken drager van dien naam de kenmerkende eigenschap of waardigheid gemeen heeft, als: *De Cesars* (= vorsten) *hebben voor hun roem behoefde aan een Cicero* (= groot redenaar). *Een Rot-schild.* Hiertoe behooren ook: *Jan en Piet* in: *Het is een Jan. Nooit zag ik zulk een Piet.*

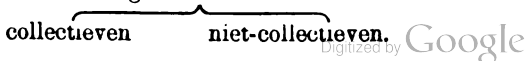
Verder komen nog eigennamen als soortnamen voor in: *Hij heeft een Rubens gekocht. Een complete Cats. Een almaviva* (wijde mantel, als de graaf d'Almaviva draagt in *Le Barbier de Séville*). Een paar *Molières* (= schoenen). Een *Vollaire* (= gemakkelijke stoel).

Sommige eigennamen worden tot soortnamen vervormd, als: *een Boonekampje, een Willempje, een Dahlia.*

122. Verdeeling der substantieven:

Andere verdeeling der concrete substantieven.

123. De woordjes *de*, *het* of *'t* heeten lidwoorden, zij geven te kennen, dat de spreker of schrijver een bepaalde zelfstandigheid bedoelt. Men noemt ze lidwoorden van bepaaldheid.

OPMERKINGEN. 1. Zeg ik tot iemand: „*Haal mij het mes*”, dan zal hij vragen: „welk mes?” Daaruit blijkt, dat *het* de beteekenis van „mes” niet bepaalt. De naam bepalend lidwoord is dus terecht veroordeeld. Dat hij vraagt: „Welk mes?” bewijst tevens, dat het hooren van het woordje *het* hem zeide, dat ik een bepaald mes bedoelde.

2°. *De* is ontstaan uit *die*, waarvan de aanwijzende kracht zóó afsleet, dat alleen nog overbleef, dat het te kennen geeft, dat een bepaalde zelfstandigheid bedoeld wordt.

't, ontstaan uit *dat*, werd verward met *'t*, afkorting van het voornaamwoord *het*, en zoo werd naast *'t* lidwoord *'t* ook als lidwoord genomen *het*.

De verzwakking van *die* en *dat* tot *de* en *'t* wordt begrijpelijk, als men let op de afneming in kracht en klemtoon van *die* en *dat*, wanneer zij niet staan tegenover *deze* en *dit*, zoodat men in vele gevallen vaak bijna even goed *die* en *dat* als *deze* en *dit* kan bezigen.

124. *Een* heet, als het toonloos is, lidwoord van eenheid. Het geeft te kennen, dat een substantief als de naam van een begrensde zelfstandigheid, dus als de naam van een eenheid moet opgevat worden. Vergelijk: *Geef mij kaas*, met *Geef mij een kaas*. *Haal mij visch* met *Haal mij een visch*.

OPMERKINGEN. 1°. Bij *'t* telwoord *één* denken wij aan *één*, en niet aan *twee* of *drie*. Het lidwoord *een* doet ons alleen denken aan een eenheid; *'t* begrip *eenheid* heeft echter *'t* begrip *hoeveelheid* naast zich. Bij *goud*, *zilver* en andere stofnamen kan noch sprake zijn van eenheid, noch van hoeveelheid: het zijn geen namen van begrensde zelfstandigheden.

2°. Wij hebben definities gegeven van *'t* lidwoord van bepaaldheid en *'t* lidwoord van eenheid, niet van *'t* lidwoord in *'t* algemeen: Zulk een definitie zou òf een samentrekking van beide gegeven definities zijn en dus eenheid missen, of zij zou als inhoud moeten hebben *'t* weinig zeggende: „Zij vertegenwoordigen geen begrip, zij komen alleen naast een zelfst. naamw. voor en dienen in den regel om een zelfstandigheid te onderscheiden van de soort.”

125. *'t* Gebruiken of *'t* weglaten van het lidwoord van bepaaldheid is in vele gevallen uit de definitie, die wij er van gegeven hebben, te verklaren, o. a.

a. *'t* Lidwoord van bepaaldheid wordt weggelaten vóór een eigennaam: Als slechts aan *één* zelfstandigheid kan gedacht worden, is iedere aanwijzing, dat de spreker of schrijver een bepaalde bedoelt, onnoodig.

b. Wordt een eigennaam soortnaam, dan kan hij in bepaalden en onbepaalden zin voorkomen, b.v. *Een Cicero*, *de Cicero onzer eeuw*; *'t* lidwoord moet dus gebezigd worden.

c. Plaatst men vóór een persoonsnaam een bijvoeg. naamw. als om

een bepaalden drager van dien naam van zijn naamgenooten te onderscheiden, dan mag natuurlijk 't lidw. van bep. niet wegblijven als: *De wijze Frederik*. — Treedt echter het bijv. naamw. steeds met een eigennaam vereenigd op, zoodat zij samen een nieuwen eigennaam vormen, dan kan natuurlijk 't lidw. gemist worden: *Steenachtig Arabië*, *Groot-Rusland*, enz. Wordt een bijvoeg. naamw. vóór den naam van een bekenden persoon gevoegd, minder om hem van anderen te onderscheiden, dan om aan een eigenschap van hem te herinneren, dan blijft de persoonsnaam uit den aard der zaak zuiver eigennaam en 't lidw. blijft weg: *Klein Marietje*, *Zoet Jetje*, *Vuil Betje*. Toch zegt men: *de goede God*, wijl God (god) ook als soortnaam voortkomt.

d. Vóór soortnamen, die als naam van den aangesproken persoon voorkomen, is de aanwijzing dat een bepaald persoon bedoeld wordt, onnoodig. 't Lidw. blijft daarom weg: *Lieve Tante*, *Beste Jongen*.

e. 't Blijft ook weg, als een soortnaam als eigennaam gebezigd wordt: *Oom Jan vertrok*. *Tante stierf*.

f. Vóór soortnamen, gevolgd door een eigennaam, wanneer het titels zijn, waarmede men iemand aanspreekt, wordt 't lidwoord niet gebezigd: *Overste B. Professor A. Graaf Willem. Broeder (frater) Wenceslaus*. Vergelijk daarmede: *de Luitenant-kolonel B*, *de Hoogleraar A*.

Het oor is gewoon de eerstgenoemde soortnamen zonder lidwoord te hooren, en de bijvoeging van den eigennaam wijst voldoende aan, dat een bepaald persoon bedoeld is. Dat laatste is niet het geval, wanneer die titel met den eigennaam (familienaam) aan verschillende personen kan gegeven worden; 't lidwoord is dan onmisbaar: *De hertog van Leicester*, *de prins van Wales*.

g. Komt een soortnaam in 't enkelvoud als naam van een algemeen begrip voor, dan mag het lidwoord niet ontbreken: *De leeuw is een roofdier*. Staat de soortnaam in dit geval in 't meervoud, dan bestaat er geen gevaar, dat hij als stofnaam zal opgevat worden, 't lidwoord kan derhalve gemist worden: *Leeuwen* (of *de leeuwen*) *zijn sterke dieren*.

Men merke op 't verschil, dat er bestaat tusschen de beteekenis van een substantief zonder lidwoord, wanneer het als onderwerp en wanneer het als voorwerp voorkomt: Zoo is: *De jongens eten appels* niet volkomen gelijk aan: *Appels worden door de jongens gegeten*.

Bij abstracte substantieven en stofnamen lette men ook op den invloed, dien de weglating van *de* of *het* heeft, wanneer het substantief als voorwerp, en niet, wanneer het als onderwerp voorkomt: *In den strijd des levens is moed* (of *de moed*) *het zwaard*, *geduld* (of *het geduld*) *het harnas*. *Schep moed*. *Heb geduld*. *Lood* (of *het lood*) *is zwaar*. *Hij kocht lood*. Let hier ook op onderwerp en voorwerp.

h. De weglating van het lidwoord voor *boek* en *troon* in *Vaders boek*, 's *Konings troon* enz. is zeer gemakkelijk te verklaren.

i. Nog lette men op bijwoordelijke uitdrukkingen als *te bed*, *aan huis*, *te paard*, *van meening*, *op school*, *bij dag*, *van harte*, waar de weglating

van het lidwoord bezwaarlijk uit de definitie kan verklaard worden. Hetzelve geldt van: *man en muis, kind noch kraai, staat en kerk, enz.*

j. Eveneens zij de aandacht gevestigd op het gebruik van het lidwoord van bepaaldheid in: *het meest ingenomen zijn met, het meest afkeerig zijn van, waarin het lidwoord een deel vormt van een bijwoordelijke uitdrukking. Let ook op: De leerlingen zijn 's morgens het vlugst, waarin het lidwoord met den uitgang st den onverbuigbaren of adverbialen superlatief van het adjectief vormt. En verder op: Hij xingt het fraaist.*

126. Dat het lidwoord van eenheid een stofnaam tot een soortnaam maakt, werd reeds gezegd. Vergel. *een steen, met steen.* Nog is te wijzen op 't verschil tusschen: *Spaarzaamheid is deugd en Spaarzaamheid is een deugd. Hij is dichter, Hij is een dichter. Hij stierf als held, Hij stierf als een held.* Zonder lidwoord doet het substantief in 't algemeen aan een eigenschap of aan een vereeniging van eigenschappen denken, met het lidwoord daarentegen aan een afzonderlijke eigenschap, of aan een persoon alleen.

127. Om een onaangename herhaling te voorkomen, kan men soms het lidwoord weglaten, b.v.: *de bijvoeglijke naamwoorden, bijwoorden en lidwoorden.* Men zegt echter niet: *de bijv. naamw., bijwoorden en lidwoord,* omdat er hier verschil van getal is. Bij overeenkomst van getal is de weglating vooral niet geoorloofd, wanneer 't verschil in geslacht een verschil in vorm van het lidwoord kan meebrengen, b.v.: *voor een jongen en een meisje* en niet: *voor een jongen en meisje.* Het verschil tusschen: *de burgemeester en secretaris, en de burgemeester en de secretaris; de groote en wijze man, en de groote en de wijze man* ziet men gemakkelijk. Men merke op, dat in al deze voorbeelden de substantieven in een betrekking van nevenschikking op elkander volgen. Dikwijls eischt het gebruik de herhaling van het lidwoord, zelfs bij gelijkheid van geslacht, getal en naamval, als: *De hond en de exel zijn huisdieren.* Vooral is deze herhaling gebruikelijk bij een optelling van zelfstandigheden.

Bezigt men 't voegwoord *of,* dan moet men wel onderscheiden, of voor den éénen naam een andere naam voor dezelfde zelfstandigheid in de plaats wordt gesteld, b.v.: *De Belgen of Zuid-Nederlanders, de neef of oomzegger van B.,* dan wel of tegenover de ééne zelfstandigheid een andere zelfstandigheid wordt gesteld, b.v.: *de Franschen of de Pruisen, de Spanjaarden of de Portugeezen.* In het eerste geval herhaalt men het lidwoord niet, in het tweede wel.

DERDE LES: HET BIJVOEGLIJK NAAMWOORD.

128. In 't algemeen kan ieder woord, dat een bepaling bevat van een zelfstandigheid, bijvoeglijk heeten. Vrij algemeen is men echter overeengekomen om onder bijvoeglijk naamwoord (adjectief) te verstaan:

a. Namen van hoedanigheden, welke men zich eigen aan éen zelfstandigheid voorstelt, als: *Het sterke paard, het paard is sterk.*

b. Woorden, die te kennen geven, uit welke stof een zelfstandigheid bestaat, als: *een gouden ring, een fluweelen rok*, enz. Deze bijv. naamw. heeten stoffelijke bijv. naamw.

c. Woorden, die de zelfstandigheden bepalen door een betrekking van plaats of van tijd te noemen, als: *de voorste jongen, de bovenste plank, een voorwaartsche beweging*; — *de huidige mode, de voormalige regering, de wekelijksche ontvangst, een maandelijksch overzicht, een jaarlijksch inkomen*.

d. Woorden, die de wijze aanduiden, waarop men zich een zelfstandig gedachte werking voorstelt te geschieden, als: *een zijdelingsche blik, de mondelinge vragen bij een examen, een plotselinge omkeer, een schriftelijk bevel*.

e. Woorden, die te kennen geven, van welken persoon een zelfstandigheid afkomstig is of op welke plaats zij thuis behoort, of tot welken persoon of welke plaats zij in eenige betrekking staat, als in: *De Socratische leerwijze, de Mozaische wetgeving, de Rotterdamsche vee-markt; het koninklijk paleis, een dichtertlijke vrijheid, Neerlandsch bloed, Haagsche hopjes, Deventer koek, de Rotterdammer Courant*, enz.

In 't algemeen kan men zeggen, dat de bijvoeglijke naamwoorden de zelfstandigheden bepalen door er een kenmerk van te noemen.

OPMERKINGEN. 1°. Een bijv. naamw. kan door verandering van beteekenis ook tot een andere groep behooren: Vergelijk: *Ik heb 't koninklijk paleis in Den Haag gezien*, met: *De Heer N. heeft een koninklijke villa gebouwd*.

2°. Evenals men een zelfstandigheid kan aanduiden in plaats van haar te noemen (b.v. *Hij schreef, Deze kwam, Wie zingt?*), kan men ook een hoedanigheid aanduiden in plaats van haar te noemen, als in: *Ziek en arm, zoo vond ik hem. Hoe is hij? Zoo was uw vader niet* (ROSKAM, vers 13).

3°. Een bijvoeg. naamw. wordt bij een zelfst. naamw. gevoegd:

a. om de zelfstandigheid nader aan te wijzen of van andere derzelfde soort te onderscheiden, als: *Geef mij het dikke boek* (en niet het dunne). *Verkoop het witte paard* (en niet het zwarte); dan heet het *determinatief* gebezigd. —

b. om de voorstelling aanschouwelijker te maken: *De dappere Tromp zeilde uit. De groote Maurits stierf. De onmetelijke Oceaen*.

c. om door 't uitdrukken van 't bezit eener hoedanigheid de gedachte in den zin, waarin 't substantief voorkomt, te verklaren: *De ervaren staatsman doorzag de list* (omdat hij ervaren was). *Ik ben bang voor dien woesten kerel* (om zijn woestheid). *De driftige Witte C. de With stoof op. Oom Willem, rijk en kinderloos, zal mij wel helpen*.

4°. Ook de infinitief kan als adjectief voorkomen b.v. *Een te vestigen gebruik, de uit te breken muur, het te lezen boek*, maar alleen in een passieve beteekenis. Niet geoorloofd is het te zeggen: *de uit te breken opstand, de bijeen te komen vergadering*, waarin de infinitief actief is.

5°. Ook de ranggetallen (zie § 164) behooren eigenlijk tot de bijv. nw., omdat zij zelfstandigheden bepalen door aanwijzing van plaats.

129. De bijvoeglijke naamwoorden kunnen op twee wijzen voorkomen:

a. De hoedanigheid en de zelfstandigheid kunnen, reeds vereenigd, in den volzin optreden, als: *de goede moeder, een hooge toren, God al-*

machtig. In dit geval is het bijvoeglijk naamwoord attributief gebezigd, het staat onmiddellijk naast of bij het zelfstandig naamwoord en wordt verbogen.

b. De vereeniging of toekenning der hoedanigheid heeft eerst plaats bij het uitspreken van den volzin, als: *de moeder is goed. De toren schijnt hoog. Hij kwam blij thuis*. In dit geval heeten de bijvoeglijke naamwoorden praedicatief gebezigd, en het bijv. naamw. komt voor als naamwoordelijk gezegde of als bepaling van gesteldheid; 't blijft onverbogen.

OPMERKINGEN. 1°. In vroeger eeuwen bezigde men meer dan thans het bijv. naamw. achter het substantief. De vormen *moederlief, jongenlief* voor: *lieve moeder, lieve jongen* zijn overblijfselen van dat gebruik. Ook bestaan de op Fransche wijze gevormde uitdrukkingen, als: *Staten-Generaal, Synode-nationaal, Spieghel-Historiael* (titel van een werk door J. v. MAERLANT).

2°. De termen attributief en praedicatief zijn ontstaan uit de woorden attribuut en praedicaat. In de vreemde taal, waaruit zij genomen zijn, beteekent attribuut zooveel als eigenschap (of kenmerk), waaraan men een zelfstandigheid kent: zoo spreekt men van de attributen van Bacchus (een thyrsusstaf en drinkschaal), van Mercurius (staf, vleugels), enz. Praedicaat is datgene, wat gezegd, bekend gemaakt wordt; derhalve is in de eerste plaats praedicatief gebezigd het bijv. naamw., dat het naamwoordelijk gezegde is, en verder ieder bijv. naamw., dat een hoedanigheid noemt, die in den volzin aan een zelfstandigheid toegekend wordt.

130. Bijna alle bijv. nw. kunnen zoowel attributief als praedicatief gebezigd worden. Enkele bijv. nw. kunnen alleen praedicatief gebezigd worden; — andere komen enkel attributief voor.

De volgende bijv. nw. komen enkel praedicatief voor d. i. in verbinding met werkwoorden, vooral als naamw. gezegde: *bedacht, beducht, bereid, behept, benieuwd, besloten, bestand, bijster, deelachtig, getroost, gereed, gewoon, kwijt, leed, meester, onpusselijk (zijn), enz.*; verder: *handgemeen zijn of worden, diets maken, afhandig maken, kond doen, gestand doen, braak liggen, pal staan, zich schrap zetten*, als: *Hij is op dergelijke listen niet bedacht. Hij is beducht voor straf. Ik ben bereid u te helpen. Hij is behept met vele gebreken. Hij is zijn lot getroost. Ik ben de studie gewoon. Uw ongeval is mij leed. Zij is die taal meester. Is uw broeder onpusselijk? De soldaten werden handgemeen. De raaf maakte de kraai de muis afhandig. Zij wil u ook alles diets (wijs) maken. Ik doe mijn woord gestand. De akkers lagen jarenlang braak. Zij stonden pal voor hun rechten. De schermmeester zette zich schrap.*

OPMERKINGEN. 1°. Het is nuttig deze en dergelijke zinnen te ontleden, alsmede de beteekenis dezer bijv. nw. door zinverwante woorden aan te geven. Wat bet. bijv. *getroost* in: *Hij is zijn lot getroost?*

2°. Sommige van deze bijv. nw. kunnen in gewijzigde beteekenis attributief voorkomen, als: *met leede oogen iets aanzien; met gereed geld betalen; de bedachte uitvluchten; een welbereide tafel; de getrooste bedroefden; de gewone verontschuldigungen.*

3°. Ook komen de bovengenoemde bijv. nw. achter het substantief voor, als

in: *De jongen, beducht voor straf, zeide de waarheid. Napoleon, gewoon te overwinnen, telde de nederlaag niet. De dennen, sneeuw en ijs getroost, houden op de Alpen stand*, enz. In dit geval zijn ze echter niet attributief gebezigd; immers, beide begrippen treden niet vereenigd op; de toekenning van het „gewoon zijn te overwinnen” of van het „getroost zijn” heeft eerst in den zin ter verklaring van de gedachte uit den hoofdzin, plaats.

131. Alleen attributief komen voor de bijv. nw., die geen eigenlijke hoedanigheden of eigenschappen benoemen, en die aangeduid zijn onder *b, c, d* en *e* van § 128.

OPMERKING. Tot de stoffelijke bijv. nw. rekent men ook die, welke op *sch* eindigen, als *duffelsch, lakensch* en *neteldoeksch*. Ook deze worden nooit praedicatief gebruikt. Wel zegt men: *De jas is van duffel*, enz., evenzeer als: *De kroon was van goud*.

132. In een bijzonder geval kan het ook gebeuren, dat een adjectief, in plaats van een hoedanigheid als eigen aan een zelfstandigheid voor te stellen, door middel van deze hoedanigheid de zelfstandigheid zelve benoemt, als: *de arme, de blinde, de kreupele*. Het is n.l. aangenomen of gewoonte geworden, dat, ingeval de zelfstandigheid niet genoemd is of wordt, het adjectief dan aan een menschelijk wezen doet denken; het adjectief is alsdan op zich zelf voldoende om die zelfstandigheid voor den geest te roepen. Het moet dus als substantief beschouwd worden of, zooals het gewoonlijk heet, het adjectief is zelfstandig gebruikt. Ook is het adjectief zelfstandig gebruikt, wanneer het een hoedanigheid, „op zich zelf of afgescheiden van de zelfstandigheid gedacht”, voor den geest roept, als: *het goede, het schoone, het eenvoudige*, enz.

OPMERKING. Het eenige verschil tusschen het zelfstandig gebruikte adjectief en het substantief bestaat in het uiterlijke: Men vergelijkte de boven opgegeven zelfstandig gebruikte adjectieven met de geheel en al substantief geworden bijvoeg. naamw. als: *de zot, de gek, het ruim, het diep, het geel, het wit*.

Aanvankelijk zullen alle substantieven zelfstandig gebruikte adjectieven geweest zijn, d. w. z. men heeft een zelfstandigheid door middel van een harer eigenschappen aangeduid, zooals wij dat nog gemakkelijk aan sommige substantieven zien kunnen, als: *het rund, de gezant, de vloed*, enz. Langzamerhand is echter het substantief een woord geworden, dat niet meer de kenmerkende eigenschap der zelfstandigheid, maar de voorstelling of het begrip van deze zelf in 't bewustzijn roept: Bij 't hooren van *rund* denken wij niet meer aan *runnen* of *rennen*, maar aan 't bekende tweehoevige dier. Beschouw ook: *gezant*, enz. De gedachte aan de eigenschap is op den achtergrond getreden of verdwenen, en het woord is bloot een klank geworden, die de voorstelling of het begrip eener zelfstandigheid wekt m. a. w. het woord is de naam geworden eener zelfstandigheid.

Dat is zoo zeer waar, dat we bij het hooren van een bekend samengesteld woord niet eens aan de beteekenis van de leden der samenstelling denken: het woord *regenscherm* doet ons niet denken aan *scherm* en *regen*, het wekt bij ons rechtstreeks de voorstelling of het begrip van den bekenden stok met dichtslaand scherm; het woord is de naam geworden eener zelfstandigheid.

133. Naast de vele substantieven, die zelfstandigheden noemen (zie Opmerking, § 132), bezit de taal eenige woorden, welke alleen de zelfstandigheden aanduiden, door te wijzen op een betrekking in de rede of in de ruimte. Men noemt ze voornaamwoorden.

OPMERKING. *Ik, gij, hij* wijzen op een betrekking in de rede of het gesprek, de zelfstandigheid kan n.l. de sprekende, de toegesprokene, of noch de een noch de ander zijn; — *wie, wat* duiden aan, dat de bedoelde zelfstandigheid het ontbrekende, gezochte of gevraagde lid van de rede of van den volzin is; *men, iemand, het* duiden het onbekende of verborgen gehouden lid van den volzin aan; *die, dat* wijzen op een betrekking in de ruimte; terwijl men *mijn, zijn, die* en *dat* (betrekk.) en *hij* (bepalingaanduidend) als op een bijzondere wijze gebruikte voornaamwoorden van de vorige groepen dient te beschouwen.

134. Verscheidene der genoemde voornaamwoorden worden ook gebezigd om de zelfstandigheden te bepalen; vandaar dat de bovengegeven definitie aangevuld moet worden met: „zij bepalen de beteekenis der substantieven, door middel van een of andere betrekking: van bezit, van plaats, enz.”

De voornaamwoorden kunnen dus zelfstandig of bijvoeglijk zijn.

OPMERKINGEN. 1°. De verdeeling in zelfstandige en bijvoeglijke voornaamwoorden berust alleen op den dienst: een voornaamwoord duidt een zelfstandigheid aan, of wel het bepaalt een zelfstandigheid.

2°. De bijv. voornaamw. verschillen van de bijv. naamw. hierin, dat zij geen blijvend, maar alleen een toevallig kenmerk aanduiden: *Goed* en *Hollandsch* in *goed bier* en *Hollandsche kaas* noemen wij een *blijvend* of *vast* kenmerk, wijl dit kenmerk blijft, zoolang er in den aard van het bier of in de plaats van voortbrenging van de kaas geen verandering komt. De stok van Jan heet daarentegen *mijn stok, uw stok, zijn stok*, naargelang Jan de spreker, de toegesprokene of de derde persoon is; zoo ook *die* of *deze stok*, naargelang de spreker ver af of dichtbij staat. *Mijn, uw, zijn, die* of *dat* kunnen dus gebezigd worden, zonderdat de stok van eigenaar of van plaats verandert.

135. De voornaamwoorden worden naar hun beteekenis en dienst verdeeld in persoonlijke, bezittelijke, aanwijzende, bepalingaanduidende, vragende, betrekkelijke en onbepaalde voornaamwoorden.

OPMERKINGEN. 1°. Ook zou men de voornaamwoorden kunnen verdeelen in bepaalde en onbepaalde en daarna, bij een onderverdeeling daarvan, de bovengegeven namen kunnen verkrijgen.

2°. Nog hoort men nu en dan de voornaamwoorden noemen „woorden, die dienen om een onaangename of lastige herhaling van de substantieven te vermijden.” Was dat waar, dan zouden de voornaamwoorden later ontstaan zijn en dus jonger moeten zijn dan de substantieven. Bij eenig nadenken ziet men echter in, dat, zoolang gesproken werd over de voorwerpen uit de onmiddellijke nabij-

heid, een aanwijzing voldoende was, en dat het noemen (of 't bezigen van substantieven) alleen noodig werd, toen of als men over verwijderde zelfstandigheden sprak. De verouderde definitie zou dus in 't voordeel der voornaamwoorden kunnen veranderd worden, en men ziet nu eenigszins in, waarom de taalkundigen de voornaamw. tot de oudste woorden rekenen.

3°. Men begrijpt, dat alleen in een gesprek een voornaamwoord, zonderdat een substantief gebruikt is, de bedoelde zelfstandigheid voldoende kan aanduiden. „Neem dezen” zegt iemand op een stok wijzende, en hij wordt goed begrepen. In de geschreven taal moet de zelfstandigheid, welke men aanduidt, reeds genoemd zijn. Het voornaamwoord kan derhalve in den regel niet zelfstandig gebruikt worden op de wijze, waarop het bijvoeg. naamwoord zulks vermag. Uitgezonderd is alleen het geval, waarin men overeengekomen is (zie § 132) aan een te gissen zelfstandigheid, nl.: *kinderen, bloedverwanten, volgelingen*, enz. te denken, als: *de mijnen, Cromwell en de zijnen, die van Corinthe*, enz.

a. Het Persoonlijk voornaamwoord.

136. De persoonlijke voornaamwoorden wijzen een zelfstandigheid aan als den spreker (of de sprekende), of als de toegesprokene, of wel, zij duiden een bepaalde zelfstandigheid aan, die noch de spreker noch de toegesprokene is. Zij geven dus te kennen, in welke betrekking de zelfstandigheid tot den spreker staat.

Uit deze definitie volgt, dat zij altijd zelfstandig gebruikt moeten worden.

OPMERKINGEN. 1°. De betrekking, waarin de zelfstandigheid in de rede ten opzichte van den spreker voorkomt, noemt men den spraakkunstigen persoon (= rol). *Ik* en *wij* heeten voornaamwoorden van den eersten persoon; *gij, gijlieden, je, u, jullie* van den tweeden persoon; en *hij, zij, het*, enz. van den derden persoon.

Zooals blijkt, heeft het woord *persoon* in de spraakkunst een bijzondere beteekenis, n.l. die van betrekking of rol.

2°. Toen de Romeinsche keizers mederegenten of medekeizers namen, werd in keizerlijke edicten, om licht te bevroeden redenen, *wij* in plaats van *ik* bezigd. Die vorm bleef bestaan, nadat de medekeizers verdwenen waren, en werd later in den kanselarijstijl overgenomen.

Bijzondere, niet-regeerende personen, bezigden later soms ook dezen pluralis majestatis o. a. Brederode, de vriend van Jan de Witt, welke zijn wegblijven uit de vergadering tegenover den Raadpensionaris in een briefje aldus verontschuldigt: „Wij zijn gisteren avond ziek geweest, enz.”

Schrijvers en sprekers bezigden vroeger vaak, en doen het nog, *wij* in plaats van *ik*, of om zich zelf minder op den voorgrond te plaatsen, als: „*Wij willen spreken oer den volksrijkdom en...*” of om zich met hun lezers of hoorders te vereenzelvigen als: „*Mijne hoorders, wij zagen zooreen, dat weelde ontzenuwt.*”

3°. In de spreektaal en in brieven bezigt men *U*, een verkorting van *Uw Edelheid* (UE). Oorspronkelijk 3e persoon, is *U* ook een voornaamwoord van den tweeden persoon geworden, als blijkt uit: *U hebt uw (niet haar) pen verloren. U zijt zoo goed geweest. Dames en Heeren, U hebt stellig vernomen, dat...*

Wij achten het noodig te waarschuwen tegen het gebruik van *Uw Ed.*, *Uw edel-*

achtbare enz. in 't lichaam van een brief, welk gebruik, hoewel reeds lang door den goeden smaak veroordeeld, toch nog niet geheel verdwenen is.

137. De persoonlijke voornaamwoorden van den derden persoon zijn *hij*, *xij*, *ze* en *het*. *Hij* en *xij* duiden thans zoowel zaken als personen aan. Die van den eersten en den tweeden persoon duiden, uit den aard der zaak, steeds personen (mensen) aan of zelfstandigheden, die als sprekende of toegesprokene kunnen gedacht worden.

De dienst, door *het* verricht, is velerlei. *Het* duidt aan:

a. EEN ZELFSTANDIGHEID, als: *Het paard stierf, nadat het zijn meester in veiligheid had gebracht.*

b. HOEDANIGHEDEN, als in: *De Ridder werd alras verliefd op zijn persoon, nog meer dan 't iemand was.*

c. WERKINGEN, als in: *Zaagt gij hem schrijven? Ja, ik zag het hem doen.*

d. DEN INHOUD VAN EEN ZIN: *Dat hij zijn jonge hersens daar voor duizlen zou' behoën, was nauwelijks te verwachten. Ook deed hij 't niet. Nog reken ik het goed, dat ieder een horloge draagt.* (Uit Stofgoud).

e. WERKINGEN MET BEPALINGEN: *Men had u verboden op straat te spelen, en toch hebt gij het gedaan.*

OPMERKING. Nog moet gewezen worden op het eigenaardig gebruik van het persoonlijk voornaamwoord *het* om een bekende zelfstandigheid aan te duiden, onverschillig of die manlijk of vrouwelijk, enkel- of meervoud is, als in: *Het is een goede jongen. Het is een braaf meisje. Toen hij de paarden (of de koeien) zag, zei hij: Het zijn fraaie dieren.*

138. De persoonlijke voornaamwoorden van den derden persoon duiden alleen aan, dat de bedoelde zelfstandigheid een bepaalde, bekende, meestal reeds genoemde is buiten den spreker en den toegesproken persoon. Zoolang slechts één zelfstandigheid genoemd is, duidt het pers. voornw. van den derden persoon de bedoelde zelfstandigheid volkomen duidelijk aan, b.v.: *Ik strafte den knaap, omdat hij gelogen had. Zijn er echter twee of meer genoemd, dan laat de duidelijkheid der aanwijzing soms te wenschen over. Voldoende is zij in: A. schreef aan zijn moeder, dat hij komen zou, en Zijn moeder schreef aan A., dat hij komen zou. Willem meldde aan zijn zuster, dat zij verwacht werd. B. gelastte zijn bediende, dat hij zich haasten zou. Het zweepgeklap vermaande het paard, dat het sneller moest loopen.*

In de eerste voorbeelden maakt het geslacht der substantieven, in de twee laatste de vermoedelijke beteekenis van den volzin misverstand onmogelijk.

Dat is niet het geval in zinnen, als: *De vader vroeg zijn zoon, of hij komen zou. De moeder schreef haar dochter, of zij komen wilde. Het paard vroeg het veulen, of het eten zou.* In deze gevallen wil het taalgebruik, dat men *hij*, *xij*, *het* bezigt, als men het onderwerp in den hoofdzin bedoelt, en *dexe*, *die*, *dat*, *dit*, als men de bepaling op het oog heeft (b.v. of *dexe* komen wilde, enz.).

139. Wanneer dezelfde zelfstandigheid tegelijk als onderwerp en als voorwerp of bepaling optreedt, bezigt men het wederkeerende (persoonlijke) voornaamwoord *zich*, als: *De Romeinen voedden zich met brood, vleesch, enz. Zij matigden zich veel rechten aan over de bondgenooten.*

Uit: *Zij gelastten hem zich te verwijderen*, blijkt, dat *zich* de zelfstandigheid aanduidt, die als logisch onderwerp beschouwd moet worden der werking, waarbij *zich* als voorwerp of bepaling voorkomt.

140. *Elkander* en *malkander* zijn wederkeerige (persoonlijke) voornaamwoorden, als in: *Zij helpen elkander. Wij steunen malkander. Zich* is steeds wederkeerend en nooit wederkeerig. Foutief zijn derhalve zinnen, als: *Zij werpen zich de turven toe. Wij hebben ons in langen tijd niet gezien.*

141. *Er* is persoonlijk voornaamw. in: *Veel paarden werden aangeboden, maar de commissie keurde er (= van hen) slechts drie goed. Hij kreeg acht peren en gaf er mij vier van. Er zijn er, die beweren, dat . . .* Het vroeger veel gebezigde *hetzelve* en *dexelve* duidt alleen aan, dat een bekende, reeds genoemde zelfstandigheid bedoeld wordt. Het verricht dus denzelfden dienst als het persoonlijk voornaamw. van den derden persoon.

OPMERKING. *Er* in: *Er zijn*, is een verkorting van het bijwoord *daar*.

b. Het Bezittelijk voornaamwoord.

142. De bezittelijke voornaamwoorden zijn gevormd van bepaalde vormen der persoonlijke voornaamwoorden en kunnen aldus te kennen geven, of een zelfstandigheid in betrekking staat tot den eersten, den tweeden of den derden persoon.

Wordt de zelfstandigheid na het bezittelijk voornaamwoord genoemd, of kan er een voorafgaand zelfstandig naamwoord achter gedacht worden, dan zijn ze bijvoeglijk, als in: *Mijn boek, ons geboorteland, uw vertrek, zijn veroordeeling door den rechter. Hun vaderland en het onze. Haar gejammer en het uwe.*

Duiden deze voornaamwoorden geheel alleen, zonderdat een substantief genoemd wordt of is, een zelfstandigheid (meestal een persoon) aan, dan zijn ze zelfstandig (§ 135, Opm. 3), als in: *God verlaat de zijnen niet. Hoe gaat het met de uwen? Al de mijnen zijn welvarend. Geloof mij geheel den uwen. Ik mag haar de mijne noemen. Het mijn en dijn. Al het uwe is het mijne.*

OPMERKINGEN. 1°. Daar het aantal zelfstandigheden van den derden persoon in een volzin meer dan één kan zijn (zie § 138), vermag het bezitt. voornaamwoord niet altijd duidelijk aan te wijzen, tot wien of wat de bepaalde zelfstandigheid in een betrekking van bezit, afkomst, voortbrenging, enz. staat. Duidelijk is de aanwijzing in: *Ik vroeg mijn vriend, of zijn zoon komen wilde. Zij schreef haar broeder, dat haar (of zijn) zoon vertrekken zou.* Niet duidelijk zou

ze zijn, als beide zelfstandigheden, in den hoofdzin genoemd, van hetzelfde geslacht en getal waren, als in: *A. vroeg zijn zoon, of zijn boek ingebonden was*, indien niet het gebruik wilde, dat in dit geval 't aanwijzende *diens* of *dier* gebruikt werd, als een andere zelfstandigheid dan het onderwerp als bezitter, voortbrenger, enz. optreedt, b.v.: *A. vroeg zijn zoon of diens* (des zoons) *boek ingebonden was*. Is 't onderwerp bezitter, dan bezigt men het bezitt. voornaamw.

2°. In verband met het voorgaande is het duidelijk, waarom in de beschrijving van 't gevecht tusschen den tijger en den stier: *De tijger heeft hem de klauwen in de borst geslagen* de voorkeur verdient boven: *De tijger heeft de klauwen in zijn borst geslagen*.

3°. Uit: *Iemand heeft zijn boek laten liggen. Men mag zijn vrienden niet verraden*, blijkt, dat *zijn* ook een onbepaalde zelfstandigheid als bezitter aanduidt.

4°. Soms komt 't bezitt. voornaamw. praedicatief voor, als: *Zijn is de wraak. — Uwe, o Koreischiet, was de Oostersche natuur*.

5°. In de spreektaal komt het vaak voor, dat de bezitter, wanneer deze derde persoon is, buiten den volzin genoemd wordt, als: *Jan zijn boek is weg. Onze moeder haar huis is afgebrand*.

143. Tegenwoordig wordt *hun* gebruikt voor het mannelijk en onzijdig meervoud en *haar* voor het vrouwelijk meervoud, zoodat: *Dexe vrouwen brachten hun kinderen naar school* niet goed te keuren is. In de omgangstaal hoort men nog *er* voor *hun* en *haar*, als in: *Zij waren op er werk* en ook *haar* voor *hun*: *De mannen laten er haar vrouwen altijd inloopen, zei Mevrouw Dorbeen* (Cam. Obsc., blz. 63).

144. *Eigen* dient ter versterking van *mijn*, *zijn* enz., als in: *Mijn eigen huis. Zijn eigen moeder*, enz. *Eigen* dient dan om de gedachte aan de mogelijkheid uit te sluiten, dat het *huis* slechts in schijn en niet inderdaad het *mijne* is.

c. Het Aanwijzend voornaamwoord.

145. De aanwijzende voornaamwoorden zijn *dexe* en *dit*; *die*, *dat* en *gene*. Ze wijzen de plaats aan, waar de zelfstandigheid zich ten opzichte van den spreker bevindt. Zoo kunnen zij een reeds bekende zelfstandigheid onder andere van dezelfde soort aanduiden of wel haar bepalen, als: *Dit is een boek. Dit paard is sterker dan dat*. In het eerste voorbeeld zijn ze zelfstandig, in het tweede bijvoeglijk gebruikt.

146. De aanwijzende voornaamwoorden duiden ook een plaats in den volzin aan, als: *Cesar en Napoleon hadden beiden een treurig einde: dexe stierf als gevangene op een afgelegen eiland, gene viel onder de dolksteeken zijner vrienden*.

Dexe, *dit* wijst een nabijzijnde, *die* of *dat* een meer verwijderde zelfstandigheid aan, *gene* een als de verst verwijderde of zich aan de overzijde bevindende: *gene kust van den Oceaan. Ik bedoel niet dexe boom, ook niet dien, maar genen*.

147. Evenals het persoonlijk voornw. *het*, kunnen ook de aanwijzende voornaamwoorden aanduiden:

a. Een hoedanigheid: *Zoo gij nu nog niet bekiwaam zijt, zult gij dat nooit worden.*

b. Een werking: *Ik zong gisteren, en ik doe dat heden weer.*

c. Een werking met een bepaling: *Colbert begon met veertien uur daags te werken en hield dat vol tot aan zijn dood.*

d. Den inhoud van een geheelen volzin: *Gij hebt mij grievend beledigd. Dit moest ik u zeggen, alvorens heen te gaan.*

OPMERKINGEN. 1°. In vele gevallen, waarin van slechts één zelfstandigheid sprake is, kan men even goed *deze* als *die*, *dit* als *dat* gebruiken, wel een bewijs, dat de bepalende of aanwijzende kracht dezer voornaamwoorden niet groot is. In dat geval missen zij ook den klemtoon. — Juist om die geringe bepalende kracht kan men ze, zelfstandig gebezigd, ook meestal vervangen door het persoonlijke voornaamwoord *het*, dat, zooals reeds gezegd is, alleen te kennen geeft, dat een bepaalde zelfstandigheid bedoeld wordt.

2°. Wordt bij het spreken de zelfstandigheid aangewezen en niet genoemd, zoo bezigt men het onzijdige *dit* of *dat*, b.v.: *Dit is voor Jan, en dat voor Piet.* Zoo ook in: *Dit zijn mijn woorden.* De verbogen vormen van *dit* vindt men nog in: *Brenger dezes. Vóór dezen. Na dezen.*

3°. Nog wordt *die* zelfstandig gebezigd, als men bloedverwanten, familieleden, personen bedoelt, als in: *Zijn die van Thijssen al voorbijgekomen? Die van Corinthe (§ 135).*

4°. *Daar* en *der* treden op als aanwijz. voornaamw. in: *Hij zelf was daar verzekerd van. Geef mij der drie.*

5°. Het lidwoord *de* hangt samen met het aanwijz. *die*.

6°. In gemeenzamen stijl staat *die* soms overtollig als bijstelling van het voorafgaand onderwerp: *Dat Heertjen dat hier leit, Dat is zijn leven kwijt.*

7°. Om aan te duiden, dat men den genoemden persoon (of de genoemde zelfstandigheid) bedoelt en geen anderen, welken men er voor in de plaats zou willen óf kunnen denken, bezigt men *zelf*, als: *Marco zelf, aan de eerste plaats, was daar verzekerd van. De Burgemeester heeft het zelf aan den onderwijzer gezegd. Zelf* drukt dus de identiteit uit van den bedoelden persoon met dien, welke in den volzin genoemd is, m. a. w. *zelf* sluit alle gedachte aan verwisseling of plaatsvervanging uit. Daar het alleen aanduidt en niet noemt, wordt het tot de voornaamwoorden gerekend, en wijl het den genoemden persoon als den bedoelden nader aanwijst, kan het aanwijzend voornw. genoemd worden.

d. Het Bepalingaanduidend voornaamwoord.

148. De bepalingaanduidende voornaamwoorden duiden een bepaalde zelfstandigheid aan of, bijvoeglijk gebezigd, bepalen zij de onmiddellijk daarop genoemde zelfstandigheid, terwijl zij tevens den hoorder

a. Een bepaling doen verwachten, als: *Degene, die u beledigt, krijgt mij tot vijand.*

b. Aan een bepaling doen denken, die onuitgedrukt kan blijven, wijl

de hoorder ze zelf kan invullen, als in: *Hij is nog dezelfde* [die hij altijd was]. *Dezulken* [als de zoeven beschreven personen zijn] *zijn te beklagen*. *Zulk een man* [als de zoeven beschrevene] *is niet te vertrouwen*.

Tot groep a. behooren *degene* en *diegene*, tot groep b.: *dergelijke*, *diergelijke*, *dusdanig* en *zoodanig*, *dezelfde*, *zulk*, *de zoodanige*, terwijl *dezulken* bij beide groepen behoort, als: *Dezulken*, *die steeds den mond vol hebben van hun deugdzaamheid*, *zijn niet te vertrouwen*. *Er zijn menschen*, *die nooit sparen*; *dezulken zullen nooit garen*.

Dezulken wijst de soort aan, *degene* het individu.

OPMERKING. Wjl de hoorder bij het hooren van *Degene* en *Diegene* een bepaling verwacht, zou voor *degene* en *diegene* de naam bepalingaankondigend (of een bepaling doende verwachten) zeer juist zijn. Minder juist echter bij die van groep b. Voor beide komt ons de naam bepalingaanduidend passend voor.

149. Daar *hij* (of *xij*) altijd een bepaalde zelfstandigheid aanduidt, moet de hoorder, wanneer de spreker, zonder vooraf een persoon genoemd of besproken te hebben, met „*hij*” begint, denken, dat een bepaalde persoon bedoeld wordt. Hij verwacht nu, dat die persoon nader zal aangeduid worden. *Hij* is derhalve in dit geval bepalingaankondigend of bepalingaanduidend. *Die* en *dat* zijn ook bepalingaanduidend in die gevallen, waarin *die* of *dat* geen aanwijzende kracht kunnen hebben en dus alleen te kennen geven, dat de spreker een bepaalde zelfstandigheid bedoelt, als in: *Deze tuin en die van mijn oom* (of *de tuin*, welke van mijn oom is). *Dit paard en dat van den majoor* (of *het paard*, dat van den majoor is). *Dit is zeker, dat gij onwaarheid gesproken hebt*. *Hij strafte die*, *welke zich verzet hadden*. In deze gevallen moeten *die*, *dit* en *dat* door een bepaling gevolgd worden.

OPMERKING. Ziet men goed in, dat alleen het feit, dat *degene*, *dezulken*, *hij*, *zij*, enz. uitsluitend van bepaalde zelfstandigheden worden gebezigd, er den hoorder toe brengt bij deze voornaamwoorden aan een bepaling te denken, dan begrijpt men, waarom andere voornaamwoorden, als: *men*, *het* en ook waarom *al*, enz. niet als bepalingaanduidend kunnen voorkomen. Tevens blijkt, dat het eenige verschil tusschen *hij* en *zij* als persoonlijke en bepalingaanduidende voornaamwoorden hierin bestaat, dat de eerste een, bij spreker en hoorder, de laatste een alleen bij den spreker bekende zelfstandigheid aanduiden.

e. Het Vragend voornaamwoord.

150. Vragende voornaamwoorden vragen naar den naam of de hoedanigheid van een zelfstandigheid, soms ook naar een werking: *Wie roept mij?* *Welk boek leest gij?* *Wat doet gij?* — *Wat voor een boek hebt gij gekocht?* *Wat voor menschen waren dat?* *Hoedanig een paard hebt gij gekocht?* *Wat wind was het?* *Wat nieuws was er?*

OPMERKINGEN. 1°. *Wat* kan, zooals blijkt, ook bijvoeglijk gebruikt worden. *Wie* komt altijd zelfstandig voor.

2°. Uit § 311 Opm. 3 volgt, dat *wie* en *wat* ook aan 't hoofd van een bijzin ¹⁾ kunnen voorkomen, b.v. in: *Ik weet niet, wie mij gestooten heeft. Ik zeg, wat mij deert*, d.i. *Ik weet niet: Wie heeft mij gestooten? Ik zeg: Wat deert mij?*

3°. In plaats van: *Wat voor een paard is dat?* zegt men even goed: *Wat is dat voor een paard?*

4°. Eigenlijk zou als antwoord op een vragend voornaamw., bijvoeglijk gebezigd, hetzelfde substantief moeten volgen, voorafgegaan door een bepalend woord, b.v.: *Welk boek kiest gij? Ik kies het groote boek? Wat voor een dier is de leeuw? De leeuw is een verscheurend dier of een roof-dier.*

Daar echter de ondersoorten van de soorten en de engere begrippen van de ruimere meestal door afzonderlijke namen onderscheiden worden, bestaat het antwoord ook meestal in een naam van engere beteekenis, als op: *Welk land ligt ten Oosten van Nederland?* volgt als antwoord: *Pruisen* d.i. *daar ligt een land, dat Pruisen heet.*

5°. Er is verschil tusschen: *Welk vorst* en *Welke vorst*, als blijkt uit: *Welk vorst zou zoo iets doen? en Welke vorst regeerde toen?*

6°. *Met wie* vraagt men naar personen, met *welke* naar personen en zaken beide.

7°. In: *waaraan, waarvan*, vragend gebruikt, doet *waar* den dienst van het vragend voornaamwoord *wat*.

151. *Wat, wie* en *welk* komen ook in uitroepende volzinnen voor, als in: *Wie zou zoo iets doen! Wat zou één tegen allen vermogen! Wat onzin is dat nu! Welk een man!* Door de verwondering, waarmede de spreker deze vragende volzinnen uitspreekt, geeft hij te kennen, dat het onmogelijk is er een antwoord op te geven d. i. iemand te noemen, die het doen zal; iets te bedenken, dat één man tegen allen vermag; het buitensporige van den onzin of het buitengewone van den man aan te duiden.

f. Het Betrekkelijk voornaamwoord.

152. Betrekkelijke voornaamwoorden duiden in een bijzin, een genoemd of uitgelaten lid aan van een anderen zin ¹⁾, met welk lid de bijzin in betrekking staat; ook wel den inhoud van een geheelen volzin, welke door den bijzin bepaald wordt: *Hij bexingt de rivier, die langs zijn geboorteplaats stroomt. Wij vergoelijken soms in ons zelven, wat wij in anderen laken. Hij bexingt de rivier, die langs de stad stroomt, welke hem zag geboren worden. Hij heeft mij bedrogen, hetgeen of hetwelk mij zeer verwondert.*

Het lid van den hoofdzin of bijzin, waarop het betrekkelijk voornaamwoord wijst, heet antecedent. De bijzin, door het betrekkelijk voornaamwoord ingeleid, is een bepaling van dat antecedent, en dus een bijvoeglijke zin.

153. Geen voornaamwoord is van nature betrekkelijk. De aanwijzende voornaamwoorden *die, dat* en de vragende *wie, wat* worden betrekkelijk, wanneer zij optreden aan het hoofd van een bijzin ¹⁾, welke een bepaling

¹⁾ Onder hoofdzin en bijzin versta men voorloopig hoofdzin naar den

is van een lid van den anderen volzin. De bijzin wordt dus door *die*, *dat* enz. bij dat lid getrokken.

OPMERKING. Het betrekk. voornaamw. *die* of *dat* is gemakkelijk van het aanwijzende voornaamwoord *die* of *dat* te onderscheiden, doordat de woordschikking aanwijst, of een zin bijzin of hoofdzin is. Vergelijk: *Ik straf den knaap: die heeft gelogen* met: *Ik straf den knaap, die gelogen heeft*. De hoofdzin, door *die* ingeleid, is door verandering van woordschikking tot bijzin geworden, *die* heeft zijn kracht als aanw. vnw. verloren en duidt alleen een lid van den anderen zin aan. *Die* is betrekkelijk voornaamw. geworden. *Die* en *dat* als aanwijz. voornaamw. kunnen alleen een zin, die naar den vorm hoofdzin is, inleiden.

154. De vragende voornaamwoorden kunnen ook in bijzinnen voorkomen. De woordschikking kan ons derhalve niet helpen om het betrekkelijk voornaamwoord *welke*, *wie* en *wat* van het vragende vnw. te onderscheiden. Men lette er nu alleen op, of in den hoofdzin een woord voorkomt of gedacht kan worden, waarop *welke*, *wie* of *wat* betrekking hebben, m. a. w., dat antecedent kan zijn. Dan is de bijzin bijvoeglijk, en *wie* of *wat* zijn betrekk. voornw. Zoo zijn ze betrekkelijk voornaamwoord in: *Ik ken de rivier, welke gij bezongen hebt. Ik straf wien (hem, dien) gij straft. Ik keur af wat (dat, wat) gij laakt. Wie en wat zouden in dit geval betrekkelijk voornaamwoord met weggelaten antecedent kunnen genoemd worden.* — Het betrekkelijk voornaamwoord *welke* komt nooit zelfstandig voor zonder een uitgedrukt antecedent. — *Wie* en *wat* zijn vragende voornaamwoorden in: *Ik weet, wie u geplaagd heeft. Hij zegt, wat de ziekte veroorzaakt heeft.* (§ 150, Opm. 2).

OPMERKINGEN. 1°. Om nog met meer beslistheid te kunnen zeggen, of *wie* en *wat* betrekkelijke of vragende voornaamwoorden zijn, lette men op het volgende. Het betrekkelijk voornaamwoord en zijn antecedent vertegenwoordigen hetzelfde begrip: beide moeten dus door hetzelfde substantief of door denzelfden zin kunnen vervangen worden. Zoo zijn *wie* en *wat* betrekkelijk vnw. in: *Ik gevoel wat gij gevoelt*, b.v.: *Ik gevoel pijn, pijn gevoelt gij*, of *Ik gevoel hetzelfde, dat gij gevoelt.* — *Ik haat, wien gij verafschuwt*, b.v.: *Ik haat den lasteraar, den lastenaar verafschuwt gij*, of *Ik haat denzelfden, dien gij haat.* — *Eenvoudige menschen kunnen soms moeilijk gelooven, wat de geleerden beweren*, b.v.: *Eenvoudige menschen kunnen soms moeilijk gelooven, dat de zon stilstaat en de aarde draait; dat de zon stilstaat en de aarde draait beweren de geleerden, of Eenvoudige menschen kunnen moeilijk gelooven hetzelfde, dat de geleerden beweren.*

Zij zijn vragend voornw. in: *Hij vraagt, wat ik gezien heb*, b.v. *dat er brand was* of *Hij vraagt het antwoord op de vraag: wat heb ik gezien? Wij weten niet, wie hij is*, b.v.: *een neef van den burgemeester* of *Wij weten niet het antwoord op de vraag: wie is hij?* Men ziet: de bijzin is hier een vragende volzin, die door een verandering in de woordschikking tot bijzin gemaakt (af-

vorm en bijzin naar den vorm. Voorloopig noemen wij dus hoofdzin een zin, die den gewonen vorm heeft van de op zich zelf staande gedachte-uiting en bijzin een zin, die den gewonen vorm heeft van een zin, welke er staat als deel van een anderen zin in denzelfden volzin.

hankelijke vraag) is en daardoor inniger met den hoofdzin is verbonden. *Wat en wie* zullen dus als vragende voornaamwoorden kunnen voorkomen in bijzinnen, die volgen op werkwoorden, als: *zeggen, ontdekken, mededeelen, onderzoeken, raden* e. a., welke door een vragenden zin als voorwerpzin kunnen gevolgd worden.

2°. Het antwoord, dat men soms verneemt: „*die of dat* is betrekkelijk voornaamwoord, omdat het een antecedent heeft”, is natuurlijk foutief: men moet toch eerst weten, dat *die* en *dat* betrekkelijke voornaamwoorden zijn, vóór men kan zeggen, dat het woord, waarop zij terugwijzen, een antecedent is. Vergel.: *Ik straf den jongen, die gebabbeld heeft met: Ik straf den jongen: die heeft gebabbeld.* De woordschikking is het derhalve, welke den zin, door *die* of *dat* ingeleid, tot een bepaling maakt van een lid van een anderen zin.

155. *Wat* heeft soms een uitgedrukt antecedent: b.v.: *Hij leert alles, wat goed voor hem is.* Zoo wordt het ook gebezigd na *datgene* en *dat*. In het laatste geval welluidendheidshalve.

Wat, hetgeen, hetwelk en *dat* kunnen ook als antecedent den inhoud van een voorafgaanden volzin hebben, als: *Hij berispte mij steeds, wat (of hetwelk) ik zeer vervelend vond. Zij verborgen zich achter een pseudoniem, hetgeen zij noodig vonden om volkomen beveiligd te zijn tegen de pijlen der anti-critiek.*

156. *Die* kan even goed als *wie* een verzwegen antecedent hebben, b.v.: *Die hem moest wekken, was niet ver* (STARING). *Die eens wandlen moest, zal nu parmantig op een ros* (STARING). Vergelijkt men dezen volzin met: *Wie anderen wil onderwijzen, moet zich zelf eerst onderwezen hebben,* dan ziet men, dat *die* een bepaalde zelfstandigheid tot antecedent heeft, terwijl *wie* wijst op iedere zelfstandigheid in 't algemeen en tot antecedent heeft het uitgelaten *al* of *hij* (= degene).

OPMERKINGEN. 1°. Vroeger bezigde men achter *al* ook *dat*, b.v.: *Al dat goed is, moet gij doen.* Om de onbepaalde beteekenis van *al* heeft echter *wat*, dat als vragend voornaamw. de zelfstandigheid onbepaald aanwijst, *dat* achter *al* geheel verdrongen.

2°. Waar kan den dienst van betrekk. voornw. verrichten in: *waarvan, waarmede* enz., als in: *Het huis, waar ik den gevel van zie; waar* beteekent dan *hetwelk* of *wat*.

3°. Foutief is 't gebruik van *hetgeen*, wanneer het antecedent een substantief is, als in: *Leve een gezelschap, hetgeen niet boven 't getal der muzen gaat.* (PORTIETTER).

157. De boven gegeven definitie van betrekkelijk voornaamwoord geldt alleen van het zelfstandig betrekkelijk voornaamw. Er is echter een betrekk. voornaamw., dat bijvoeglijk gebruikt wordt, als in: *Wij hebben Noord- en Zuid-Holland bezocht, welke provinciën steeds de belangrijkste waren der noordelijke Nederlanden.* Zooals hier, is in den regel het door *welke* gevolgde substantief de naam van twee of meer in den hoofdzin genoemde zelfstandigheden. Soms tijds echter ook voor ééne, wanneer n.l. de duidelijkheid de herhaling van het bedoelde substantief

eischt, als in: *Zij wandelen langs de kust der zee, welke kust* (of welke zee) *zeer merkwaardig is.*

OPMERKINGEN. 1°. Bovenstaande zinnen worden ook wel aldus gelezen: *Wij hebben Noord- en Zuid-Holland bezocht, provinciën, welke steeds enz. Zij wandelen langs de kust der zee, een kust* (of een zee), *welke zeer enz.* Het substantief wordt dan bijstelling, en *welke* wordt zelfstandig betrekk. voornaamw. Maar men lette op de verandering, die dan in den vorm gebracht wordt, o.a. dat het substantief in een anderen naamval komt te staan dan die, waarin het in 't gegeven voorbeeld voorkomt, en bovendien op 't volgende: Evenals in de Opmorking van § 153 het zelfstandige aanwijz. voornaamw. *die* of *dat* zelfstandig betrekkelijk voornw. wordt, wanneer de hoofdzin, door *die* of *dat* ingeleid, als bijzin aan den vorigen zin wordt gehecht, zoo gaat het ook hier met *welke*. De bijzinnen, door *welke provinciën* en *welke kust* ingeleid, kunnen hoofdzinnen geweest zijn met bijvoeglijke aanwijzende voornaamw., b.v.: *Wij hebben Noord- en Zuid-Holland bezocht, die provinciën waren, enz. Zij wandelen langs de kust der zee, die kust* (of die zee) *is zeer, enz.* Bij verandering van deze hoofdzinnen in bijzinnen wordt *die* (vervangen door *welke*) tot betrekkelijk voornw. De dienst, dien het in den zin verricht, blijft echter dezelfde, het blijft dus bijvoeglijk.

2°. Den lezer zal het geen moeite kosten door voorbeelden te bewijzen, dat aanwijzende woorden betrekkelijk worden, wanneer de zin, door hen ingeleid, door de woordschikking nader aan den vorigen zin wordt verbonden. Hij beproeve het, behalve met *die* en *dat*, ook met de aanwijzende bijwoorden: *daar, daarmede, daartoe, daarom, derhalve*; deze veranderen dan in de betrekkelijke bijwoorden: *waar, waarmede, waartoe, waarom, weshalve*.

g. Het Onbepaalde voornaamwoord.

158. De onbepaalde voornaamwoorden zijn naar den dienst, dien zij verrichten, zelfstandig of bijvoeglijk. Zelfstandig gebezigd, duiden zij een zelfstandigheid aan, die voor den hoorder onbekend moet blijven en het soms ook voor den spreker is. Steeds onbepaald zijn: *men, iemand* en *niemand, iets, niets, alles, een*. Soms komen onbepaald voor: *het, wat, wie, deze* en *gene, deze of gene* en *de een of de ander*.

159. *Wat* komt als onbepaald voornaamwoord voor in: *Hij geeft mij wat goeds = een zeker ding, of iets, dat goed is. Wat hij ook onderneemt, niets gelukt hem = Hij onderneemt iets, wat ook, de een of andere zaak, niets gelukt hem. Wie hem ook helpe, ik niet = Een persoon, onverschillig welke, iedereen, helpe hem, Tot wien ik mij ook wendde, bij niemand vond ik baat = Ik wendde mij tot een persoon, welchen ook, tot iedereen,* Merk op, dat *wie* alleen in toegevende zinnen als onbepaald voornaamwoord voorkomt.

Een komt als onbepaald voornaamwoord voor in: *Een (= iemand) uwer benijders zal het gezegd hebben. Hij keek als een (= iemand), die niet meer aan het geluk geloofde. Is dat een woning voor een (= iemand), die in Indië honderden voor zich zag buigen? Een (= ik zeg niet welk)*

der paarden werd schichtig. In menigeen, iedereen moet een als een onbepaalde aanduiding van een persoon beschouwd worden, en een is dus ook hier onbep. voornaamwoord. — Moet er gedacht worden aan tellen, zoodat één, dat dan den klemtoon heeft, staat tegenover twee of drie enz., dan is één een zelfstandig gebruikt telwoord, b.v.: *Hij verloor slechts één zijner paarden.*

Dexe en gene, dexe of gene, de een of de ander komen als onbepaalde voornaamwoorden voor in: *Dexe en gene* (= sommige, en niet twee, personen) *heeft hem geholpen. Dexe of gene* (= iemand) *zal het verteld hebben. De een of de ander* (= iemand) *zal het wel kopen.*

160. *Het* is onbepaald voornaamwoord, wanneer de zelfstandigheid onbekend blijft, als in: *Het regent.*

OPMERKINGEN. 1°. Wordt de zelfstandigheid in den volzin aangewezen, dan is *het* persoonlijk voornaamwoord, als in: *Het is goed, dat gij komt. Hij was het, die mij plaagde.* (Zie § 136).

2°. *Het* is ook onbepaald voornaamw. in: *Hoe maakt gij het? Ik heb het warm. Hij meent het goed.*

3°. Daar de vragende voornaamwoorden een onbekende zelfstandigheid aanduiden, is het wel te begrijpen, dat de vragende voornaamwoorden *wie, wat* en *welke* ook als onbepaalde voornaamwoorden zijn in gebruik gekomen.

161. Bijvoeglijk gebezigd, geven de onbepaalde voornaamwoorden te kennen, dat de spreker de genoemde zelfstandigheid niet nader kent of wil doen kennen, als in: *Zekere schurk kwam voor den rechter. Welke middelen dexe ook aanwendde, hij kon hem niet tot een bekentenis brengen. Te eeniger tijd zal hij wel bekennen.* — Men ziet, *welke* komt in een toegevendend zin voor.

VIJFDE LES: HET TELWOORD.

162. De telwoorden drukken een begrip van getal uit, als: *Ik heb tien boeken. Hij heeft vele vrienden. Augustus is de achtste maand. Den hoeveelsten hebben wij?*

OPMERKING. Zooals blijkt, is de dienst der telwoorden tweërlei: 1°. zij duiden aan (bepaald of onbepaald) de hoeveelheid der zelfstandigheden, 2°. zij geven den rang (plaats) aan, dien eenige zelfstandigheid onder andere van dezelfde soort inneemt. Vandaar de onderscheiding in hoofdtelwoorden en ranggetallen.

163. Bepaalde hoofdtelwoorden drukken juist uit, hoeveel eenheden de hoeveelheid bevat; ze zijn de rij der rekenkundige getallen in hun natuurlijke volgorde, als: *één, twee, drie, enz.*

OPMERKINGEN. 1°. Ook de woorden *beide* (= twee) en *half* (= de helft van een eenheid) en *geen* (= nul) behooren tot deze soort. — Men schrijft de namen der getallen van 1—20 aan elkaar, boven 20 schrijft men de deelen los: 21 = *een en twintig*; 86 = *zes en tachtig*. — Alleen *honderd* wordt met zijn vermenigvuldiger aaneengeschreven, bijv. *zeshonderd, achttienhonderd negentig*; *dui-*

zend, millioen, enz. staan los, als: *zeven millioen tweehonderd vier en twintig duizend driehonderd negentien.*

2°. Tot de bepaalde hoofdtelwoorden moeten ook gerekend worden de breukgetallen *een derde, een vierde*, enz., omdat zij door middel van een getalbegrip aanduiden, hoeveel maal een kleinere eenheid in een grootere eenheid is begrepen (§ 169).

3°. Het telwoord *één, ééne* heeft steeds het klemtoonteeken.

164. *Bepaalde ranggetallen wijzen juist de plaats aan, die een zelfstandigheid onder gelijksoortige zelfstandigheden inneemt, als: Maart is de derde maand. Het was het zevende jaar van den oorlog. Ik bedoel den vijfden jongen op de derde bank.*

OPMERKINGEN. 1°. Vroeger werd *ander* gebruikt voor *tweede*. Vandaar nog: *Dat is een andere* (= *tweede*) *verklaring. Ik heb anderhalven gulden* (= *tweede gulden is half*). *Eenmaal, andermaal, derdemaal. Ten andere* = *ten tweede*.

2°. De namen dezer ranggetallen van 1—20 vormt men door *de* te voegen achter de hoofdtelwoorden, uitgezonderd *eerste* (van het bijwoord *eer* = *vroeg*) en *achtste*, als: *tweede, derde, tiende, achttiende*. Van 20 af bezigt men den uitgang *st*, als: *twintigste, een en twintigste, zes en veertigste*, enz.

3°. Voor de ranggetallen geldt, wat schrijfwijze betreft, dezelfde regel als voor de hoofdtelwoorden.

165. De onbepaalde hoofdtelwoorden wijzen niet juist de grootte der hoeveelheid aan. *Al, geheel, heel, de gansche, de gezamenlijke* omvatten de hoeveelheid in haar geheel; *sommige, menig, vele, enkele, eenige, ettelijke, weinige, luttel, verscheidene, de meeste, de minste* wijzen een grooter of kleiner aantal uit de hoeveelheid aan; *ieder, iegelijk, elk, vestigen de aandacht op afzonderlijke zelfstandigheden.*

OPMERKINGEN. 1°. Als *geen* = *niet één*, is het een bepaald hoofdtelwoord, bijv.: *Bij die prijsuitdeeling werd geen* (= *niet één*) *der leerlingen vergeten. Vergelijk hiermede: Hij was geen goed leerling, waarin geen staat in de plaats van niet met het lidwoord een, en Onze bodem bevat geen marmer en geen edelgesteenten, waarin geen* = *niet*.

2°. *Ieder, iegelijk, elk* worden alleen in 't enkelvoud gebezigd, evenzoo *menig. De gansche, de gezamenlijke, de geheele (heele), enkel, weinig, luttel, eenig* komen in 't enkel- en meervoud voor, als: *De geheele stad hoest en proest. Heele (geheele) benden van straatjongens. Ik heb nog enkele centen. Geef mij een enkelen cent. Het zijn nog maar weinige schreden, luttel dagen. Gij hebt weinig geduld. Dat is luttel have. Alle, sommige, vele, ettelijke* komen alleen in 't meervoud voor.

166. De onbepaalde ranggetallen zijn: *de middelste, de laatste, de zooveelste, de hoeveelste*, als: *De middelste jongen staat niet in de rij. Hij was de laatste der Stuarts. Den hoeveelsten (dag) hebben wij randaag? Ik heb het je nu voor den zooveelsten keer gezegd.*

167. De telwoorden, boven genoemd, doen deels den dienst van bijvoeglijke woorden, deels dien van zelfstandige naamw., deels dien van zelfst. voornaamwoorden. Dit blijkt uit de volgende voorbeelden:

a. Bijvoeglijke woorden: *Eén* huis. *Drie* guldens. *Duizend* soldaten. *Een half* ei. *Geen* arme werd vergeten. De *gexamenlijke* erfgenamen. *Alle* kinderen. De kinderen zijn *alle* ziek. *Sommige* gasten bleven, *vele* gingen heen. *Ieder*, *iegeijk*, *elk* mensch. De *vierde* maand. De *zooveelste* dag.

b. Zelfstandige naamw. of zelfst. voornw.: Wij waren met ons *zessen*. *Honderden*, *duizenden*, *millioenen* sterren. Iets in *drieën* snijden, in *tweeën* vouwen. *Velen* zijn geroepen, *weinigen* uitverkoren. Wij *allen* waren verschrokken. *Ieder* moet helpen. *Elk* is meester in zijn eigen huis. *Een iegeijk* doe zijn plicht.

OPMERKINGEN. 1°. De namen van cijfers zijn wezenlijke zelfst. nw., omdat alle begrip van getal daarbij gemist wordt, bijv.: *Schrijf een acht, drie vijven, twee negens* Dit getal is voorgesteld door vier zevens.

2°. De telwoorden *honderd*, *duizend*, *millioen* worden zelfst. nw., als zij teekenen *honderdtallen*, *duizendtallen*, *millioentallen* en hebben dan in 't meervoud *en*, als: *honderden koeien*, *duizenden menschen*, *millioenen sterren*.

3°. *Millioen* wordt in 't enkelvoud nooit zonder lidwoord van eenheid gebruikt. Het is dus geheel en al een substantief. *Honderd* en *duizend* zijn ook zelfstandige naamwoorden in: *Ik heb een honderd noten gekocht*. *Hij had een duizend flesschen*. *Zij kosten een gulden het honderd of het duizend*.

Worden zij door een bepaald hoofdtelwoord voorafgegaan, zoo zijn het bijvoeglijke woorden en blijven zij onveranderd: *Driehonderd gulden*. *Zes duizend soldaten*. *Vier millioen bewoners*.

168. De onbepaalde hoofdtelwoorden: *alle*, *eenige*, *vele*, *weinige*, *sommige* en *ettelijke* komen zelfstandig en bijvoeglijk voor. Zoo ook *beide* en *andere*.

VOORBEEDEN. Bijvoeglijk. *Het geluk aller, veler menschen*. *Hij gaf allen, velen armen van het dorp eenigen onderstand*. *Alle, vele bloemen zijn verwelkt*. *Wij hebben alle, vele vraagstukken opgelost*. *Dit gaat met vele moeiten gepaard*. *Hij was met alle menschen goede vrienden*.

Zelfstandig. *Vorstin, neem aller heilgroet aan!* *Hij heeft veler geluk verwoest*. *Zijn gedrag was velen een raadsel*. *Allen waren bewogen*. *Niet allen zullen slagen, wel velen*. *God zorgt voor allen*. *Beider kind*. *Anderer meening*.

169. Een bijzondere soort van bepaalde hoofdtelwoorden vormen de breukgetallen, als: *een vierde*, *vier achtste*, *drie zestende*. Naar den vorm zijn het ranggetallen, maar zij drukken door middel van een getalbegrip uit, hoeveel maal een kleinere grootheid in een grootere is begrepen. (§ 163, Opm. 2).

Zij moeten worden onderscheiden in bepaalde en onbepaalde. Bepaalde zijn die, welke de juiste verhouding uitdrukken tot de eenheid, als: *een vierde*, *een achtste*, enz. Onbepaalde duiden die verhouding niet juist aan, als: *Het zooveelste deel*. *Het hoerveelste deel?* Denkt men zich ieder deel afzonderlijk, dan schrijft men: *drie vierden*, *vijf achtsten*; doch beschouwt men alle deelen als één geheel, dan schrijft men (in de

rekenkunde doet men het altijd) *drie vierde, vijf achtste*. Hier kan men achter *vierde, achtste* het zelfst. naamw. *deel* denken.

170. Met behulp van de bepaalde of de onbepaalde hoofdtelwoorden vormt men de volgende samenstellingen en afleidingen:

a. De herhalingsgetallen, als: *ereis, 'reis* (= eenreis), *tweemaal, driewerf, vierkeer*.

b. De verdubbelgetallen, als: *tweevoud, menigmaal, veelmaal, drievoud; tweevoudig, drievoudig, enz.; veelvoud, veelvoudig, menigvuldig, enz.*

c. De soortgetallen, als: *tweeërlei, vierderhande, achterlei, velerhande, menigerlei*.

In al deze woorden is het telwoord te vinden, doch niet als hoofdbegrip; vandaar dat zij niet tot de telwoorden kunnen gebracht worden. Zij verrichten den dienst van bijvoeglijk woord, van zelfstandig nw. of van bijwoord, als: *Tweemaal twee is vier. Een driewerf hoexee! Het viervoudig verbond. Tweeërlei dienst. Velerhande waar. — Acht is een tweevoud van vier. Dertig is een veelvoud van vijf. — Ik heb u driemaal geroepen. Zij hebben u menigwerf gewaarschuwd. Gij zijt nu duizendvoudig beloofd. Het zal u honderdvoudig vergolden worden.*

OPMERKINGEN. 1°. De (bepaalde) herhalingsgetallen zijn van hoofdtelwoorden gevormd door middel van de woorden: *maal, keer, werf*. Staan deze woorden in 't enkelvoud, dan vormen zij met het telwoord een samenstelling: *zesmaal, tienkeer, enz.*; anders wordt elk woord afzonderlijk geschreven: *zes malen, tien keeren*.

2°. De (bepaalde) verdubbelgetallen bestaan uit een hoofdtelwoord en het zelfst. nw. *voud*, als: *duizendvoud*.

3°. Door middel van het achtervoegsel *-ig* vormt men van de verdubbelgetallen weer bijvoeglijke naamw., als: *drievoudig (drievuldig), honderdvoudig, enz.*

4°. De (bepaalde) soortgetallen worden gevormd van hoofdtelwoorden door middel van *-lei* of *-hande*, die beide: soort beteekenen. Het telwoord is in de samenstelling de 2e naamval: *tweeërlei, achterhande, honderderlei, duizenderhande, enz.*

In de rij der soortgetallen van 1—20 wordt ter wille der welluidendheid een *d* ingelascht, behalve in: *eenerlei, tweeërlei, drieërhande achterhande*.

ZESDE LES: HET WERKWOORD.

171. Het werkwoord vormt het gezegde of helpt het gezegde van een volzin vormen (zie § 87), als: *Willem loopt. Blijf (gij). A. is ziek. B. heeft gewandeld. Hij moge slagen! Het koren wordt gedorscht.*

OPMERKINGEN. 1°. Door zijn vervoeging (persoonsvorm) geeft het werkwoord te kennen, dat het verstand het ééne begrip bij het andere denkt (zie § 86). Drukt het werkwoord tevens dat begrip uit, zooals in: *Willem loopt, Blijf (gij)*, dan vormt 't het gezegde. Heeft het werkwoord geen inhoud, zooals in: *A. is*

ziek, B. heeft gewandeld, Hij moge slagen, Het koren wordt gedorscht, dan is het toch 't onmisbare woord om het gezegde te helpen vormen. Het werkwoord zou men derhalve het gezegde-woord kunnen noemen. Naast bovenstaande definitie, die als maatstaf van onderkenning den DIENST geeft, door het werkwoord verricht, is het niet mogelijk een éénledige definitie te geven, die tot grondslag heeft de beteekenis. Er zijn, zooals reeds gebleken is, werkwoorden, die een begrip uitdrukken, en er zijn ook werkwoorden, welke geen begrip vertegenwoordigen. De laatste zullen steeds vallen buiten iedere definitie, welke 't kenmerk van 't werkwoord zoekt in 't eigenaardige van de beteekenis des werkwoords. — Van deze eenledige — en dus onvolledige — definities bieden wij ter overweging aan:

a. die van Prof. VAN HELTEN: „Een werkwoord noemt een openbaring van bestaan.” Een voorwerp of een zelfstandigheid kan onze aandacht trekken of haar bestaan openbaren: 1°. door een doen of handelen, als: *schrijven, loopen*, enz. 2°. door een verkeeren in een toestand, als: *zijn, slapen, liggen, koken, groenen*, enz. 3°. door een overgaan in een toestand, als: *worden, rijzen, vallen*, enz. (zie § 90).

b. die van TERWEY: „Werkwoorden zijn woorden, welke een werking te kennen geven, die als werking wordt voorgesteld.” Let wel: als werking en dus niet als zelfstandigheid of hoedanigheid, als in: *Het zwijgen is beter dan 't praten. Een hollend paard. Een gebonden boek. De te lezen boeken.* Werking beschouwe men hier als synoniem met openbaring van bestaan.

c. die van COSIJN—TE WINKEL: „Een werkwoord geeft een werken, een doen te kennen.”

d. de bepaling van Prof. BRILL: „Het werkwoord is het woord, dat uitdrukt, wat de spreker aangaande eenig voorwerp denkt.”

Al deze eenledige bepalingen zijn onvolledig. Als volledige, en toch éénledige, bepaling is wel eens voorgesteld: „Een werkwoord is een woord, dat vervoegd wordt.” Maar deze definitie past niet in de rij der definities van de andere woordsoorten, welke alle als grondslag den dienst of de beteekenis hebben. Bovendien zou een bepaling van 't begrip „vervoegen” moeten vooafgaan.

2°. Vergelijkt men het werkwoord met de andere reededeelen, dan trekt de groote rijkdom aan vormen van het werkwoord de aandacht. Daardoor is het werkwoord in staat niet alleen den persoon en het getal, maar ook de wijze en den tijd (en toestand n.l. voltooid of onvoltooid) uit te drukken. Men beschouwe b.v.: *Hij heeft* (= hevet) of *Gij rooket*, en men ga na, welke verschillende betrekkingen één woordstam door zijn uitgangen tegelijk kan aanduiden.

172. De werkwoorden worden op meer dan één wijze verdeeld. Neemt men als maatstaf of grondslag der verdeling het al of niet hebben van een inhoud, dan moet men ze verdeelen in werkwoorden, die een begrip vertegenwoordigen of begripswerkwoorden en werkwoorden zonder inhoud of niet-begripswerkwoorden.

Begripswerkwoorden komen voor in de volgende volzinnen: *Het licht werd. God is. Het paard hinnikt. Het meisje danste. Wij denken aan hem. Ontferm u onzer. Wij schrijven een brief. Zij verscheurden het boek.*

Niet-begripswerkwoorden treft men aan in: *Hij is goed. B. werd ziek. De aarde schijnt plat. A. heeft geslapen. B. wordt gestraft. Het zal nu duidelijk zijn.*

173. Bij het beschouwen der begripswerkwoorden merkt men op, dat de beteekenis van sommige dier werkwoorden zóó is, dat zij een lijdend voorwerp (zie § 94) bij zich kunnen krijgen, als: *Zij verscheurden, verbrandden, verzonden het boek. Wij schreven een brief. Zij weefden linnen.* Die werkwoorden noemt men overgankelijke of transitieve werkwoorden.

OPMERKING. Overgankelijk (van overgaan, transitare) duidt zeer juist aan, dat de werking, uitgaande van den werker (onderwerp) niet bij dezen bepaald blijft, zooals dat wel geschiedt in: *Hij leeft, Hij rust*, maar dat zij op een andere zelfstandigheid overgaat, die er den invloed van ondervindt; hetzij in een verandering van vorm als in: *Hij verscheurt den brief*; hetzij in een verandering der samenstellende deelen, als in: *Hij verbrandt den brief*; hetzij in een verandering van plaats, of betrekking, als in: *Hij verlegt, verkoopt den brief. Hij plukt een appel*, enz. Men ziet gemakkelijk in, dat de term minder juist is voor die werkwoorden, welke een voorwerp bij zich hebben, dat door de werking ontstaat.

De beteekenis van andere begripswerkwoorden is van dien aard, dat men er geen lijdend voorwerp bij kan voegen, als in: *Hij is te A. Het licht werd. Het meisje danste. Wij denken aan hem. Ontferm u onzer.* Zulke werkwoorden heeten onovergankelijke of intransitieve werkwoorden.

174. Ook de niet-begripswerkwoorden kunnen worden verdeeld naar den dienst, dien zij verrichten, n.l. in koppelwerkwoorden en hulpwerkwoorden.

In deze zinnen: *A. is, wordt, schijnt goed. B. stond versteld. Hij lijkt bevreesd. C. heet eerlijk* dient het vervoegde werkwoord om het naamwoordelijk gezegde met het onderwerp te verbinden. Het heet dan koppelwerkwoord (zie § 92 en de voorbeelden van § 243).

In: *A. heeft geslapen. B. is vertrokken. C. wordt veroordeeld. Laat hij heengaan. Mijn vader moge toch komen*, enz. dient het vervoegde werkwoord om den tijd, het geslacht, de wijze van het eigenlijke gezegde enz. te helpen uitdrukken. Deze werkwoorden heeten daarom hulpwerkwoorden. Men noemt ze ook wel vormwerkwoorden, omdat zij 't gebrek aan vormen helpen vergoeden.

Bovenstaande verdeelingen vindt men samengevat in de volgende tabel:

Alle werkwoorden.			
Begripswerkwoorden		Niet-begripswerkwoorden	
Transitieve Intransitieve		Koppelwerkwoorden Hulpwerkwoorden.	

OPMERKINGEN. 1°. Geen woord is uit zijn aard koppelwerkwoord. Oorspronkelijk waren alle werkwoorden begripswerkwoorden, en nog is er geen werk-

woord, dat alleen als koppelwerkwoord voorkomt. Zoo zijn *worden* en *zijn* begripswerkwoorden in: *God was, vóór de wereld werd*. Een praedicatief gebezigd bijvoegl. naamw. trekt in den regel het meest de aandacht van alle leden van een volzin en dringt dus ook het werkwoordelijk begrip naar den achtergrond, b.v. in: *Hij ging ziek over straat trekt ziek* meer de opmerkzaamheid dan *ging*; *ging* blijft niettemin begripswerkw. Het is nu te begrijpen, dat het werkwoordelijk begrip, wanneer het arm is aan kenmerken, als bij: *zijn, worden, staan, schijnen*, enz. in zulke gevallen geheel of bijna geheel verduisterd werd. In de zinnen: *Hij is goed, hij wordt goed, hij stond verbaasd, hij schijnt rijk*, is de gedachte over de beide leden van het gezegde dan ook zoo verdeeld, dat het werkwoordelijk deel niet de aandacht trekt en eenvoudig het middel is om de begrippen *goed, verbaasd, rijk* aan 't onderwerp toe te kennen, m. a. w. om denzelfden dienst te doen, welke verricht wordt door den persoonsvorm van de werkwoorden: *groenen, suffen, blauwen* in: *De weide groent. De man suft. De lucht blauwt*, d. i. *de weide wordt groen, de man is suf, de lucht wordt of is blauw*. De werkwoorden: *zijn, worden, staan, schijnen* zijn dus de dragers der koppelmiddelen, waardoor bij de andere werkwoorden de inhoud van het werkwoord met het onderwerp in betrekking gebracht wordt, en daardoor brengen zij in de gegeven voorbeelden het begrip van het naamwoordelijk deel van het gezegde in betrekking met het onderwerp. Vandaar de naam koppelwerkwoorden

Bij vergelijking van: *Hij is goed* met *Hij wordt goed, Hij schijnt goed, Hij heet goed*, blijkt, dat men door middel der koppelwerkwoorden ook de schakeeringen in de betrekking tusschen onderwerp en naamwoordelijk deel van het gezegde kan uitdrukken, o.a. hier, een bestaande en een ontstaande betrekking, zooals in voorbeeld no. 1 en no. 2, of een betrekking, waarvan de spreker alleen zegt, dat zij óf naar 't uiterlijke óf alleen naar het oordeel van anderen bestaat, zooals in no. 3 en no. 4.

De grens tusschen koppelw. en begripswerkw. is zeer moeilijk te trekken. Zoo is *staan* in: *De vergadering stond verbaasd* koppelw., terwijl het in: *De boomen staan groen langs den weg* het begripswerkw. nadert.

2°. Ook is geen werkwoord uit zijn aard hulpwerkwoord. Den overgang tot hulpwerkwoord kan men aldus verklaren:

Zijn, dat koppelwerkwoord geworden, een eigenschap hielp toekennen aan het onderwerp, kon nu ook dienen om uit te drukken, dat het onderwerp in zekeren toestand is gekomen ten gevolge eener werking, als in: *Hij is geslagen* (geworden), welke zin ook bij den hoorder de gedachte aan het volbracht (voltooid) zijn moest wekken; in dat geval werd *is* derhalve hulpwerkw. van tijd. Van dit gebruik van *zijn* als hulpwerkw. van tijd bij den lijdenden vorm tot het bezigen van dit werkwoord in dezelfde functie in bedrijvende zinnen, als: *hij is aangekomen, het glas is gesprongen was de overgang gemakkelijk*.

In: *Ik heb* (= bezit) *een gevonden steen*, of *Ik heb* (= bezit) *een steen gevonden* kon, daar de bezitter ook in den regel de vinder zal geweest zijn, het feit van het vinden de meeste aandacht trekken; daardoor werd de beteekenis van *heb* verduisterd en *heb gevonden* wekte bij den hoorder alleen de gedachte aan de werking in den toestand van *feit*; *heb* is dan hulpwerkw. van tijd.

Zullen = *verplicht zijn* was door die beteekenis zeer geschikt om aan een toekomstenden tijd te doen denken.

Wat de hulpwerkw. van wijze betreft, men merke op, dat *kunnen* (= in staat

zijn), *mogen* (= *geoorloofd zijn*) door die beteekenis licht alleen aan een mogelijkheid moesten doen denken, terwijl *moeten* = *verplicht zijn*, *noodzakelijk zijn* (op zedelijken grond) ook licht moest gebezigd worden om een noodzakelijkheid te kennen te geven, die op een anderen grond (physischen, wiskunstigen, logischen) steunde, als: *Dat huis is bouwvallig, het moet binnenkort invallen. De zijden van dien driehoek zijn gelijk, dus moeten de hoeken gelijk zijn. Hij moet ziek zijn, anders was hij wel hier. Moeten* kon zoo een hulpwerkwoord worden, dat de waarschijnlijkheid uitdrukt.

175. Uit de definitie van het overgankelijk werkwoord volgt, dat de zelfstandigheid, door het voorwerp aangeduid, wordt voorgesteld als de werking te ondergaan. De taal bezit ook vormen om aan te duiden, dat de zelfstandigheid, door het onderwerp uitgedrukt, de werking ondergaat of lijdt, b.v.: *De hond wordt door den knaap geslagen*. Deze vorm van het transitieve werkwoord heet lijdende vorm, het onderwerp heet dan lijdend onderwerp. In tegenstelling daarmede heet de vorm *slaat* in: *De knaap slaat den hond* de bedrijvende vorm. — De beide volzinnen verschillen niet in beteekenis, maar alleen in voorstelling. Vandaar dat de lijdende vorm bij voorkeur wordt gebezigd, wanneer de werker op den achtergrond blijft: *De koe wordt geslacht*.

176. Ook enkele onovergankelijke werkwoorden komen in den lijdenden vorm voor, als: *Er wordt gedanst, geschreeuwd, gejoeld en gevloekt*. Het kenmerk van den lijdenden vorm, n.l. het bij zich hebben van een passief onderwerp, ontbreekt echter hierbij altijd; deze onovergankelijke werkwoorden kunnen dus alleen naar den vorm, niet naar de beteekenis, lijdend zijn. Dezen vorm zou men den onechten lijdenden vorm kunnen noemen.

OPMERKINGEN. 1°. Het ontstaan van den onechten lijdenden vorm kan men aldus verklaren. Naar aanleiding van zinnen, als: *Er wordt een varken geslacht. Er is bier gedronken geworden*, kan men gezegd hebben: *Er wordt geslacht. Er is gedronken geworden* en later: *Er wordt gedanst, geschreeuwd*, enz.

2°. Opmerking verdient, dat men wel zegt: *Er wordt gedanst, geschreeuwd*, maar nooit: *Er wordt gegroeid, gegraasd, gehinnikt*; bij dezen lijdenden vorm moet men zich steeds een persoon kunnen denken, die de werking met bewustheid verricht. Daarom zegt men ook niet: *Er wordt gestorven*.

3°. Om misverstand te voorkomen in die gevallen, waarin de kenmerken zoowel aan den vorm als aan de beteekenis ontleend kunnen zijn, bezige men de woorden echt en onecht. Echte lijdende vorm (of kortweg lijdende vorm) beteekent dan lijdend naar vorm en beteekenis; onechte lijdende vorm duidt aan: alleen lijdend naar den vorm.

177. De hulpwerkwoorden worden nader verdeeld in:

a. Hulpwerkwoorden van TIJD, als: *A. heeft geslagen. B. is vertrokken. C. is geslagen. Hij zal morgen komen*.

b. Hulpwerkwoorden van GESLACHT, als: *Ik word geroepen. Hij is geroepen geworden. Wij werden geroepen*.

c. Hulpwerkwoorden van WIJZE, als: *Mijn vader moge toch komen!*

Hij kan praten als Brugman, hij overreedt mij niet. Het zal nu duidelijk zijn, dat . . . Hij moet hier geweest zijn, anders kon zijn stok hier niet staan. Deze werkwoorden verrichten denzelfden dienst als anders verricht wordt door de aanvoegende wijs of door een modaal bijwoord (§ 186), zooals blijkt uit de volgende volzinnen, welke de gedachte op dezelfde wijze voorstellen: *Hij ga! Mijn vader kome morgen toch! Hij prate als Brugman. Het is nu hoogstwaarschijnlijk duidelijk. Hij is stellig hier geweest.*

d. Hulpwerkwoorden van OORZAAK, als in: *Hij doet zijn paard hinniken* (= maakt zijn paard hinnikende). *Ik laat het dier drinken. Wij laten de kachel branden. De kat deed het muisje piepen.* De werkwoorden *doen hinniken, laten drinken, laten branden, doen piepen* verhouden zich tot *hinniken, drinken, branden, piepen* als *drenken, zetten, leggen, enz. tot drinken, zitten en liggen.* Deze laatste werkwoorden: *drenken, zetten, leggen* drukken uit: 't veroorzaken van 't *drinken, zitten, liggen* der zelfstandigheid, door 't voorwerp genoemd. Daarom noemt men zulke werkwoorden wel werkwoorden van oorzaak (causatieven). *Doen en laten* geven in bovenstaande voorbeelden ook 't veroorzaken te kennen der werking, door 't volgende werkwoord genoemd; daarom heeten ze hulpwerkwoorden van oorzaak.

OPMERKINGEN. 1°. Men wachte zich in 't werkwoord *laten* altijd een hulpwerkwoord van oorzaak te zien. Zoo is in: *Laat hij toch gaan* (= *Hij ga toch*) *laten* een hulpwerkw. van de aanvoeg. wijs. En in: *Laat den jongen toch gaan* (= *Laat toe, dat...*), is *laten* een begripswerkwoord of, in tegenstelling met hulpwerkwoord, een zelfstandig werkwoord.

2°. Wij hebben de hulpwerkwoorden of vormwerkwoorden als een ondersoort van de niet-begripswerkwoorden beschouwd evenals de transitieve een ondersoort zijn van de begripswerkwoorden. Let men echter op den bijzonderen dienst, dien de hulpwerkwoorden verrichten, dan zou men, daar geen der andere werkwoorden dien dienst doet, een nieuwe hoofdverdeeling kunnen maken: men zou n.l. al de werkwoorden in twee groepen kunnen verdeelen: de ééne zou dan zijn de groep der hulpwerkwoorden of vormwerkwoorden, terwijl men de werkwoorden der andere groep met een afzonderlijken naam zou moeten aanduiden: die zouden dan zelfstandige werkwoorden kunnen genoemd worden. Het is duidelijk, dat de koppelwerkwoorden ook tot de zelfstandige werkwoorden behooren. In den zin: *Hij is ziek geweest*, moet *is* hulpwerkwoord van *tijd* en *geweest* zelfstandig werkwoord heeten. In: *Hij was geslagen geworden*, is *was* hulpwerkwoord van *tijd* bij *geslagen worden*, *geworden* hulpwerkwoord van *geslacht* bij *geslagen*, 'twelk het zelfstandige werkwoord in dezen volzin is.

178. Duidt het lijdend voorwerp (of de datiefbepaling) dezelfde zelfstandigheid aan als het onderwerp, dan heet een werkwoord wederkeerend (reflexief), als in: *Hij schaamt zich. Ik verschaft mij boeken. Wij wasschen ons.* In geval het niet aldus gebruikt wordt, zou men het niet-wederkeerend kunnen noemen.

Kan een werkwoord niet anders dan wederkeerend gebruikt worden,

dan heet het noodzakelijk wederkeerend, als: *zich schamen*, *zich inbeelden*, *zich ontfermen*, *zich aanmatigen*, *zich bekommeren*, *zich ver-stouten*, enz. De andere, als: *zich kleeden*, *zich prijzen*, *zich beklagen*, enz., bij welke het voorwerp (of de bepaling) even goed een andere zelfstandigheid dan het onderwerp is, kan zijn, heeten toevallig wederkeerend.

Zich bedroeven, *zich verbazen*, *zich verheugen* (= bedroefd, verbaasd, verheugd zijn), enz. hebben een andere beteekenis dan dezelfde werkwoorden in: *Hij bedroeft*, *verbaast*, *verheugt zijn ouders* (= *hij maakt bedroefd*, *verbaasd*, *verheugd*). In de eerst opgegeven beteekenis zijn deze werkwoorden altijd wederkeerend en moeten daarom tot de noodzakelijk-wederkeerende gerekend worden.

OPMERKINGEN. 1°. Deze verdeeling der begripswerkwoorden mag eigenlijk geen verdeeling heeten, want het werkwoord *prijzen* is in: *Hij prijst mij*, volkomen hetzelfde werkwoord naar gebruik en beteekenis als in: *Hij prijst zich*. Juister ware het de begripswerkwoorden te verdeelen in werkwoorden, welker beteekenis medebrengt, dat onderwerp en voorwerp (of bepaling) dezelfde zelfstandigheid aanduiden en werkwoorden, welker beteekenis dat niet eischt. De eerste zou men dan wederkeerende kunnen noemen, en de laatste, als het soms noodig was ze in tegenstelling met de eerste te benoemen, zouden dan niet-wederkeerende kunnen heeten. *Zich verheugen*, *zich bedroeven*, *zich verbazen* behoorden, bij deze verdeeling naar de beteekenis, dan tot de wederkeerende. De naam toevallig wederkeerend vervalt dan.

Of men zou van eigenlijk, essentiëel (d. i. in hun wezen of beteekenis) wederkeerende werkwoorden en van schijnbaar wederkeerende, of eigenlijk niet-wederkeerende werkwoorden kunnen spreken. Bij noodzakelijk denke men derhalve: „uit het wezen des werkwoords voortvloeiende.”

2°. Bij de redekundige ontleding kan men de noodzakelijk-wederkeerende (of kortweg: wederkeerende) werkwoorden en hun voorwerp (of bepaling) niet scheiden. Immers, *schamen*, *ontfermen* vertegenwoordigen afzonderlijk geen begrip meer: *zich* en *schamen*, *zich* en *ontfermen* drukken vereenigd slechts één begrip uit.

179. Sommige werkwoorden hebben het eigenaardige, dat men zich de werking voorstelt zonder daarbij aan een zelfstandigheid als onderwerp te denken, als: *Het sneeuwt*, *het regent*, *het begint te dagen* (Het daghet in den Oosten); — *mij hongert*, *mij walgt of het walgt mij*, *mij ergert of het ergert mij* — *het gaat goed met u*, *het liep hem erg tegen*, *het is uit tusschen hen*, *het ontbreekt mij aan moed*. Deze werkwoorden heeten onpersoonlijke werkwoorden. In tegenstelling met deze werkw. kan men de andere persoonlijke noemen.

180. De onpersoonlijke werkwoorden komen alleen voor in den derden persoon, 't onderwerp is steeds, evenals in de boven gegeven voorbeelden, grammatisch onderwerp; dit mag echter niet als 't kenmerk beschouwd worden, wijl ook andere werkwoorden, waarvan wij ons de werking als verricht door een onderwerp denken, aldus, zonder genoemd

onderwerp in den derden persoon voorkomen, als: *Het geschiedde, dat de zon verduisterde. Het gebeurt zelden, dat . . . Het verdroot hem, speelt hem, deed hem leed, dat . . . Het verheugt mij, dat . . .* Bij deze werkwoorden denken wij de werking uitgaande van een onderwerp, dat uitgedrukt wordt door den volgenden zin: *dat de zon verduisterde*, of welken zin men ook achter *dat* denke. Deze werkwoorden, welke alleen onpersoonlijk zijn naar den vorm, zou men schijnbaar of onechte onpersoonlijke kunnen heeten; de andere, welke het naar vorm en beteekenis zijn, moet men dan echte onpersoonlijke noemen.

OPMERKINGEN. 1°. Vergelijkt men de volzinnen: *Het sneeuwt, het regent met Men roept*, dan merkt men op, dat men 't roepen zich voorstelt als verricht door een persoon; men zal dan ook willen vragen: *Wie roept? Ncoit echter zal de vraag gehoord worden: Wie (of wat) regent? Wie (of wat) sneeuwt?* Een bewijs, dat men gewoon is, zich deze werkingen voor te stellen zonder aan een onderwerp te denken.

2°. Bij: *Er wordt gedanst, er wordt geschreeuwd*, zal men licht vragen, *door wien?* Bij deze werkwoorden denkt men altijd aan een zelfstandigheid, door welke de werking verricht wordt. Daarom moeten de werkwoorden in deze volzinnen als alleen onpersoonlijk naar den vorm, of als onechte onpersoonlijke werkwoorden beschouwd worden.

181. Daar het overgankelijk of onovergankelijk zijn van een werkwoord van de beteekenis afhangt, zullen werkwoorden, die twee beteekenissen hebben, beurtelings overgankelijk en onovergankelijk kunnen zijn. Zoo is *breken* intransitief in: *Het glas breekt*, en transitief in: *De jongen breekt het glas*. Hetzelfde merkt men op bij *koken, genezen, drijven, buigen, verbranden, hangen*, enz. In het ééne geval drukt het werkwoord het plaats hebben, in het andere geval een doen plaats hebben der werking uit.

182. Door verandering van beteekenis worden verscheiden onovergankelijke werkwoorden transitief, o. a. *rijden* in: *zich hoofdpijn rijden*, *ademen* in: *wraak ademen*, *lachen* in: *zich een bochel lachen*, *dansen* in: *zijn schoenen stuk dansen*, *kijken* in: *zich de oogen blind kijken*, *studeeren* in: *zich ziek studeeren*, *regenen* in: *het regent scheldwoorden*, *sneeuwen* in: *het sneeuwt weer vlokken*, enz. Bij deze werkwoorden denkt men aan het „doen ontstaan” of het „doen komen in zekeren toestand” van een zelfstandigheid door de werking. In: *Hij slaapt den eeuwigen slaap. Hij heeft den strijd des geloofs gestreden. Wij gaan onzen gang*, heeft het werkwoord zijn beteekenis van intransitief werkwoord behouden. Wat hier voorgesteld wordt als „ontstaande” of „ontstaan” tengevolge der werking, is niets anders dan de werking zelve, zelfstandig gedacht. Deze werkwoorden zijn derhalve alleen schijnbaar overgankelijk.

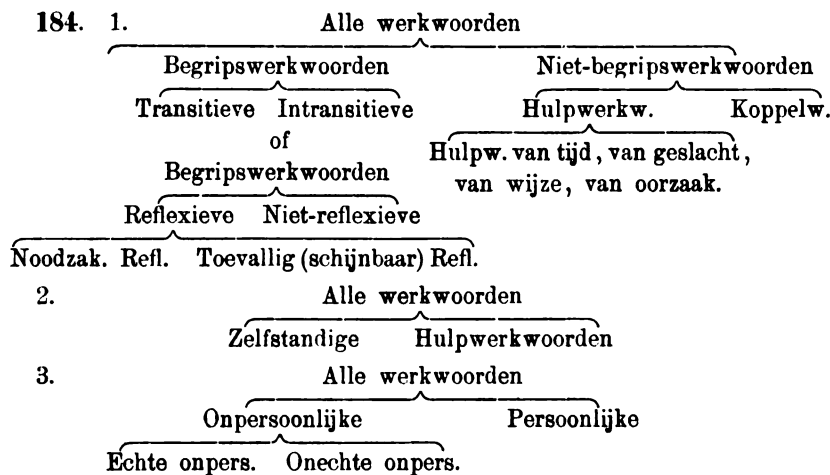
183. Eenige werkwoorden, die vroeger alleen overgankelijk waren, worden tegenwoordig dan eens transitief, dan weer intransitief gebezigd, o. a. *vergeten* en *verliexen*, die intransitief zijn in: *Ik ben mijn les ver-*

geten, ik ben mijn boek verloren, en transitief in: *Ik heb mijn boek vergeten of verloren.* Zoo komen ook in de volgende volzinnen intransitieve werkwoorden voor: *Ik was vroeg begonnen. Wij zijn hem tot A. nageloopten. Wij naderden hem tot op een eerbiedigen afstand. De bode is ons onderweg ontmoet.* Deze werkwoorden zijn transitief in: *Welken arbeid hebt gij begonnen. Hoe lang hebt gij hem nageloopten? Ik heb dat woord nooit ontmoet. Wij hebben elkander ontmoet.*

OPMERKINGEN. 1°. Bij 't benoemen van een werkwoord moet steeds gelet worden op de beteekenis, dien het in den volzin heeft, of op den dienst, dien het verricht; zoo is *was* koppelw. in: *Hij was braaf; was* is hulpwerkw. van tijd in *hij was geroepen geworden* en *was* is intransitief in: *Hij was te Aken.* *Vallen, loopen, raken* zijn gewoonlijk intransitief, maar ze zijn koppelwerkwoord in: *De hof valt rond* (VONDEL). *De schouwburg liep leeg. Het schip raakte weer vlot.*

2°. Bij 't benoemen van een werkwoord in de taalkundige ontleding mag men het als een regel, door het gebruik gewettigd, beschouwen, dat niet gebezigd worden de termen zelfstandig, persoonlijk, niet-wederkeerend werkwoord, omdat niet het zelfstandig, persoonlijk of niet-wederkeerend zijn van een werkwoord als merkwaardig wordt beschouwd.

Deze termen hebben hun ontstaan alleen te danken aan de noodzakelijkheid, waarin men bij 't maken van verdeelingen verkeert, nl. van de verdeeling zoo in te richten, dat zij al de gevallen omvat. Om dat nog duidelijker te maken, geven wij hier een tabel van al de gemaakte verdeelingen.

ZEVENDE LES: HET BIJWOORD.

185. De bijwoorden (adverbia) dienen tot bepaling van het begrip, uitgedrukt door een werkwoord; verder ter bepaling van de begrippen, vertegenwoordigd door een bijvoeglijk naamwoord, een telwoord of een bijwoord, dat een werking bepaalt, b.v.: *Hij schrijft vlug. Dat boek is zeer dik. Zij hebben verbaasd veel geld. Zij schrijven buitengewoon vlug.*

186. Sommige bijwoorden, als: *wel, niet, zeker, stellig, wellicht, waarschijnlijk*, enz., zijn geen bepalingen bij een der leden van den zin; zij geven te kennen, hoe de gedachte zich verhoudt tot de werkelijkheid, d. w. z. het al of niet overeenkomen met de werkelijkheid, of wel den graad van zekerheid of twijfel, dat de gedachte met de werkelijkheid overeenkomt. Bij de verdeling der bijwoorden zullen wij deze bijwoorden den naam van modale bijwoorden geven (zie § 188, n, Opm. 2).

187. Twee of meer woorden kunnen den dienst doen van een bijwoord en heeten dan bijwoordelijke uitdrukking, als: *ter sluik, te dien opzichte, onverrichter zake, het mooist, om het hardst, ten hoogste, uit dien hoofde, heinde en ver, wijd en zijd*, enz.

OPMERKINGEN. 1°. Verscheidene bijwoordelijke uitdrukkingen worden tegenwoordig als één woord geschreven als: *goedsmoeds, blootshoofds, luidkeels, meerevencels; gewapenderhand, allerwegen, gelukkigerwijze; binnensmonds, insgelijks; inderdaad, uitermate, mijnentwege*, enz.

2°. Bijwoorden kunnen ook staan als bepaling bij een uitdrukking, als: *op deze wijze alleen; bloot naar mijn vermoeden; enkel door ijverige studie*, enz.

3°. Dat bijwoorden ook als bepalingen bij een substantief kunnen optreden, blijkt uit: *zelfs mijn vader kwam. Een gulden maar. De Romeinen reeds kenden spiegels*.

188. De bijwoorden worden naar hun beteekenis verdeeld in:

a. Bijwoorden van plaats. Deze geven antwoord op de vragen:

1°. *Waar?* b.v.: *hier, daar, waar, ginds, binnen, rechts, ergens, alom, achterbaks, wijd en zijd, thuis, bij*, enz. 2°. *Waarheen?* *herwaarts, derwaarts, rechtsaf, weg, bergaf, stroomop, ver, heinde en ver, hemelwaarts, voor, op, af, toe, in*, enz. 3°. *Van waar?* *vanhier, daarvandaan, zijdelings, uit, af*, enz.

OPMERKINGEN. 1°. De bijwoorden: *zijnentwege, mijnentwege, mijnenthalve, uwenthalve*, die behooren tot groep n°. 3, bepalen de werking of door aan te wijzen, van wien zij uitgaat, b.v.: *Zeg hem mijnentwege, dat hij komen moet of met 't belang van wien de werking in betrekking gedacht wordt, b.v.: Geef u niet zoo veel moeite mijnentwege. Uwenthalve zou ik zijn overkomst wenschen. Mijenthalve moogt gij wel heengaan*. Zij duiden in de laatste voorbeelden den persoon aan, van wiens belang uit men bij het oordeelen redeneert.

2°. De bijwoorden *voor, op, af, aan, toe, in*, enz. achter een substantief geplaatst, duiden de richting aan, waarin de werking ten opzichte van de genoemde zelfstandigheid plaats heeft, als: *Hij loopt den tuin door, den tuin in, den tuin uit, den berg af, den weg naar A. op*; achter een voorzetsel bepaling drukken zij ongeveer hetzelfde uit als het voorzetsel en dienen dus tot versterking er van, b.v.: *Hij ging van mij af, naar de stad heen, op uw huis aan, op zijn vriend toe*, enz.; als afzonderlijke bepaling van het werkwoord drukken zij een verwijdering of nadering uit en moeten dus als bijwoorden beschouwd worden. Deze bijwoorden kunnen ook beschouwd worden als een deel van het werkwoord; in: *doorloopen, toeschieten, aanrennen* is de beteekenis gewijzigd van *loopen, schieten, rennen; door, toe, enz. zijn dus bijwoord*.

Af is tegenwoordig uitsluitend bijwoord, terwijl *van* al de diensten van *af* als voorzetsel verricht; foutief is dus *van af*, dat evenmin recht van bestaan heeft als *tot toe*, *met mede*.

3°. Men onderscheide *waar* in: *Hij jaagt, waar ik vischte*, dat voegwoord is; *van waar in Hij weet, waar ik vischte*, dat een vragend bijwoord van plaats is; en ook *van waar in: Wijs mij de plaats, waar ik gezaaid heb*. Deze laatste volzin bestaat uit *Wijs mij de plaats*, en *Daar heb ik gezaaid*. Wordt de laatste zin door een verandering in de woordschikking nauwer aan den eersten verbonden, dan verandert *daar* in *waar*, en *waar* doet dan in „*waar ik gezaaid heb*, denzelfden dienst als *daar* eerst verrichtte, n.l. dien van bijwoord van plaats; *daar* = *op die plaats*, *waar* = *op welke plaats*. Zie als voorbeelden, dat een aanwijzend woord verandert in een betrekkelijk, wanneer de zin, er door ingeleid, als bijzin aan een anderen zin gevoegd wordt, nog § 153 en § 157. Men merke ook op, dat de bijzinnen in de bovenstaande voorbeelden respectievelijk bijwoord. bijzin, voorwerpszin en bijvoeg. bijzin zijn.

b. Bijwoorden van tijd. Deze geven te kennen: 1°. *Wanneer?* b.v.: *vroeger, nu, thans, pas, toen, ooit, nooit, immer, nimmer, reeds, 's avonds, tevens*; 2°. *Sinds wanneer* of *tot wanneer?* *van morgen af, sedert, tot morgen*; 3°. *Hoe lang?* *altijd, voortdurend, al, nog, terwijl, middelerwijl, ondertusschen*; 4°. *Hoe dikwijls?* *vaak, dikwijls, soms, voor het laatst, voor het eerst, doorgaans, doorgaande, enz.*

OPMERKINGEN. 1°. Men vergelijkte twee aan twee de onderstreepte bijwoorden in: *Zult gij mij ooit* (= te eeniger tijd) *vergeten? Ik zal immer* (= altijd, aanhoudend) *aan u denken. Hij is of was of zal zijn nooit* (= op geen tijd) *ziek. Dat zal nimmer* (= op geen tijd in de toekomst) *gebeuren. — Hij is doorgaans* (= bijna altijd) *ziek. Hij is doorgaande* (= onafgebroken) *ziek.*

2°. *Al* is bijwoord van tijd in: *Hij is al* (= reeds) *aangekomen. Hij praat al* (= voortdurend of gedurig) *lachende. Al* (= voortdurend of gedurig) *kruipe leert het kind loopen. Al voortwandelende bereikten wij de boerderij. Daar al*, aldus met een deelwoord gebezigd, tegenwoordig *voortdurend* of *gedurig* beteekent, kan 't gebruik van *al* in *Al stervende, zeide hij...*, niet goedgekeurd worden. *Al* beteekent ook voortdurend in: *hij werd al stiller en stiller.*

c. Bijwoorden van hoeveelheid: *veel, genoeg, weinig, half, tienvoud, honderdvoud, enz.*, als: *Hij heeft veel, weinig, genoeg gegeten. Verdiende zij het ook duizendvoud. Ik heb hem driemaal, menigwerf geholpen.*

OPMERKING. *Driemaal, menigwerf* noemen hier op bepaalde of onbepaalde wijze de uitkomst van het tellen der afzonderlijke werkingen „helpen”.

d. Bijwoorden van graad: *zeer, uiterst, al, alleszins, zoo, geenszins, wat, te, hoe, nogal* (= redelijk), *op verre na, driemaal, enz.*

OPMERKINGEN. 1°. *Hoe* is bijwoord van graad in: *Hoe groot is hij? Hoe warm het was en hoe ver! Hoe hij zong! Te* is eveneens bijw. van graad in: *Te klein. Driemaal* en *duizendmaal* in: *Driemaal heilig. Duizendmaal dank. Zoo* in: *En de meester is zoo dik, en de ondermeesters zijn zoo lang (C. O.)*

2°. In: *Die zin is moeilijk te vertalen* = *Die zin is moeilijk vertaalbaar, is moeilijk* bijwoord van graad bij vertaalbaar of te vertalen.

3°. In: *Hij is nogal groot. Hij is al te groot. Hij is wat stil, wat te klein. Hij is wat al te stil is nogal* (= tamelijk) bijwoord bij groot; *al* is versterking van te en dus bijwoord bij te; *wat* is bijw. van graad bij stil en bij te, en *wat* tempert de kracht van *al te* en is dus bijwoord van graad bij *al te*.

In: *Ik wil al zoo* (of *wel zoo*) *lief thuis blijven* is *al zoo* of *wel zoo* = *meer*, want *al zoo lief* beteekent *liever*.

In *alhoeder*, niet te verwarren met *al* (= reeds) *weder*, dient *al* ter versterking van *weder*, evenals het ook ter versterking dient van *dus* in *aldus*.

In: „*Wat wond'ren zaagt ge al niet, woestijnvorstin van 't Oosten! een grond vereeuwigen* (HAGAR), dient *al* ter versterking van *wat*, dat soms *eenige* beteekent, als: *Geef mij wat aardappelen. Wat al geeft hier een groote hoeveelheid te kennen. Zoo ook in: Wat al menschen!*

e. Bijwoorden van hoedanigheid: *fraai, mooi, prachtig, aangenaam*; — *fraai, leelijk, vervelend, vlug, hard, snel, schriftelijk*; — *voorzichtiglijk* (of *voorzichtig*), *beleefdelijk* (of *beleefd*), *heuschelijk* (of *heusch*), *herhaakkelijk, gelijkelijk, ruggelings, achterwaarts, zoetjes, warmpjes, wijjes*; — *hoe? hoe zoo? zus of zoo, evenzoo, al, anders, dus, pondspondsgewijze, trapsgewijze*.

OPMERKINGEN. 1°. De bijwoorden der eerste groep moeten in engeren zin bijwoorden van hoedanigheid heeten: zij geven de hoedanigheid van de handeling te kennen; de andere bijwoorden geven de wijze te kennen, waarop de handeling geschiedt. Vergelijk: *Hij schrijft fraai met hij draagt het fraai* (= op eene fraaie wijze) *voor. Hij maakt het goed, en Hij zwemt goed*. De bijwoorden der eerste en der tweede groep onderscheiden zich niet in vorm van bijvoeglijke naamwoorden, zooals die der derde groep wel doen. — Die der vierde groep hebben het eigenaardige van meer andere bijwoorden, dat zij het bedoelde kenmerk der werking niet noemen, maar aanduiden. (Vergelijk *daar, nu, toen, enz.*).

2°. *Zoo* doet den dienst van 't aanwijzend voornaamw. *dat* in zinnen als: *zoo sprak hij, zoo dacht hij, enz.* wanneer deze volgen op een aanhaling van 't gesprokene of 't gedachte, b.v. „*Ga en . . .*” *zoo sprak hij*.

f. Bijwoorden van omstandigheid: *alleen, slechts, altijd, weliswaar, mede, zelfs, gezamenlijk, te zamen, maar* (= slechts), *ook, nog, noode, gaarne, nog al, tevergeefs, steeds, minstens, eensdeels, wijders, enz.*

OPMERKINGEN. 1°. Deze bijwoorden noemen een bijzonderheid, welke bij de werking of redeneering de aandacht heeft getrokken.

2°. *Ook* en *alleen* zijn bijwoorden in: *A. heeft piano gespeeld, en hij heeft ook gezongen. B. heeft alleen gezongen* (met den klemtoon op *gezongen*). In tegenstelling met *alleen*, dat andere werkingen uitsluit, zou men *ook* insluitend (bij een andere werking) kunnen noemen. *Altijd* is bijw. van omstandigheid in: *Ik zal u helpen, altijd, als ik merk, dat er nog hoop op redding is. Nog* drukt het „niet gedacht of verwacht zijn” uit in: *Gij moet nog veel leeren*, en is dan bijwoord van omstandigheid. In: *Hij zit of hij zat nog te werken* = *Hij zit nu nog of zat toen nog te werken*, bevat *nog* een bepaling van tijd met het bijbegrip van „niet gedacht of verwacht.” *Nog* noemen wij dan bijwoord

van tijd. Dat is het ook in „Nog hield het schriklijk pleit van dwang en vrijheid aan” en in *nog eens zoo groot = tweemaal zoo groot*, waarin nog vaak verkeerdelijk weggelaten wordt.

Nog *al*, niet te verwarren met *nogal* (= tamelijk, redelijk) is bijwoord van omstandigheid: *Hij heeft mij verraden, en hij heette nog al* (= dat komt er nog bij!) *mijn vriend*.

Steeds komt als bijw. van omstandigheid voor in:

Een Maagd is aan hun spits, met moederlijk geleide,

En speelgenooten — neven haar

Steeds waard, dat óók een blik in hare schoonheid weide!

(STARING, Ivo).

3°. Men verwarre niet *alleen* (bijwoord) met *alleen* (bijv. nw.). In: *Een ongeluk komt zelden alleen. Iemand alleen laten. — God alleen doet wonderen. Ik alleen ben de schuldige. — Hij kan reeds alleen loopen*, is *alleen* bijv. nw. Bijwoord is het in: *Hoort alleen naar mijne stemme. Zij kiezen noch weigeren, zij nemen alleen hetgeen men hun geeft. Nog gelooft zij alleen uw vriendin te zijn, terwijl zij u vurig bemint; alleen geeft te kennen, dat de bepaling, het werkwoord, de beknopte zin, waarop alleen betrekking heeft, het eenige is, wat spreker bedoelt. In: Eerst meent hij nog te droomen: Alleen, uit deze Spijsben is — niets in zijn maag gekomen* (JAROMIR), en *Alleen, van diersch instinct gedreven, wendt zich Martino* (MARCO) nadert *alleen* zeer, in het laatste voorbeeld vooral, het voegwoord *maar*.

4°. *Altijd* is ook bijwoord van omstandigheid in: *Hoe de uitspraak ook uitvalle, gered zijn wij altijd* (= in allen gevalle). In de volksspraak hoort men ook altoos als bijw. van omstandigheid, b.v.: *Wij zullen altoos* (= in allen gevalle, of hoe het ook zij) *tijdig genoeg komen*.

g. Bijwoorden van reden, oorzaak of grond: *daarom, daardoor, dientengevolge, hierom, waarom, waardoor, weshalve, uit dien hoofde, te dier zake, derhalve, immers, toch*, als in: *Gij kunt u gerust tot hen wenden; hij heeft u toch steeds veel genegenheid getoond, en hij heeft u immers reeds zijn hulp aangeboden. Het heeft hard gestormd, daardoor zijn vele schepen vergaan*, of, als men dezen zin door de woordschikking nauwer met den anderen wil verbinden: „*waardoor vele schepen vergaan zijn.*” *Het heeft hard geregend, daarom gaan wij niet wandelen*, of: *Het heeft hard geregend, waarom wij niet gaan wandelen.* (Zie § 216, c, Opm.).

OPMERKING. Merk op, dat in: *daarom, daardoor, waarom*, enz. *daar* en *waar* den dienst doen van het aanwijzende *dat* en 't betrekkelijke *wat*, die den inhoud van den vorigen zin vertegenwoordigen, terwijl *om* en *door* de betrekking van oorzaak, reden of grond aanduiden. — Onze taal heeft geen middel om in den hoofdzin door een enkel woord of een enkele uitdrukking een bijzin van *gevolg* aan te duiden; zoodat de bijwoorden van *gevolg* ook ontbreken.

h. Bijwoorden van middel, als: *daardoor, daarmede, waardoor, waarmede, overal mede, ergens mede*, als in: *Daardoor slaagde hij, of: Geld was het, waardoor hij in staat werd gesteld zijn slagen te verzekeren. Waarmede zult gij hem bestrijden? Noem mij de wapens, waarmede gij overwinnen zult.*

i. Bijwoorden van doel: *hiertoe, daartoe, waartoe, becleeftheidshalve, welhuidendheidshalve, te dien einde.*

OPMERKING. *Ambtshalve* is bijwoord van omstandigheid: „Gedeputeerde Staten kunnen *ambtshalve* (alleen krachtens hun ambt d. i. „zonder dat hun tusschenkomst ingeroepen is”) het besluit tot toelating van een nieuw gekozen raadslid vernietigen.”

k. Bijwoorden van voorwaarde: *desnoods, desgevoerd, desverkiezende*, als in: *desnoods* (= *des nood zijnde*, of *indien dat noodig is*) *kunt gij het huis verkoopen; desverkiezende moogt gij alleen reizen.*

l. Bijwoorden van toegeving: *nochtans, echter, evenwel, des ondanks, niettemin, toch, daarentegen, integendeel, intusschen, ondertusschen*, als in: *De wind sliep in; men ziet hetgeen daar groent nochtans met vreemd geritsel beven. Ik heb hem gestraft, het heeft echter niets geholpen. Men waarschuwde hem zoo even, toch doet hij nu weer hetzelfde kwaad.*

OPMERKING. De toegeevende bijwoorden komen voor in nevenschikte zinnen: zie de voorbeelden met *nochtans, echter* enz. *Nochtans* en *echter* kunnen hier vervangen worden door een bepaling van toegeving, als: *ondanks of niettegenstaande het inslapen van den wind, niettegenstaande dat straffen van hem*, in welke bepalingen de inhoud van den anderen zin wordt weergegeven. Zoo blijkt, dat deze inhoud staat tot de gedachten, uitgedrukt door: *men ziet (nochtans) bewegen, het heeft (echter) niets geholpen* als de inhoud van een toegeevenden bijzin tot den hoofdzin. *Nochtans, echter*, enz. doen dus denzelfden dienst als die toegeevende bepaling of bijzin zou verrichten.

Intusschen is nog bijwoord van tijd in: *Wolf, ga gij op den mensch af, ik ga intusschen* (= *terwijl gij dat doet*) *in mijn hol, zei Reintje. Intusschen* is toegevend bijwoord in: *Hij is werkzaam en hulpraardig, gij moet intusschen* (= *ondanks die werkzaamheid van hem*) *niet te veel op zijn hulp rekenen.*

m. Bijwoorden van beperking: *dienaangaande, hieromtrent, in dit opzicht, te dien opzichte, te dezen aanzien.*

OPMERKING. De beperkende kracht blijkt bij het vergelijken van: *Hij is te prijzen* met: *Hij is in dit opzicht te prijzen*, of van: *Ik zal mij niet uittelen* met: *Ik zal mij hieromtrent niet uittelen.*

n. Bijwoorden van voorstellingswijze of modale bijwoorden. Ze zijn:

1. BEVESTIGEND, als: *wel, al, voorzeker, voorwaar, bepaald, gewis, waarlijk, zeker, werkelijk, stellig, waarachtig, ongetwijfeld*, als in: *Hij is wel, stellig, ongetwijfeld hier geweest. Ik heb dat al zoo lief.*

2. ONTKENNEND, als: *niet, geenszins, volstrekt niet.*

3. VERMOEDEND OF TWIJFELEND, als: *waarschijnlijk, misschien, mogelijk, wellicht, vermoedelijk, wel, soms, ook*, als in: *Hij zal het wel gevraagd hebben. Is hij soms hier geweest? De dokter vroeg: „Heeft hij ook te veel gegeten?”*

4. VRAGEND, als: *toch, immers? niet waar? als in: Hij deed het toch? Gij komt immers?*

5. WENSCHEND, als: *dan, toch*, als in: *Doe het dan! Hij schrijve toch!*

6. TOEGEVEND: *al: Heeft hij al geen geld, hij heeft ook geen schulden.*

OPMERKINGEN. 1°. *Al* komt ook als bevestigend bijwoord voor in: *al of niet, of al dan niet*, b.v.: *Zij twisten er over, of dat woord al of niet voegwoord is.*

Poezië schuilt overal,
Overal, mijn vrienden!
't Is de vraag maar, wie haar *al*,
Wie ze niet kan vinden.

2°. De modale bijwoorden zijn geen bepalingen bij één der leden van den volzin. Zij voegen aan het samenstel van zielebeelden, die den zin vormen, niets toe: Bij het hooren van: *De knaap teekent, De knaap teekent misschien. De knaap teekene toch!* worden dezelfde begrippen bewust. Wat is dan het verschil? Dit: Bij het hooren van den eersten volzin wordt men gewaar, dat de spreker meent, dat, wat hij zich voorstelt (n.l. *de knaap teekenende*), met de waarheid of werkelijkheid overeenkomt. Bij zin n°. 2 en n°. 3 vermoedt of weet hij wel, dat, wat hij zich voorstelt, niet in werkelijkheid waar is. Bij zin n°. 2 vermoedt hij, bij zin n°. 3 wensch hij, dat zijn gedachte met de werkelijkheid overeenkome. Deze bijwoorden zijn dus bepalingen bij den geheelen volzin.

Men merke op, dat de mensch, terwijl hij in zijn geest de begrippen verbindt, er tevens op let, of deze verbinding van begrippen met de wereld buiten zijn hoofd, d. i. met de werkelijkheid, overeenkomt of niet. In de modale bijwoorden o a. heeft hij een middel om uit te drukken, of hij aan deze overeenkomst met de werkelijkheid gelooft, stellig gelooft, niet gelooft, twijfelt, enz.

189. Men zou nog andere verdeelingen der bijwoorden kunnen maken. Men zou b.v. de bijwoorden kunnen verdeelen in: *a.* Bijwoorden bij een werkwoord, *b.* Bijwoorden bij den zin (de modale bijwoorden), *c.* Bijwoorden bij een bijvoeglijk naamwoord, *d.* Bijwoorden bij een ander bijwoord, *e.* Bijwoorden bij een uitdrukking. Dan zou men opmerken, dat die onder *c.* en *d.* allen bijwoorden van graad zijn, terwijl die onder *a.* bijw. van plaats, tijd, omstandigheid, enz., soms ook bijwoorden van graad zijn. Duidelijk zou dan blijken, dat de meeste bijwoorden bij groep *a.* behooren en dat dus de naam bijwoord (= bij werkwoord, vergelijk ad verbe) goed gekozen is.

190. Nog een andere verdeeling is mogelijk. Er zijn bijwoorden, die een kenmerk of een bijzonderheid van het begrip, uitgedrukt door een werkwoord, bijvoeglijk naamwoord of bijwoord, noemen, terwijl andere bijwoorden die alleen aanduiden.

Van de eerste soort vindt men voorbeelden in: *Hij zong fraai. Hij werkt dagelijks aan zijn boek. Hij studeert lang. Hij is zeer groot. Zij gingen huiswaarts.*

De bijwoorden van de tweede soort komen voor in: *Zoo zong hij? Hoe groot is hij? Hoe schrijft hij? — Hij woont daar. Waar woont hij? Wanneer komt hij? — De klok luidde; toen (= op dien tijd) kwamen de moordenaars te voorschijn. Dan (= op dien tijd, in dat geval) verschijnt hij. Ik gelastte hem aan zijn werk te gaan, hij bleef nochtans*

(= nog dan, nog op dien tijd, nog in dat geval) *spelen*; of: *hij bleef echter* (= achter of na dat bevel) *spelen*. — *Hij kreeg geld, daardoor* (= door dat) *was hij in staat voort te werken*. Zoo is: *Waarmede* = met wat; *waarin* = in wat of in hetwelk; *waarom* = om wat of om hetwelk; *daarvan* = van dat; *waarvan* = van wat of van hetwelk.

191. De bijwoorden der tweede soort zou men dan weer in groepen kunnen verdeelen. Daar en hier zijn b.v. aanwijzend, waar is meestal vragend, soms betrekkelijk als in: *De plaats, waar ik sta, werwaarts of waarheen ik ga, vanwaar ik kom*, enz. Hoe en waar zijn onbepaald in: *Hoe rijk zij ook is, zij is gierig. Waar Marco gaat of staat, hij heeft elk oogenblik met Marco iets te doen*. Voor sommige dezer bijwoorden is een bijzondere naam in gebruik gekomen. Zoo heeft men aan *daarmede* (= met dat), *waarmede* (= met dat) enz., waarin het eerste lid: *daar* en *waar* den dienst doet van voornaamwoord, den naam gegeven van voornaamwoordelijke bijwoorden, en aan *echter*, *nochtans*, *toch*, enz. dien van voegwoordelijke bijwoorden (zie § 209, Opm. 3). *Daarmede* zou dan aanwijzend en *waarmede* vragend of betrekkelijk voornaamw. bijw. kunnen heeten. Men ziet echter gemakkelijk in, dat deze namen niet passen in de rij der namen: bijwoorden van plaats, tijd, hoedanigheid, enz., waarin de bijwoorden benoemd zijn naar hun betekenis of naar den aard der bepaling, welke zij bevatten. — Een voornaamw. bijwoord kan o. a. zijn: bijwoord van plaats, bijwoord van middel, bijwoord van grond, enz.

192. Nog andere verdeelingen kunnen bestaan, o. a. een verdeling der bijwoorden naar de woordsoorten, waaruit zij ontstaan zijn. Men lette o. a. op: *stormenderhand*, *ijlends*, *niettemin* (= niet de min), enz.

193. Wij hebben op deze verdeelingen de aandacht gevestigd, niet, omdat wij wenschen ze in zwang te zien komen. Het geschiedde, evenals bij sommige verdeelingen der andere woordsoorten, alleen om den studeerende over den aard der indeelingen te doen nadenken en zoo het zelfstandig oordeelen te bevorderen.

OPMERKINGEN. 1°. Bij de beschouwing der volzinnen, waarin *echter* en *nochtans* voorkwamen, merkt men op, dat *echter* en *nochtans* aanvankelijk den dienst deden van een bepaling van tijd of geval, zooals *toen* dat nog, en *intusschen* soms nog doet. — Dat iemand nog blijft spelen *achter* (= na) of *nog dan*, als hem gelast is te werken, is anders dan men zou verwachten. De betrekking van tegenstelling of toegeving, waaraan men bij het lezen dezer volzinnen onwillekeurig denkt, trok eindelijk geheel de aandacht; aan de betrekking van tijd werd niet meer gedacht: zoo werden *nochtans*, *echter* e. m. a. bijwoorden van toegeving of tegenstelling.

2°. In: *Hij komt intijds. Zij vloog ijlends* (of *ijlens*) *weg* enz., dient de *s* om de bepalingen „in tijd” en „ijlend” nader in betrekking tot de werking te brengen. Vergelijk ook: *Hij kwam onverwacht binnen* met: *Hij kwam onverwachts binnen*. Men noemt die *s* de bijwoordelijke *s*. — Zie ook de bijw. uitdrukkingen van graad: *tot schre tens toe bewogen*, *tot zinken toe geladen*, enz.

194. Slechts eenige woorden komen uitsluitend als bijwoord voor, als: *warmpjes, stilletjes, heuschelijk, dagelijks, vergeefs, af* en de meeste modale bijwoorden. Deze zijn dus gemakkelijk als bijwoord te herkennen. Meer nadenken eischt dit bij die woorden, welke

a. Bijwoord, maar ook voegwoord kunnen zijn, als: *waar, wanneer, toen, zoo, enz.*, die een zin inleiden.

Bij *toen, zoo* en andere niet-vragende woorden vindt men reeds een aanwijzing in de woordschikking. — Vergel.: *Zoo 't gaat met zoo gaat het, goed gaat het.* Bij vragende woorden, als *waar* en *wanneer*, die een bijzin inleiden, geeft de woordschikking geen aanwijzing; vergel.: *Hij ging, waar* (voegw.) *zijn ouders steeds gegaan waren* met: *Hij vroeg, waar* (bijw.) *zijn ouders steeds gegaan waren.* Hier moet het onderzoek naar de vermoedelijke beteekenis van den volzin den weg doen vinden.

b. Bijwoord, maar ook voorzetsel kunnen zijn, als: *door, voor, in, enz.*

Een werktuiglijk middel ter onderscheiding vindt men in de plaats van *door, voor, in, enz.* De dienst, door deze woordjes verricht, hangt af van hun plaats vóór of achter het substantief of voornaamwoord. (Zie § 455 n°. 3. Opm. 3).

c. Bijwoord, maar ook bijvoeglijk naamwoord kunnen zijn,

b.v.: 1. *Woest sloeg hij op de vijanden in.* 2. *Woest liep hij over straat.* 3. *De leerling heeft zijn moeder gelukkig gemaakt.* 4. *De leerling heeft zijn som gelukkig gemaakt.* Een mechanisch middel ter onderscheiding, of het bedoelde woord bijwoord of bijv. naamw. is, ontbreekt. Men stelle zich steeds de vraag ter beantwoording: Welke is de vermoedelijke beteekenis van den volzin? Bij de beantwoording zal men dan rekening moeten houden met hetgeen voorafgaat of volgt. Zoó zal dan vermoedelijk in n°. 1 met *woest* bedoeld zijn: „op een woeste manier” of „als iemand die woest is” en *woest* is dan bijwoord van hoedanigheid. Ging er echter vooraf: *Zoo lang hij bedaard en kalm was, durfde hij niets, maar woest sloeg hij op de vijanden in,* dan is *woest* bijvoeglijk naamwoord. In zin n°. 2 is *woest* hoogstwaarschijnlijk bijvoeglijk naamwoord, maar veronderstel eens, dat vooraf ging: „*Met groote stappen, dan weer links dan rechts zich wendende*” dan zou men *woest* kunnen opvatten = „zoo als een woeste man loopt” en *woest* zou bijwoord zijn. Zin n°. 3 geeft te kennen, dat zijn moeder *gelukkig* werd ten gevolge van zijn handelingen, *gelukkig* is dus bijvoeglijk naamwoord. Een andere opvatting van dien volzin schijnt niet mogelijk; terwijl in zin n°. 4 *gelukkig* als bepaling van *som* geen gezonden zin oplevert, en, zoo *gelukkig* als bepaling was bedoeld van *leerling*, dit woord „gelukkig” door den spreker of schrijver hoogstwaarschijnlijk vóór „de leerling” zou zijn geplaatst.

Is nu „gelukkig” een bijwoord van hoedanigheid? Zegt een onderwijzer bij het teruggeven van de schriftelijk gemaakte sommen: „*A. heeft ze slecht, B. redelijk, C. goed, maar D. heeft zijn sommen gelukkig gemaakt*”, dan wordt door hem *gelukkig* als bijwoord van hoedanigheid (of wijze) bedoeld. Zegt hij daarentegen: „Ik had *A.* gezegd, dat hij niet mocht heengaan, vóór hij zijn sommen af had, en ik zou woord gehouden hebben, hoeveel tijd het mij ook kostte, maar toen de klok vijf uur sloeg, „had hij zijn sommen *gelukkig* gemaakt” d. i. „het was gelukkig, dat hij ze gemaakt had”, dan is *gelukkig* bijwoord van omstandigheid.

195. Uit de laatste opmerking blijkt, dat een bijwoord niet altijd tot dezelfde soort behoort. Wij verwijzen den studeerende naar de opmerkingen over *steeds*, dat bijwoord van tijd en van omstandigheid kan zijn, naar *al*, dat als bijwoord van tijd, van graad, en als modaal bijwoord kan voorkomen, naar *nog*, enz.

ACHTSTE LES: HET VOORZETSSEL.

196. a. Voorzetsels duiden betrekkingen aan tusschen twee zelfstandigheden, als: *De landen aan de Oostzee zijn vruchtbaar. De bloemen in onze tuin zijn verwelkt. Een vat zonder bodem. Een tuin achter het huis.*

b. Ook kunnen zij de betrekking aanduiden tusschen een zelfstandigheid en een werking, als: *De appel hangt aan den boom. Hij loopt in den tuin. Hij stierf vóór middernacht. Wij wandelden door A.*

c. Nog kunnen zij een betrekking aanduiden tusschen twee werkingen, als: *Eten om te leven. Verkwisten in plaats van sparen. Afscheid nemen alvorens te vertrekken. Uitnoodigen tot blijven. Teruguitgaan ten einde beter te kunnen springen.*

OPMERKINGEN. 1°. Schijnbaar drukken voorzetsels ook een betrekking uit tusschen een hoedanigheid en een zelfstandigheid, als in: *Hij is tevreden met zijn lot. Het rooken is nadeelig voor de gezondheid. Trotsch op zijn geld, behandelt hij ons met minachting. — Met, voor, op drukken echter niet de betrekking uit tusschen tevreden en zijn lot, nadeelig en de gezondheid, trotsch en zijn geld, maar tusschen de werkingen of openbaringen van bestaan: tevreden zijn, nadeelig zijn, trotsch zijn (of zijnde) en de volgende zelfstandigheid. Deze voorbeelden behooren dus onder b.*

2°. Wij hebben gemeend de bekende definitie, „Het voorzetsel duidt een betrekking aan tusschen twee zelfstandigheden” te moeten uitbreiden. In sommige volzinnen, overeenkomende met die in sub b. en c. gegeven, is het wel mogelijk het voorzetsel te beschouwen als de aanwijzer van de betrekking tusschen twee zelfstandigheden, als b.v. tusschen *hij* en *den tuin*, *wij* en *A.* enz., waar 't voorzetsel een betrekking van plaats aanduidt; in zinnen echter als: *Hij stierf vóór middernacht. Zij verkwisten in plaats van te sparen. Het regende te A.* en vele andere schijnt ons dat onmogelijk. — Er is dan ook verschil tusschen: *De man met de viool was blij*, en *De man was blij met de viool.*

3°. De voorzetsels staan vóór zelfstandige naamwoorden, zelfstandige voor-naamwoorden, telwoorden en infinitieven. Nooit vóór bijvoegl. naamwoorden, die bijvoeglijk gebruikt zijn; deze toch stellen een eigenschap of een kenmerk voor als verbonden aan een zelfstandigheid, en kunnen dus afzonderlijk niet door een voorzetsel in betrekking met een ander begrip gebracht worden.

197. Als voorzetsels komen voor: *aan, bij, door, in, jegens, met, na, naar, om, op, over, te, tegen, tot, van, voor, zonder*, enz. Verder: *trots, ondanks, tijdens* (= ten tijde van), *wegens* (= van de wegen, van de zijde van), *krachtens* (= door de kracht van), *behalve* (= bij halve, bij zijde, ter zijde gezet, niet medegerekend), *bezijden, behoudens, gedurende, staande, hangende, niettegenstaande, nopens* (= nopende, rakende),

volgens, enz. — Ook uitdrukkingen kunnen den dienst van voorzetsel doen, als: *ten einde*, *ten spijt van* (b.v. van zijn ouders), *in spijt van* (b.v. van zijn studeeren), *om der wille van*, enz.

OPMERKINGEN. 1°. Men ziet reeds, dat substantieven, deelwoorden, enz. voorzetsel kunnen worden.

2°. *Met*, *te*, *tot*, *naar*, *van* zijn voorzetsels; *mede*, *toe*, *nader* en *af* zijn bijwoorden.

3°. In: *Hij vergezelde mij tot aan de school* moet de ruimte in de nabijheid der school beschouwd worden als de grens van het *vergezellen*, zoodat *tot aan de school* = *tot* (de plaats, ruimte) *aan de school*. *Aan de school* beschouwe men als één geheel, door *tot* geregeerd. Derhalve *tot* — *aan de school* en niet: *tot aan* — de school. Zoo ook: *tot aan den avond*, *van onder de tafel*, *van uit het bosch*, enz. — Men vergelijkte: *tot daar* = *tot* — *op die plaats*; *sedert gisteren*; *sinds toen*, enz. Uit deze laatste voorbeelden blijkt, dat een voorzetsel ook een deel kan uitmaken van een bijw. uitdrukking.

198. De beteekenis, 't gebruik en den dienst der voorzetsels leert men het best uit de levende taal. Bij de meeste voorzetsels merkt men een eigenlijke beteekenis op, waaruit zich een eerste, tweede, derde, enz. figuurlijke beteekenis ontwikkelde. Deze laatste houdt soms in verwijderden zin zoo weinig voeling met de oorspronkelijke beteekenis, dat men zelfs langs den weg der redeneering moeielijk tot dat verband kan komen. Enkele voorbeelden volgen hier ter opheldering; zij betreffen de voorzetsels: *aan*, *bij*, *boven*, *door*, *in*, *van*, *om*.

199. *Aan*. Dit voorzetsel beteekent in de eerste plaats AANRAKING, dus een betrekking van plaats, als: *Zij gaan arm aan arm*, *zij werden rug aan rug gebonden*. Het is duidelijk, dat werkwoorden, als: *raken*, *voelen*, *tasten*, *kloppen*, door *aan* moeten gevolgd worden. Uit de bet. van *aanraking* volgt die van nabijheid: het schip ligt *aan den wal*, de plaat hangt *aan den muur*, de vrouw stond *aan de deur*. Uit deze bet. verklaart men ook de fig. in: *denken aan*, *gelooven aan*, *herinneren aan*. — Een beweging kan leiden tot *aanraking*, nabijheid, dus: *aan de deur komen*, *aan boord gaan*, en dus ook: *zenden aan*, *geven aan*, *schenken aan*; — en verder: *vragen aan*, *voorspellen aan*, *mededeelen aan*, enz. En daar *aan* alzoo een beweging, of een richting der werking aanduidt, kan het dienen ter omschrijving van den 3en naamval.

200. *Bij*. Dit voorzetsel beteekent NABIJHEID: *bij het raam staan*, *bij de tafel zitten*, *bij de kerk wonen*. Ook hier is dus de eerste betrekking plaatselijk. Het is duidelijk, dat werkwoorden, als: *blijven*, *vertoeven*, *wachten* door *bij* (= nevens, naast) moeten gevolgd worden. Evenzoo: *bij paren*, *bij drieën*, *bij tienen*, *bij dozijnen*, enz., daar de bet. is: *paar bij paar*, *in paren bij elkander*, enz. Verder: *xweren bij God*, *blijven bij zijn overtuiging*, *hij is niet bij zijn zinnen*, *bij ondervinding*, *bij voorbeeld*, *niet enkel leven bij brood*, enz., d. i. men stelt zich in Gods tegenwoordigheid; men verlaat zijn overtuiging niet; de zinnen (verstand)

hebben hem begeven; de ondervinding, het voorbeeld is in de nabijheid, het is er. Uit deze laatste bet., nl. uit de bet. nabijheid, ontwikkelde zich die van dienst; nabijheid is noodig, zal een zelfstandigheid van dienst kunnen zijn, aldus: *bij het pond, bij eede, bij ervaring*; hier bet. *bij* zooveel als *met, door middel van*. En langs dezen weg kreeg *bij* de bet. van *door*, als: *bij* de gratie Gods, *bij* ongeluk, *bij* vergissing. — Ook strekte de bet. van nabijheid zich uit over den tijd, als: *reizen bij nacht, bij dag, bij avond, hij komt bijtijds*, enz., d. i. *het reizen en de nacht treffen samen*, enz.

201. Boven. Dit voorzetsel geeft een zich hooger bevinden te kennen, de bet. is weer plaatselijk en die van: hooger dan, als: *De schilderij hangt boven de piano. Het onweer hangt boven de stad*. Evenzoo: *boven* het vuur, *boven* de tafel, *boven* het hoofd, enz. In fig. zin brengt hooger dan het begrip meer zijn vanzelf mee, vandaar: *boven* verwachting, *boven* mijn macht, natuur gaat *boven* de leer, uitmunten *boven*, uitstekten *boven*, zich verheffen *boven*, enz.

202. Door. Dit voorzetsel duidt een beweging in eenige richting aan, als: *De steen vloog door het glas, hij trok door de woestijn, hij waadde door den stroom*. Daar nu iets (iemand) een ruimte moet doorloopen, eer het tot een vooraf bepaalde plaats (doel) kan komen, kreeg *door* de bet. van *door middel van*, als: *door een tunnel in het dal komen, door de bres de stad binnendringen*, en evenzoo, fig., *door vlijt kennis verwerven, door bedrog rijk worden, door list zijn doel treffen*. De bet. van middel of door middel van leidde vanzelf tot die van oorzaak, als: *door onvoorzichtigheid, door ruwheid, door de koude, door de warmte*, enz. Tevens ligt hierin de verklaring, waarom het voorzetsel *door* (met de bet. van ter oorzaak van) gebezigd wordt bij het overbrengen van volzinnen in den lijdenden vorm, als: *Door den slager wordt de koe geslacht. Door een kogel werd de soldaat getroffen*.

203. In. Dit voorzetsel bet. een rust of een beweging binnen de grenzen eener ruimte, als: *De kurk zit in de flesch; de walvisch leeft in de zee; hij woont in Amsterdam*. Evenzoo van tijdruimten: *in* de jeugd, *in* de lente, *in* het vorige jaar, *in* de Paaschdagen. In fig. zin met ongeveer dezelfde beteekenis: *in armoede leven, in gevaar zijn, in nood verkeerren, in vuur zijn, in weelde, in gedachte, in ernst, in toorn*, — alsook: *in* een zaak betrokken zijn, zich ergens *in* schikken, behagen vinden *in* de studie. — Verder: bekwaam, bedreven, geoefend zijn *in eenig vak*. De beweging kan ook gedacht worden als in te dringen binnen de grenzen eener ruimte, als: *in den kelder gaan, in het nest vliegen, in het vat tappen*, en fig. *in* gevaar komen, *in* een hinderlaag lokken, *in* een zaak trekken.

204. Van. Dit voorzetsel wijst het punt aan, van 'twelk iets uitgaat, het duidt een beweging aan, waarbij een zelfstandigheid de grenzen van een voorwerp verlaat, als: *Van boord gaan, van de trap vallen, van huis*

komen, van een standpunt iets zien, van vrienden en magen scheiden, van mond tot mond, van huis tot huis.

Vandaar dat *van* een scheiding in goeden of kwaden zin kon gaan beteekenen en dat het gebruikt wordt bij w.w., als: *afnemen, aftrekken, scheiden, afzien, redden, berooven, vrijspreken, ontheffen, ontslaan, zuiveren, reinigen*, enz. en bij bijv. n.w., als: *los, afkeerig, wars*, enz. Om dezelfde reden kan *van* dan ook dienst doen ter omschrijving van den partitieven genitief, als: *twee van mijn broeders, eenige van mijn leerlingen.*

Scheiding leidde verder tot het begrip van herkomst, afkomst, oorsprong, als: *appels van Oranje, rozenolie van Kexanlik, specerijen van de Molukken; een brief van mijn vader, een antwoord van mijn oom, een stuk van zijn degen, de afgezanten van Japan.* Om deze reden dient *van* ter omschrijving van den genitief van herkomst of afkomst; als: *de zonen van Noach* (= de zonen Noachs), *de dochters van Danaus* (= Danaus' dochters).

Het begrip van herkomst (afkomst) gaat ongemerkt over in dat van bezit, daar men eigenaar is van 'tgeen men voortbrengt, als: *Vondels gedichten* (= gedichten van Vondel), de psalmen *Davids* (= de psalmen van David): *van* duidt dus ook *bezit* aan.

Scheiding doet verder denken aan 't begin- of uitgangspunt eener handeling, als: *iets van iemand vernemen, hooren, vragen, verlangen, begeeren, verwachten, verkrijgen*; zoo ook: *spreken van, vertellen van, droomen van.* Dit uitgangspunt wordt opgevat als oorzaak, b.v. in: *beven van woede, van koude, van onmacht; sterven van honger, van hartzeer; omkomen van ellende*, enz. Van oorzaak tot middel is de stap niet groot, als: *leven van zijn geld, van den wind, van roof, van den handel*, enz.; *glinsteren van goud, voorzien van gereedschap.* — En van middel komt men vanzelf tot de stof, waaruit het middel bestaat, als: *een ring van goud, een lepel van zilver, een mulsje van zijde, een zee van tranen, mannen van beteekenis.*

205. Om. Dit drukt een betrekking van plaats uit, waarbij men denkt aan een zich bewegen of in rust zijn in een kring ten opzichte eener zelfstandigheid, binnen dien kring geplaatst, als in: *om het huis loopen, om de tafel zitten*; aan dezelfde betrekking denken we bij: *De roofvogels krijschen* (= vliegen krijschend) *om den bergtop. De leeuwen brullen om de kraal.* — Wanneer een voorwerp zich in een kring om een ander beweegt, komt het telkens op dezelfde plaats terug. Dit is op den tijd overgebracht, zooals blijkt uit: *Om de twee uur pillen nemen* (= telkens als de kring rond is, weer nemen); *om de vier regels rusten* (= om den tijdkring, noodig voor het schrijven van vier regels). — Twee voorwerpen, die in een kring draaien, wisselen elkander af; vandaar: *zij hielden om beurten de wacht; om den anderen* (= tweeden) *dag de koorts hebben, om het andere* (= tweede) *woord vloeken. Van afwisselen tot verwis-*

selen is de overgang gemakkelijk. Zoo zegt men dan ook: *drie noten om een cent, om den dood niet. 't Is mij om het even* (= even voor even, gelijk voor gelijk). *Oog om oog en tand om tand.*

Wanneer ik een zaak of persoon tot het onderwerp mijner beschouwing of overdenking maak, is die zaak of persoon het middelpunt van mijn denken, vandaar dat men zegt: *Om iets denken*, vergelijk: *draaien om een spil*. Verschillende gewaarwordingen zijn dan mogelijk, als: *droefheid, bezorgdheid*, vandaar: *zich bekommeren om iets of iemand, zich bedroeven, treuren om iets of iemand*. De beweegreden mijner gevoelsuiting is nu in die zaak of dien persoon gelegen. Bij uitbreiding komt men van beweegreden eener gevoelsuiting tot beweegreden eener handeling, als in: *Iemand prijzen om zijn vlijt, berispen om zijn luiheid, eeren om zijn moed.*

De beweegreden kan gelegen zijn in een persoon, dien men b.v. genoeg wil doen. *Om krijgt dan de kracht van voor of ter wille van*, als in: *om u wil ik mij veel getroosten*. Soms wordt *om* dan versterkt door *wil*, als in: *om uwentwil, om zijnentwil*.

De beweegreden tot een handeling kan gelegen zijn in een zaak, die men verkrijgen wil, als in: *om brood vragen, om wraak roepen, om de boeken zenden, om den dokter sturen, om de grap*; ook in: *om strijd* (d.i. alsof het doel ware met elkander een strijd aan te gaan, d.i. te wedijveren).

In de laatste voorbeelden deed *om* derhalve aan een doel denken. Is het doel der werking een andere handeling, b.v.: *eten om te leven*, dan wordt *om* door *te* gevolgd. Duidt het voorafgaande woord reeds een doel aan, als in: *het doel om u te helpen, het plan, voornemen, middel om hem te straffen*, dan duidt *om te* alleen een strekking aan.

Het begrip kring bij de omschrijving der oorspronkelijke beteekenis van *om* behoeft niet in volstrekten zin opgenomen te worden, zooals blijkt uit: *wij zaten om den haard*. *Om* doet hier denken aan een in rust of in beweging zijn in een gebogen lijn. Zoo ook in: *om den noord zeilen*, waarbij verscheidene noordelijke havens aangedaan worden, terwijl men bij naar het noorden zeilen denkt aan een beweging, recht op een noordwaarts gelegen doel. Van deze beteekenis van *om* is de overgang gemakkelijk tot die van „op eenige of vele punten van den omtrek van iets”, als in: *iemand om den hals vallen; het haar, dat hem om 't hoofd fladdert*. Vanzelf kwam men van deze beteekenis tot die van in de nabijheid, als: *de kinderen altijd om zich hebben, een werk om handen hebben*. Tijd wordt meestal als ruimte voorgesteld, vandaar dat *om* ook een nabijheid, den tijd betreffende, kan aanduiden, als: *Om Paschen, om negen uur* (niet te verwarren niet *te negen uur* = precies negen uur). Bij uitbreiding kon men nu ook spreken van: *om de dertig jaar oud zijn, om de veertig pond wegen*.

OPMERKINGEN. 1°. *Om*, dat voorkomt in *om het leven komen, geraken, brengen*, „om landt en luyd' gebracht” (Wilhelmus van N.) is in oorsprong en be-

teekenis verschillend van 't bovenbehandelde *om*. Het middelnederl. *ane* (= zonder: vergelijk *ane* of *an sinen danc* = *zijns ondanks* of zonder of buiten *zijnzen wil*) werd *oon*, *on*, welk laatste woord later verward werd met *om*. Zoo werd *on* tot *om*.

Bij: *Hij is er omkoud* denke men niet aan verband met *om* of *koud*. *Er omkoud zijn*, gewoonlijk door misverstand *om koud zijn* geschreven, is door onze matrozen van de Denen overgenomen. Wanneer b.v. een matroos, door een kogel geveld werd, zei men: *Den er omkuld* = *Die is over kop* of *die ligt op zijn kop* of *is dood*. Zoo ontstond: *Die is omkuld*, *Die is omkoud*, en door tusschenvoeging van het hier overtollige woordje *er*: *Die is er omkoud*.

206. De meeste voorzetsels zijn oorspronkelijk bijwoorden. Die, welke een plaatselijke betrekking te kennen geven, zijn: *aan*, *achter*, *binnen*, *bij*, *boven*, *buiten*, *in*, *naast*, *nabij*, *nevens*, *omtrent*, *onder*, *op*, *over*, *te*, *tegen*, *tusschen*, *voor*, *tegenover*; *naar*, *tot*, *langs*, *door*, *voorbij*, *om*, *rond*, *rondom*.

De voorzetsels, die een betrekking van tijd aanduiden, zijn: *aan*, *bij*, *binnen*, *in*, *naar*, *om*, *omstreeks*, *omtrent*, *onder*, *op*, *over*, *te*, *tegen*, *tot*, *tusschen*, *van*, *voor*; *sedert*, *na*.

Zooals uit de voorbeelden van § 199 en vlg. blijkt, kunnen deze voorzetsels van plaats en tijd overdrachtelijk gebezigd worden en alsdan onzinnelijke betrekkingen van oorzaak, doel, middel, strekking aanwijzen.

207. Uit het voorafgaande is gebleken, welk een buitengewoon groot aantal betrekkingen door een voorzetsel kan worden aangeduid. Een verdeling der voorzetsels, hetzij in verband met de definitie, hetzij naar hun afkomst of naar hun beteekenis, d. i. naar de door hen aangewezen betrekking, zullen wij achterwege laten. Alleen willen wij den studeerende uitnoodigen de voorzetsels, voorkomende in de hieronder gerangschikte bijwoordelijke bepalingen te benoemen naar de door hen aangeduide betrekking. De voorzetsels, die een betrekking van gevolg uitdrukken, zullen wij achteraan plaatsen. Overigens zullen wij de volgorde, door ons aangenomen bij de verdeling der bijwoorden, in acht nemen.

a. *In*, *voor*, *op*, *bij* de kooi. — b. *Voor*, *gedurende*, *tijdens*, *staande* de vergadering. — c. *Hij gaf niet veel*, *hij gaf naar verhouding*, *naar de mate van* zijn inkomen. — d. *In* geringe mate aangedaan. Groot *in evenredigheid*, *naar gelang van* zijn leeftijd. — e. *Op* een fraaie wijze iets zeggen. — f. *Zonder* geld op reis gaan, *met* tegenzin iets doen. — g. *Wegens* ziekte thuis blijven. *Door* ziekte verhinderd zijn. —

h. *Met*, *door middel van* fraaie beloften iemand overhalen. — i. *Om* geld vragen. *Tot* verfraaiing van de kerk. — k. *Ingeval* van oorlog. *Behoudens* hun goedkeuring. — l. *Trots*, *ondanks*, *in weerwil* van hun inspanning. — m. *Betreffende*, *omtrent* iets onzeker zijn. — n. *Volgens*, *naar* zijn verslag. — *Tot* zinkens toe geladen. Te rijk zijn *om* te werken.

208. Voegwoorden dienen om zinnen of zindeelen te verbinden; de meeste voegwoorden drukken tevens het verband tusschen de zinnen uit, b.v.: *Ik zeg u, dat hij komen zal. Hij en zijn broeder zullen komen. Het schip is met man en muis vergaan. De Rijn kust als Waal de vette zoomen der welige landouwe* (BILD.). *De kaaiman of krokodil is een gevreesd dier.* — *Hij weent, omdat zijn broeder gestorven is. Blijf, tot(dat) ik u roep. De vogeltjes zingen, en de bloemen bloeien. Hij was niet alleen een bekwam man, maar hij was ook een goed mensch.*

209. Uit het laatste voorbeeld blijkt, dat ook twee of meer woorden (*niet alleen — maar ook*) den dienst van een voegwoord kunnen verrichten. Twee of meer woorden, die hetzelfde te kennen geven, dat gewoonlijk door één woord gezegd wordt, vormen een uitdrukking. Er zijn dus ook voegwoordelijke uitdrukkingen: *voor zooveel als, ten einde, in weerwil dat, enz.*

OPMERKINGEN. 1°. Men verwarre niet verbinden, met 't verband uitdrukken. Verbinden = aanwijzen of te kennen geven, dat een zin (of zindeel) bij een anderen zin (of zindeel) in denzelfden volzin behoort. 't Verband = de logische betrekking van den inhoud van een zin ten opzichte van dien van den anderen. Tusschen beide zinnen kan b.v. een betrekking van gelijktijdigheid der werkingen bestaan, als in: *Ik ging uit, toen hij binnen kwam*, of van oorzaak: *Het schip verging, doordat het tegen den pijler aanvoer*, enz. Om misverstand te voorkomen, zullen wij het verband of de logische betrekking voortaan logisch verband noemen en voor verbinding den term aanwijzing van 't grammatisch verband bezigen.

2°. De verbinding of aanwijzing van 't grammatisch verband kan ook nog door andere middelen bewerkt worden.

Vergelijkt men: *Ik straf den knaap. Die liegt*, waarin de zinnen los naast elkaar staan als de volzinnen in een thema, met: *Ik straf den knaap, die liegt*, dan ziet men, dat als verbindingsmiddelen kunnen gebezigd worden leestekens en de kleine beginletter van een zin. In: *Ik straf den knaap, die gelogen heeft*, treedt naast deze twee verbindingsmiddelen een derde en wel een voornaam verbindingsmiddel op, n.l. de woordschikking, die hier duidelijk aanwijst, dat de tweede zin uit den volzin niet een op zich zelf staande gedachte-uiting is.

Welk een rol de leestekens vervullen, blijkt uit: *Wordt gij aangevallen, ik zal u verdedigen*, waarin het bezigen van de komma, in plaats van het vraagteken, den eersten zin, die de constructie heeft van een vragenden hoofdzin, tot een bijzin (voorwaardelijken) maakt.

In: *De tijger kwam nader, sloop om den stier heen en sprong hem op den rug*, vindt men naast de twee het eerst genoemde verbindingsmiddelen, die nooit mogen ontbreken, en naast het voegwoord nog een ander verbindingsmiddel, n.l. het weglaten van een lid van den tweeden en derden zin.

Dat in de gesproken taal het niet rusten achter een zin en de verheffing of niet daling der stem denzelfden dienst doet als de twee het eerst genoemde verbindingsmiddelen, kan de lezer zich zelf wel duidelijk maken.

3°. Daar de voegwoorden dienen òf alleen om te verbinden, òf om te verbinden en tevens het logisch verband aan te wijzen, is het duidelijk, dat bij het ontbinden van een samengestelden volzin in enkelvoudige zinnen de voegwoorden wegvallen. Het voegwoord is dus geen lid van een der enkelvoudige zinnen. Hierdoor onderscheidt zich het voegwoord van het voegwoordelijk bijwoord, dat ook dient om 't logisch verband tusschen de zinnen aan te wijzen, b.v.: *Hij heeft veel geld verloren, toch speelt hij weer. Toch* (= ondanks dat *verloren hebben van*, enz.) drukt hier 't log. verband uit en verricht dus één der diensten van het voegw. Het gramm. verband wijst het echter niet aan; het mist dus dat, wat een woord tot voegw. stempelt (§ 208). Bij het ontbinden in, of losmaken van de enkelv. zinnen valt *toch* derhalve niet weg.

4°. De laatste opmerking geeft een eenvoudig middel aan de hand om te onderzoeken, of een woord al dan niet voegwoord is, n.l.: Ontbind den samengestelden volzin in enkelvoudige zinnen, en zie, of het bedoelde woord weg kan vallen, zonderdat daardoor een der zinnen onvolledig wordt. Dan blijkt immers duidelijk, dat het bedoelde woord in den samengestelden volzin alleen voorkomt ter wille der verbinding en der aanwijzing van het logisch verband, b.v.: 't *Weeldrig vee begint te kauwen, waar het schuitjen onlangs dreef*, wordt dan: 't *Weeldrig vee begint te kauwen, 't Schuitjen dreef onlangs*. Geen zinslid is nu verdwenen. Alleen is weggefallen de aanwijzing, dat beide zinnen bij elkander behooren en dat tusschen beide gedachten deze betrekking bestaat, dat de werkingen op dezelfde plaats geschieden. Bij het ontbinden van: *Hij ging steeds uit, wanneer ik thuis kwam* in: *Hij ging uit*, en *Ik kwam thuis*, verdwijnt de aanwijzing, dat beide zinnen bij elkander behooren en dat er steeds een betrekking van gelijktijdigheid bestond tusschen „zijn uitgaan” en „mijn thuis komen”. Daarentegen: *Hij weet niet, waar 't schuitje dreef* en *Ik vraag u, wanneer hij uitging*, moeten ontbonden worden in: *Hij weet niet, Waar dreef het schuitje?* en *Ik vraag u, Wanneer ging hij uit? Waar en wanneer zijn hier*, zooals blijkt, lid van den tweeden zin en wel bepalingen bij het werkwoord.

Soms is het niet gemakkelijk te beslissen, of een dergelijk woord kan wegvallen of niet m. a. w. of het voegwoord is of niet, b.v.: *Kinderen, vergeet niet, hoe gij alles aan uw ouders te danken hebt*, zou men wellicht aldus willen ontbinden:

Kinderen, vergeet niet.

Hoe (= op welke wijze, in welke mate) *hebt gij alles aan uw ouders te danken?* of aldus:

Kinderen, vergeet niet:

Gij hebt alles aan uw ouders te danken.

Alleen: de overweging, dat op welke wijze of in welke mate een overtollige bepaling is naast „alles”, moet aan de tweede ontbinding en dus aan de benoeming van *hoe* als voegwoord de voorkeur doen geven; altijd, tenzij uit de volgende zinnen mocht blijken, dat de schrijver toch *hoe* in de beteekenis van op welke wijze of in welke mate bedoeld heeft.

210. Bij de verdeeling der voegwoorden kan men als grondslag nemen:

Het voegwoord dient alleen om te verbinden, of het dient om te verbinden en tevens het logisch verband aan te wijzen. (Vergelijk met deze verdeeling de definitie van voegwoorden). Tot de eerste groep behooren *dat*, soms *of* en enkele keeren *hoe*, als in: *Hij zegt niet, dat hij komt. Hij zegt niet, of hij komt. Vergeet niet, hoe gij mij alles te danken hebt.*

Ghy ziet, hoe daer een schip, het Zeepaerd, leyd vol rijt (Gijsbr. v. A., vers 377). *De naeu ontslipte wacht Verhaelde ons, hoe alreë de voortoght met de kracht Der ruytren binnen was.* (Gijsbr. v. A., vers 1137). Men noemt ze grammatische voegwoorden. Al de andere behooren tot de tweede groep en heeten kortweg voegwoorden.

OPMERKINGEN. 1°. Deze naam is goed gekozen. Hij komt overeen met dien van grammatisch onderwerp (= onderwerp alleen naar den vorm). Waren er ook voegwoorden, die alleen 't logisch verband uitdrukken, dan kon men ook van logische voegwoorden spreken. Duidelijk bleek dan de juistheid van den term voegwoord voor die voegwoorden, welke òn naar den vorm òn naar de betekenis voegwoord zijn, d.w.z. welke òn 't grammatisch òn 't logisch verband aanwijzen. Men denke aan den naam van onderwerp voor het woord, dat grammatisch en logisch onderwerp tegelijk is.

2°. Men heeft *dat* wel eens zinslidwoord genoemd, omdat het ten opzichte van den bijzin, als eenheid beschouwd, ongeveer hetzelfde is als het lidwoord in betrekking tot het substantief.

Wijl *dat* niet in staat is, de betrekking of 't logisch verband tusschen den bijzin en den hoofdzin aan te wijzen, moet *het* daarbij geholpen worden door de woordjes *voor, na, om, zonder, op*, enz., als in: *Hij ging voor* (na, om, zonder) *dat ik kwam*. Deze woordjes wijzen de betrekking of 't logisch verband aan tusschen de werking uit den hoofdzin en die uit den bijzin.

Vroeger werden zij los van *dat* geschreven b.v. *Vorst Lucifer zond hem* (Apollion) *naar 't aerdrijck, op dat hy eens nader kennis naem van Adams heil en staet* (VONDEL. Lucifer). *Op* drukt hier 't logisch verband uit tusschen den inhoud van den hoofdzin en de gedachte in den bijzin. Zoo ook: *Hij gaa uit, opdat hij het land verkenne* = *Hij gaat op verkenning uit*.

Soms laat men achter de woordjes *voor, eer, nu, naarmate, naar, naargelang* enz. het voegwoord *dat*, als goed te missen, weg, b.v.: *Hij ging voor* (eer, nu), *ik gekomen was*. De betrekking tusschen den inhoud van den hoofdzin en dien in den bijzin blijkt duidelijk uit *voor* (*eer, nu*, enz.), — en dat de bijzin bij den hoofdzin als lid van denzelfden volzin behoort, wordt bovendien aangewezen door de kleine letter van *ik* en den zinsbouw van: *ik gekomen was*.

211. Een andere grondslag voor de verdeeling der voegwoorden is de gelijkheid of ongelijkheid in rang van de twee verbonden zinnen. Verbindt een voegwoord zinnen van gelijken rang, dan heet het bijschikkend; staat het tusschen zinnen van ongelijken rang, dan heet het onderschikkend.

Gelijk in rang noemt men de twee verbonden zinnen:

1°. Wanneer zij beide hoofdzinnen zijn, als: *Hij speelde, en ik zong. Hij heeft straf, want hij is stout geweest. Hij heeft dat niet gezegd, noch heeft hij er ooit aan gedacht zoo iets te zeggen. Zij mocht wel, doch zij wilde niet. Dat is geen werken, maar dat is slaven. Men had daarbij een goede bedoeling, namelijk men wilde den vader sparen en toch den zoon een goede les geven. Geef mij de honderd dukaten, of het zal uw laatste uur zijn.*

2°. Wanneer zij beide bijzinnen zijn, waarvan de ééne zin niet ter

bepaling dient van den anderen, als: *Hij merkt, dat oom zijn gedrag afkeurt en dat ik het verdedig. Hetzij hij sprak, hetzij hij zweeg, nooit was het goed. Ik beweer, dat hij veel belooft, maar dat hij weinig doet.* Men merke op, dat de twee bijzinnen in betrekking staan tot hetzelfde lid van den anderen zin (meestal van den hoofdzin).

212. Men noemt twee zinnen ongelijk in rang:

1°. Wanneer de ééne hoofdzin en de andere bijzin is, als: *Ik vraag u, of gij geslaagd zijt. Hij merkt, dat oom zijn gedrag afkeurt. Hij werd stouter, naarmate ik toegevender werd.*

2°. Wanneer beide bijzinnen zijn, waarvan de ééne als bepaling staat bij een anderen, als: *Hij merkt, dat oom zijn gedrag afkeurt, omdat het sommigen aanstoot geeft. Ik verzeker u, dat hij stouter wordt, naarmate gij toegevender zijt. Hij vernam, dat ik kwam, vanwaar hij gekomen was.*

Bijschikkende voegwoorden zijn: *en, want, noch, doch, maar, of, hetzij — hetzij, hetzij — of, namelijk, te weten, als, enz.*

Onderschikkende voegwoorden zijn: *dat, naarmate, of, toen, wanneer, omdat, indien, vanwaar, enz.*

Bijschikkende voegwoorden kunnen ook twee zindeelen, die dan altijd van gelijken rang zijn, verbinden, als: *De kaaiman of krokodil is gevreesd. Tromp en De Ruyter streden samen bij Ter Heide. Geef mij wat te eten, hetzij brood, hetzij vleesch.*

OPMERKINGEN. 1°. In plaats van bijschikkend, den term, door de Redactie van het „Woordenboek der Nederlandsche taal” aangenomen, zegt men ook nevenschikkend. Voortaan bezigen wij alleen bijschikkend.

2°. Het aantal onderschikkende voegwoorden is veel grooter dan dat der bijschikkende, zoodat ook bij deze verdeeling evenals bij de eerste (§ 210) de groep der voegwoorden in twee zeer ongelijke helften verdeeld is.

3°. In: *Hij merkt, dat oom zijn gedrag afkeurt en dat ik het verdedig*, komt duidelijk het karakter van *dat* als lidwoord van den bijzin uit. Hier toch maakt *en*, dat den laatsten bijzin met den vorigen verbindt, welke reeds met den hoofdzin verbonden is, 't gebruik van een ander verbindingsmiddel, hier van *dat*, overbodig. De herhaling van *dat* bewijst, dat men dit voegwoord als den onafscheidelijken gezelschap van den bijzin niet gaarne mist. *Dat* is dus het „lidwoord”, dat den bijzin bijna altijd vergezelt. Wij achten het noodig er op te wijzen, dat men bovenstaanden samengestelden volzin ook kan beschouwen als te zijn ontstaan uit: *Hij merkt, dat oom zijn gedrag afkeurt en hij merkt, dat ik het verdedig*, in welk geval *dat* hier volop dienstbewijzend grammatisch voegwoord is.

Afkeuring verdient de uitlating van *dat* tusschen den hoofdzin en den bijzin, die men vaak in briefstijl ontmoet, als: *Ik zeg u, hij gekomen is.* Men zegge, ingeval men toch een woord wil uitsparen: *Ik zeg u: hij is gekomen.*

4°. Bij het beschouwen van zinnen met eenigszins afwijkenden vorm is het soms nuttig met den bekenden dienst van een voegwoord rekening te houden, b.v. De volzin: *Ik schenke u trouwen raad, en dien ik duur betaalde* (Ziekte der Geleerden. 1e zang) is dadelijk duidelijk, als men er aan denkt, dat *en* nevenschikkend voegwoord is. Wij lezen dan den volzin als: „*Ik schenke u trouwen*

raad, *en* (ik schenke u raad) *dien ik duur betaalde*. — Wij zien dan, dat in:

„Het schijnt een sombre dag, gelijk in 't rijk der schimmen
„Het Dichtpenseel ons maalt aan de onderaardsche kimmen.”

(Ziekte der Geleerden. 1e zang)

gelijk geen voegwoord kan zijn, omdat *gelijk* als voegwoord een betrekking zou moeten uitdrukken tusschen de gedachte „een sombre dag schijnen” en de andere gedachte „het malen van het Dichtpenseel, enz.” Dat brengt er ons toe te onderzoeken, of *gelijk* hier soms bijvoeg. naamw. kan zijn, b.v.: „Het schijnt een sombre dag, gelijk (aan den dag dien) het Dichtpenseel, enz.”

213. Eenige voegwoorden zijn nu eens bijschikkend, dan weer onderschikkend, o. a. of.

Of, ontstaan uit *ofte*, *oft*, dat nog gehoord wordt in *nooit ofte nimmer*, is bijschikkend, b.v.: *Was hij rijk of arm? Hij zij arm of krank. Deze of gene. Hetzij hij kome of wegblijve. Zwiigg, of* (zoo ge niet zwiigt) *ik straf u. Gij kunt over Marseille of ook* (of wel) *over Genua gaan*. — *De kaaiman of krokodil. Het Byzantijnsche of Oost-Romeinsche Rijk.* *Of* is in deze gevallen tegenstellend voegwoord. Niet altijd is de tegenstelling even sterk bedoeld (vergelijk het eerste en het tweede voorbeeld). In de twee laatste voorbeelden heeft men met geen tegenstelling der zelfstandigheden, maar alleen met die der namen te doen. Dit laatste *of*, gelijkstellend wat de zelfstandigheden betreft, wordt wel eens verklarend voegwoord genoemd.

Of (en niet *ofte*) is onderschikkend voegwoord, b.v.: *Of dat gebeurde, ik zou . . . Hij xwiigt, als* (het geval zou zijn) *of hij stom ware. Hij doet, of hij schatrijk is* (= als hij doen zou, indien hij . . .). *Of* *gij roept en schreeuwt, ik doe toch niet open. Of ook de jeugd verga, of ook de schoonheid welk, Zijn laafnis . . .* (Ivo). — *Ik twiiffel, of hij komen zal. Gij weet, of ik goed voor hem ben. Zijt gij blij? Of ik blij ben!* (Hoe kunt gij vragen, of . . .). *Ik zag niemand, of hij was blijde.*

In de vijf eerste voorbeelden drukt *of* ongeveer hetzelfde uit als *indien* of *ofschoon*; in de laatste drie is het grammatisch voegwoord.

In de volgende voorbeelden komt in denzelfden volzin het onderschikkende *of* en het bijschikkende *of* (*ofte*) voor: *Hij moest luisteren, of hij wilde of niet* (= Indien hij wilde, of indien hij niet wilde, hij . . .). *Hij wist niet, of* (gramm. voegw.) *het ernst of* (tegenstell.) *gekheid was. Ik vraag u, of gij koffie of* (= dan wel) *thee verkiest.*

214. *Dan* is bijschikkend in: *Mijne Heeren, zijn we in 't land der wilden, dan* (of dan wel) *leren wij in een beschaafde maatschappij? Ik liet den dokter roepen, dan* (doch) *hij kwam niet.* Onderschikkend is het, wanneer het opvolging in tijd of rang te kennen geeft: *A. is grooter dan B.* (= A. is grooter, dan volgt in grootte B.). *Hij is sterker dan hij verleden jaar was.*

Als komt bijschikkend voor in: *Hij heeft vele goede eigenschappen, als: vlijt, volharding, enz.*

Dat is altijd onderschikkend, niet alleen als het grammatisch voegwoord is, maar ook wanneer het, staande in plaats van *opdat* of *zoodat*, 't logisch verband aanwijst, als in: *Eer uw ouders, dat het u wel ga. En de eerste spar breekt in, dat strand en ijskorst kraakt* (TOLLENS).

Hetzij — *hetzij*, dat de tegenstelling sterker uitdrukt dan *hetzij* — *of*, is als tegenstellend voegwoord bijschikkend. Het geeft echter ook mede te kennen, dat tusschen deze bijzinnen en den hoofdzin een betrekking van inwilliging bestaat.

215. De betrekking of het logisch verband, door de voegwoorden uitgedrukt, is velerlei. Het verband, door de bijschikkende voegwoorden aangewezen, kan zijn:

a. Aaneenschakelend: *De bloemen geurden, en de vogels zongen. De bel luidde, en de boot vertrok. Ik verbood het hem, en echter liet hij het niet. Hij heeft noch zijn vader, noch zijn moeder weergezien. Hij heeft niet alleen hulp toegezegd, maar hij heeft ook hulp verleend.*

b. Tegenstellend: *Hij heeft veel geld, maar tevens is hij gierig. Hetzij hij mij ondersteune, hetzij hij mij van zich afstoote, toch zal ik... Of gij zult werken, of gij zult honger lijden.*

c. Reden-, oorzaak- of grondaanduidend: *Hij bleef in huis, want hij was bang voor den scherpem wind.*

d. Verklarend: *Hij had verscheiden ambachten geleerd, als (te weten, namelijk): timmeren, metselen, enz.*

OPMERKINGEN. 1°. Als tegenstellende voegwoorden moeten nog genoemd worden: *doch, hetzij* — *of, of*, als verklarend: *of, bijv.: De ananas of koningsappel.*

2°. *En* geeft eenvoudig het gelijktijdig bewust zijn van twee gedachten te kennen, zonder iets te zeggen van de betrekking of 't verband, welke tusschen de werkingen zelve bestaat. Het eigenaardige van den menschelijken geest is, dat hij, in normalen toestand, of te gelijk twee bij elkander passende gedachten, of twee tegenstellingen in een staat van bewustheid kan hebben. (Vergelijk de gegeven voorbeelden). Nooit echter twee sterk van elkander afwijkende gedachten, als: *De walvisch is een zoogdier, en de cirkel is rond.*

Humoristen maken van dit eigenaardige van *en* gebruik om door een schijnbare aaneenschakeling van ongelijksoortige begrippen den lezer te verrassen, als in: *Tante Stastok zat de kopjes en het koffiegoed met een minzaam lachje en een bonten theedoek af te drogen* (C.O.).

Het overeenkomstige of tegengestelde der gedachten blijkt echter niet uit 't bezigen van *en*, het moet uit de beteekenis van den volzin blijken.

Noch = *en niet*, derhalve *noch* = *en* + een ontkenning.

3°. Om 't woord tegenstellend goed te begrijpen, denke men er aan, dat bij een rangschikking van voorwerpen die, welke overeenkomen of bij elkander passen, naast elkander gesteld worden.

216. Van de onderschikkende voegwoorden moeten wij zoovele soorten onderscheiden als er soorten van zinnen zijn, die het gezegde kunnen bepalen. Wij onderscheiden:

a. Voegwoorden van plaats: *waar, waarheen, vanwaar, tot waar,*

zoover als of zoover, werwaarts, b.v.: *Hij jaagt, waar ik in het voorjaar vischte. Ga, waarheen de plicht u roept. Richt uwen weg, werwaarts gij wilt* (C. O.).

b. Voegwoorden van tijd: *wanneer, nu of nudat, terwijl, als, toen, sinds, sedert, nadat, eer of eerdad, voor of voordad, tot of totdat, zoolang of zoolang als, zoo vaak of zoo vaak als, zoodra*, b.v.: *De hond blaft (of blafte), als hij gerucht hoort (of hoorde). De hond blaft (of blafte), wanneer hij gerucht hoort (of hoorde). De hond blaft (niet: blaft), toen hij gerucht hoorde.*

c. Voegwoorden van oorzaak, reden of grond: *doordat, doordien*; — *omdat, dewijl, wijl, vermits, overmits, uithoofde of uithoofde dat*; — *daar, aangezien, nu of nudat, naardien, nademaal*, b.v.: *Er zijn vele schepen vergaan, doordat het zoo stormde. De jongen meldde zich ziek, omdat hij zijn les niet kende. Daar Tante ziek was, kon Nichtje niet uitgaan.*

OPMERKING. Merk op: *Het stormen deed de schepen vergaan.* Een oorzaak treedt dus zelfhandelend op en bewerkt een gevolg, rechtstreeks. — *Het niet-kennen der les deed den jongen besluiten zich ziek te melden.* Een reden doet dus handelen of beweegt iemand tot handelen. — In het „ziek zijn van tante” vindt men den grond, de verklaring van de onmogelijkheid om uit te gaan, want het „ziek zijn van tante” was dat, waaruit het „niet kunnen uitgaan” voortkwam, al werd het er ook niet rechtstreeks door bewerkt. Vergelijk ook met het laatste voorbeeld: *Omdat Tante ziek was, ging Nichtje niet uit.*

Doordat en doordien wijzen altijd een oorzaak aan; *omdat*, het redengevende voegwoord bij uitnemendheid, wordt ook vaak gebezigd om een oorzaak aan te wijzen; de andere opgegeven voegwoorden dienen om een reden of een grond te vermelden. *Uit hoofde* wordt weinig gebruikt.

d. Voegwoorden van gevolg, besluit of gevolgtrekking: *vanhier dat, zoodat, vandaar dat.*

e. Voegwoorden van doel: *opdat, ten einde.*

f. Voegwoorden van toegeving: *ofschoon, schoon, hoewel, hoezeer, niettegenstaande of niettegenstaande dat, toegegeven dat, in weerwil dat, al, of en of al*, b.v.: *Hoezeer hij mij genegen was, ik verwachtte niets van zijn hulp. Of hij hoog of laag sprong, hij moest zich onderwerpen.*

OPMERKING. Merk op, dat men den inhoud van den bijzin als werkelijk waar, of als mogelijk wil laten gelden (of toegeven), zonder daarmee iets te kort te doen aan de waarheid van de gedachte uit den hoofdzin, die met den bijzin een tegenstelling vormt.

In: En of de wind de vlammen joeg,
 Die loeiden door den wal,
 En of het scherpste zwaard van al,
 De honger, door de wijken sloeg,
 De vest bleef voor den Prins gespaard. . . .

(TOLLENS. Het schot voor Steenwijk).

Of Mondragon al tandenknarste
 Om 't maandenlang beleg,
 Of hij liet bieden en liet vragen,
 Zijn boden trokken, afgeslagen
 En ongetroost, weer weg.

(TOLLENS. Lieven Heere).

worden de toegeevende bijzinnen ieder afzonderlijk door of met den hoofdzin verbonden, terwijl ze in het eerste voorbeeld door en onderling verbonden zijn.

g. Voegwoorden van voorwaarde of veronderstelling: *wanneer, als, mits, zoo, ingeval, indien, bijaldien, verondersteld dat, gesteld dat, aangenomen dat, tenzij, tenware, of*, b.v.: *Of ge potlood en papier ter hand hadt, ik schetste u, hoe Jan uit vrijen ging. Ik ga niet meer uit, tenzij gij mij wilt vergexellen. Hij zou het niet gelooven, tenware een engel het hem kwam verzekeren.*

h. Voegwoorden van beperking of uitzondering: *naar (dat), in zoo verre of in zooverre als, voor zooveel of voor zooveel als, voor zooverre of voor zooverre als, uitgenomen dat, behalve dat, uitgezonderd dat, dan*, b.v.: *Hij is rijk, naar het schijnt. Hij heeft geen oogen dan voor stuiters, die te water gaan. Ik zal u helpen, voor zooveel mij dat geoorloofd is. Hij kwam binnen, zonderdat men het hoorde.*

i. Voegwoorden van vergelijking: *als, gelijk, zoo of zooals, evenmin als, dan, alsof*, b.v.: *Doe, gelijk ik u gezegd heb. Hij vocht als een leeuw (vecht). Hij keek mij aan, of (alsof) hij mij verscheuren wilde (= zooals hij mij aangekeken zou hebben, indien . . .). Dit zijn duurdere boeken dan ik besteld heb.*

j. Voegwoorden van verhouding: *hoe — hoe; hoe — destle, naar-mate, alnaar (dat), naargelang (dat)*.

k. Voegwoorden van omstandigheid: *terwijl*, b.v.: *Hier is alles groen, terwijl ginds alles dor is.*

OPMERKINGEN. 1°. Bij deze verdeling der onderschikkende voegwoorden naar het verband, dat zij aanwijzen, moeten de grammatische voegwoorden: *dat*, of en *hoe* buiten beschouwing blijven.

Uit de volgende volzinnen blijkt het verschil tusschen *dat* en *of*.

Ik ben blij, dat het vacantie is.

Weet gij, of het vacantie is?

Ik weet, dat het vacantie is.

Ik weet niet, of het vacantie is.

Hij schrijft mij, dat het vacantie is.

Hij vraagt, of het vacantie is.

De zin achter *dat* is als stellig waar, die achter *of* is als twijfelachtig voorgesteld.

2°. De meeste voegwoorden van plaats en van tijd geven te kennen, *dat* er tusschen de werking in den hoofdzin en die in den bijzin een gelijkheid bestaat, hetzij in plaats of tijd, hetzij in richting, b.v. In: *Hij ging uit, toen ik thuis kwam. Hij jaagt, waar ik gevischt heb, drukken toen en waar een gelijkheid van tijd of van plaats uit tusschen het „uitgaan” en het „thuis komen”, of tusschen het „jagen” het „visschen”.* Die voegwoorden kunnen dan ook vervangen worden door twee bepalingen, die naar elkander verwijzen, als: *Hij ging uit op een (of op dien) tijd; op dien tijd kwam ik thuis. Hij jaagt op een (of op die) plaats;*

op die plaats heb ik gerischt. Bij verbinding der zinnen vervangt het betrekk. welke het aanwijzende die, als: op welken tijd, op welke plaats.

Bij onderzoek zal blijken, dat ook de voegwoorden van vergelijking en van verhouding door twee zulke, naar elkander verwijzende, bepalingen, kunnen vervangen worden.

3°. Het verschil tusschen de voegwoorden van tijd: *wanneer*, *als* en *toen* is gemakkelijk uit de gegeven voorbeelden af te leiden. Tegenwoordig bezigt men altijd *toen* en niet meer *wanneer* of *als*, wanneer men de gelijktijdigheid, die op een bepaald tijdstip in 't verleden tusschen twee werkingen, tusschen twee toestanden bestond, wil uitdrukken.

Zinnen, als:

de rommlende ingewanden,
Schoon bol van enkel wind,
Bezwaarden onzen Vrind!
In 't lest tot flauwens toe! *als*, over de akkerlanden,
Zich 't avondkoeltje, net van pas, vermeijen ging.

(Jaromir, van STARING).

en als:

Eens was het anders hier ter steê,
Wanneer een voord den weg doorsneê,

verdienen daarom geen navolging. *Wanneer* is goed gebruikt in:

Stond Marco eens van gramschap rood gekleurd,
Wanneer Miss Julia hem dorst honen.

217. Om van een voegwoord nauwkeurig te zeggen, welke beteekenis het *als* voegwoord heeft, d. i. welk verband het aanwijst tusschen de zinnen, die het verbindt, moet men het niet afzonderlijk of als losgerukt uit den volzin beschouwen, maar dient men te letten op den inhoud der verbonden zinnen en op de wijze, waarop men zich dien voorstelt. Uit eenige voorbeelden, o. a. uit die met *of*, is dit reeds gebleken. Het zal nog nader blijken uit het volgende:

1. *Al dreigt mij de dood, ik zal van de waarheid getuigenis geven.*

Al dreigde mij de dood, ik zal van de waarheid getuigenis geven.

In beide voorbeelden is *al* een toegavend voegwoord. In het eerste voorbeeld is echter *al* = *ofschoon*, *hoewel*; in het tweede daarentegen is *al* = *ook in het geval dat*, *zelfs wanneer*. Dit kan niet afgeleid worden uit *al*, want *al* = *al*, maar uit het eigenaardig gebruik van den verleden tijd (*dreigde*), terwijl aan een tegenwoordig of toekomstig oogenblik gedacht wordt; dit gebruik van den verleden tijd geeft hier, aan den inhoud van den toegegenden zin, iets onzekers, het doet dien als een blootelijk ondersteld geval kennen.

2. Het blijkt nog meer uit de volgende volzinnen met *als* (ontstaan uit *alzo*: het hoofdwoord *zo* werd ten gevolge van den klemtoon op *al* tot *se* (alse) en eindelijk tot *s*):

a. *Lichtzinnig als* (gelijk) *een jong mensch. Rood als* (gelijk) *bloed. De man, als* (gelijk) *men denken kan, was grootsch op zulk een schat.*

b. *Eer- en hebzuchtig als hij was, wilde hij niet . . .* (= daar hij het was. *Als* is hier dus verklarend).

c. *Nederland is grooter als* (= in vergelijking met) *België*.

OPMERKING. Dit *als*, dat het oorspronkelijke *dan*, hetwelk opvolging in tijd of rang te kennen geeft, in de sproektaal verdrong, wordt in de schrijftaal niet geduld: men acht 't bezigen van twee woorden voor hetzelfde begrip, zonder de minste wijziging of schakeering (dus ook van twee voegwoorden voor denzelfden dienst) niet wenschelijk; men rekent het oudere *dan*, om zijn bovengenoemde beteekenis, beter geschikt om ongelijkheid uit te drukken dan *als*, dat voegwoord van gelijkheid was.

d. *De straat was als schoon geveegd. Hij was als doof. Zij waren bedwelmnd, als zonder verstand.* Hier wordt vergelijkenderwijze gesproken, *als* zou hier voegwoord van wijze kunnen heeten.

e. *Eerst was hij president, maar nu regeert hij als keizer* = in de hoedanigheid van keizer. *Als* zou men hier voegwoord van hoedanigheid kunnen noemen. Vergelijk hiermede: *Hij regeert als* (gelijk) *een keizer* (regeert) en: *Trotsch, heerschzuchtig, regeerde hij als keizer* = op de wijze, waarop een keizer regeert.

f. *Wij, als zijnde een handeldrijvend volk, hebben groote schade bij een oorlog.* *Als* is hier verklarend.

g. *Als men haar sprak over haar zoon, begon zij bitter te weenen* (gelijktijdigheid tusschen twee werkingen in 't verleden, die herhaaldelijk geschieden). *Als hij weer zijn pen opneemt, bemerkt hij . . .* (Gelijktijdigheid tusschen twee handelingen op een bepaald tijdstip in 't verleden, hier echter als tegenwoordig voorgesteld, zooals dat in verhalen vaak geschiedt).

h. *Als hij u om geld vraagt, moet gij hem „neen” zeggen. Als 't u belieft.* *Als* is hier voorwaardelijk voegwoord.

OPMERKING. In: *Zoodanige vreemdelingen, als niet bewijzen van goeden adel te zijn, moeten worden afgewezen*, is *als* = het betrekk. voornw. *die*.

218. Geen woord zal van nature voegwoord zijn geweest. Het ontstaan van voegwoorden tracht men op de volgende wijze te verklaren.

Uit de gedachte: *Oom vertrekt, ik verneem dat*, uitgedrukt op de volgende wijze: *Ik verneem dat: oom vertrekt* is met verspringing van de rust achter den eersten zin, ontstaan: *Ik verneem, dat oom vertrekt*. Het aanwijzend voornaamwoord *dat* hield nu op lid van den hoofdzin te zijn en kon als lid van dezen bijzin geen begrip vertegenwoordigen. Het herinnerde er alleen aan, dat de tweede zin naast een anderen stond. Het werd voegwoord.

Men strafte hem daar, hij had gestolen kan door verspringing der rust geworden zijn tot: *Men strafte hem, daar hij had gestolen*. Daar werd nu voegwoord van plaats. Wjl men den tijd zich ook als ruimte denkt, kon *daar* ook voegwoord van tijd worden, en omdat men bij gelijktijdig-

heid tusschen twee gebeurtenissen gaarne aan een verband van oorzaak of reden denkt, kon *daar* ook redengevend voegwoord worden.

219. *Ofschoon* is ontstaan uit *of* en *schoon*, die vroeger gescheiden werden geschreven, b.v.: *Of mij schoon een leger belegerde, mijn herte en soude niet vreesen* (Ps. 27). *Of schoon een oorlog tegen mij opstonde, so . . .* (Ps. 27). *Schoon of het krijgsvolk van de nieuwe (zijde) meester waer* (Gijsbr. v. A., vs. 1102), in welken laatsten regel *of*, dat den klemtoon had, ter wille van de voetmaat achter *schoon* is geplaatst. Het begrip van *schoon*, *rein*, leidt vanzelf tot dat van *klaar*, *gereed*, en dit weer tot dat van *af*, *voltooid* en dus van *bestaande* of *aanwexig*. Evenals *al*, dat ook *geheel* en dus *klaar*, *gereed*, enz. beteekent, was ook *schoon* daardoor zeer geschikt om als modaal bijwoord op te treden en aldus het toegevend *of* te versterken, en er mede samen te groeien tot een nieuw toegevend voegwoord: *ofschoon*. *Of* werd toonloos, en zoo bezigt men ook alleen als voegwoord *schoon*, dat door zijn klemtoon vooral de aandacht trok. Het modaal bijwoord *schoon* werd aldus een voegwoord, dat gelijk staat met *of*.

220. In den loop der tijden veranderde een voegwoord van beteekenis, d. w. z. het deed aan een andere betrekking of aan een ander verband denken. In de zeventiende eeuw werd b.v. het onderschikkende *of* gebezigd in die gevallen, waarin wij tegenwoordig *indien* gebruiken: „*Die erfgenaem is ghestelt, behoeft de erfenisse niet aen te gaen, of hij en* (= niet) *wil* (DE GROOT). Tegenwoordig is de beteekenis van dit *of* o. a. tot die van *ofschoon*, *hoewel*, *al* overgegaan, zooals blijkt uit de reeds gegeven voorbeelden en uit: *Ik ga, of het nog zoo hard regent = Ik ga, al regent het nog zoo hard*. In andere gevallen is de beteekenis van dit *of* zoo verzwakt, dat zij niet meer gevoeld wordt en *of* alleen grammatisch voegwoord is, 'twelk echter iets van den twijfel of de onzekerheid, welke aan het voorwaardelijke *of* (= indien) eigen is, heeft overgehouden: *Hij ziet, of hij over de rivier kan*.

221. *Terwijl*, dat, zooals uit de samenstellende deelen gemakkelijk af te leiden is, een betrekking van tijd (gelijktijdigheid) aanwees, is tegenwoordig ook voegwoord van omstandigheid. Vergelijk: *Leg boeken en leien gereed, terwijl ik de opgaven op 't bord schrijf*, met: *Het huis was aan de voorzijde nieuw, terwijl het aan de achterzijde er oud en vervallen uitzag. Terwijl zijn zuster zich in een klooster aan de wereld onttrok, gaf hij zich aan luidruchtige vermaken over*. In de twee laatste voorbeelden wordt niet aan een gelijktijdigheid tusschen de twee „werkingen” gedacht; *terwijl* geeft hier voornamelijk het gelijktijdig bewustzijn der beide gedachten te kennen.

222. *Wanneer* en *nu* (*dat*) drukken een gelijktijdigheid uit. Ingeval twee werkingen dikwijls, zelfs als zij een enkelen keer, gelijktijdig of bijna gelijktijdig plaats hebben, dan denkt men allicht, dat tusschen die

beide werkingen een betrekking van oorzaak en gevolg, of een betrekking van voorwaarde bestaat, vandaar dat voegwoorden van tijd, als *wanneer* en *nudat* ook voegwoorden van voorwaarde, van grond konden worden, bijv. in: *Ik zal u helpen, wanneer gij beterschap belooft. De wijn verschaalt, wanneer de flesch lang open staat. Nu (dat) wij hier samen zijn, meen ik, dat wij de zaak maar moeten regelen.*

Men vergelijk ook: *Toen de ontevredenheid toenam, koxen de edelen Solon tot archont, met: Toen de edelen Solon tot archont koxen, nam de ontevredenheid toe*, en men zal zien, dat men bij *toen*, hetwelk de gelijktijdigheid tusschen twee verleden werkingen, die één keer plaats hadden, uitdrukt, ook aan een betrekking van oorzaak en gevolg wil denken. Anders zouden immers deze volzinnen dezelfde beteekenis voor den lezer hebben.

223. Men ga ook na de verandering in beteekenis, die *waar* onderling, dat vroeger alleen een betrekking van plaats aanwees, en nu bovendien een betrekking van tijd, van geval of van voorwaarde kan aanwijzen, als blijkt uit: *Ga, waar ik ga (Plaats). Waar alles brest, blijft hij onverschrokken (Tijd). Zij zal niet meer ongevoelig zijn, waar het leven van haar zoon bedreigd wordt (Geval). Waar (= Indien) de onderwijzer goed voorgaat, zullen de leerlingen goed volgen (Voorwaarde).* Zie ook den aanhef van Kritiek van DE GENESTET.

OPMERKINGEN. 1°. *Dat en als* gingen gaarne verbindingen aan met andere woorden ten einde beter de betrekking of het verband tusschen de beide zinnen te kunnen uitdrukken, zooals blijkt uit: *zoodat, sedert dat, sinds dat, terwijl dat, toen dat, alvorens dat, vanhier dat, totdat, voordat, nudat, aangenomen dat, niettegenstaande dat, hetzij dat, aangezien dat, doordien dat, uit hoofde dat, toegegeven dat, tenzij dat, enz. zoorer als, zoovaak als, voor zoover als, zoo gauw als, zoo lang als, gelijk als, evenmin als, enz.*

Het kan den lezer geen moeite kosten onder de opgenoemde voegwoorden die te zoeken, welke gewoonlijk en ook die, welke bijna altijd *dat* of *als* afwerpen. In de volgende voegwoorden is het tusschen haakjes staande woord weggefallen: *Om (dien) dat, naar dien (dat), na (dien) dat, door (dien) dat, in dien (dat), doordien (dat).*

2°. Achter de vraagwoorden *wie, wat, waar, wanneer, hoe, enz.* wordt wel eens of ingevoegd, b.v.: *Weet gij, wanneer of hij gekomen is, wie of het gedaan heeft, wat of er gebeurd is?* Daar, bij weglating van *of*, het twijfelachtige van den inhoud dezer zinnen toch voldoende blijkt, moet *of* hier overbodig genoemd worden; daarom blijve dit gebruik van *of* beperkt tot den lossere toon der gemeenzame spreektaal.

3°. *Tenzij en ten ware* komen nog bij VONDEL voor als zinnen, waarin *zij en ware* begripswerkwoorden zijn, b.v.:

Dat niemand en vermoght, 't en waer 't gezalfde hoofd,

vers 573, Gijbr. v. A.

≡ *Dat niemand doen mocht, indien hij niet was 't gezalfde hoofd,*

't *En zij*, dat elk van ons zich daetelyck verzie,

vers 953, Gijbr. v. A.

= indien het niet zij (= gebeure), dat elk van ons....

4°. Wij dienen nog te wijzen op het schijnbaar vereenigd optreden van twee voegwoorden, als: *Maar, als hij merkt, dat zijn vereerende offerand....* wordt zulks het Nufje streng in debet aangerekend! (MARCO). *Doch waar zij kwam, zij deed u goed.* (Haantje van den Toren). De lezer vindt gemakkelijk tusschen welk tweetal zinnen elk dezer voegwoorden moet gedacht worden.

Men vergelijkte hiermede ook de zinnen, door *alsof* verbonden, waarvan reeds gebleken is, dat tusschen *als* en *of* een zin moet ingevoegd worden. -- Een voorbeeld, dat achter een voegwoord een zin moet gedacht worden, vinden wij o. a. in ROSKAM:

Of zou 't geen Godsdienst zyn rechtvaardigheid te plegen,

Maer slincks en rechts te staen naer allerhande goet?

5°. Wij achten het noodig den lezer te herinneren aan de woorden, waarmede wij (§ 218) deze verklaringen van het ontstaan der voegwoorden inleidden. Hij mocht anders deze verklaringen, die hypothesen zijn, voor onbetwistbaar waar gaan houden.

224. Evenals steeds, moet ook bij het bezigen van voegwoorden de voorzichtigheid betracht worden, zooals blijkt uit:

1. *Een volk moet naast den handel, nijverheid of industrie of landbouw als middel van bestaan hebben.*

2. *Geen zee zag ooit uw vlag, of heeft voor u (De Ruyter) gebedf!*

HELMERS.

3. *Naauw ziet hij Valentijn nabij,*

Of neemt een schrikbren sprong.

BILDERDIJK.

4. *Geen vogel xingt nu blijde tonen,*

Maar xwijgt eerbiedig stil.

BELLAMY.

Zin n°. 1 is onduidelijk door het op elkander volgen van twee *of*'s, waarvan het eerste alleen tegenstellend is voor de namen, maar gelijkstellend voor de zelfstandigheid; in n°. 2 en n°. 3 heeft uitlating van zindeelen plaats gehad, en daar dit alleen bij bijschikking geoorloofd is (zie § 289), moeten wij *of* als bijschikkend voegwoord (als *ofte*) beschouwen; de dichter heeft echter blijkbaar iets anders bedoeld dan uitgedrukt wordt door de volzinnen, welke ontstaan bij tusschenvoeging van „geen zee” of „naauw” neemt „hij”.

Het foutieve in n°. 4 ziet men nu gemakkelijk, zoo ook het berispelijke in:

5. *Steigerend tracht de buffel het dier af te schudden en rent de bosschen in.*

6. *Hoewel ik mij niet met hem in een geregeld verkeer begaf, zoo bezocht ik hem toch een enkele maal, en scheen hem dat dubbel aangenaam te zijn.* (Familie Kegge).

TIENDE LES: HET TUSSENWERPSEL.

225. Tusschenwerpsels zijn gevoelsklanken of klanknabootsingen. Zij staan altijd buiten de grens van den volzin. Men bezigt gevoelsklanken bij:

vreugde, als: *ha, hoezee!*
 smart en beklag: *helaas! wee! o wee! au! aauw! ach! och!*
 verwondering: *hé! ah! aha!*
 twijfel: *ei! ei! hm!*
 verlangen: *och! eilieve!*
 afkeer: *ba! foei! br!*

226. Klanknabootsingen zijn: *bons! plof! krik, krak! poef, paf! rombom! boem!* enz. Deze en dergelijke tusschenwerpsels brengen levendigheid en aanschouwelijkheid aan.

OPMERKING. Ook andere rededeelen bezigt men als tusschenwerpsels, ja, soms heele zinnen, als: *Lieve hemel! o God! Wat hamer! Wat weerga! Te drommel! God helpe mij! God weet het! God beter het!* enz.

VIERDE AFDEELING.

NADERE BEHANDELING VAN DEN ENKELVOUDIGEN VOLZIN.

EERSTE LES: NADERE BESCHOUWING VAN HET ONDERWERP.

227. Het onderwerp kan de werking, door het gezegde uitgedrukt, verrichten, als: *Het meisje breit. De dief ontvlucht. De kat wast zich*, of wel: het onderwerp kan die werking ondergaan of lijden, als: *De akkers worden geploegd. Het zaad wordt gezaaid. De velden worden gewied*. In het laatste geval hebben de volzinnen een lijdend werkwoord tot gezegde en heeten lijdende zinnen; in tegenstelling van deze noemt men alle andere bedrijvende zinnen (§ 175).

228. Een lijdenden volzin, als: *Een haas werd door den jager geschoten*, kan men ook aldus uitdrukken: *Er werd een haas door den jager geschoten*. Dit *er* is echter geen onderwerp, maar een bepaling van „werd geschoten” en kan beschouwd worden als een verzwakte vorm van *daar*.

229. Naar dit model van volzinnen met *er*, als in § 228, ontstonden volzinnen als: *Er werd een haas geschoten, Er wordt een schip gebouwd, Er wordt een brief geschreven*, waarin niet wordt uitgedrukt, door *wien* de werking verricht wordt, werd, enz. En, drukt men enkel uit, dat de werking geschiedt, geschiedde enz., dan zegt men: *Er werd geschoten. Er wordt gebouwd. Er wordt geschreven*, enz. Deze zinnen missen het onderwerp, doch de beteekenis van het werkwoord is van dien aard, dat het altijd mogelijk is er een onderwerp bij te denken.

230. Aanvulling van 't onderwerp kan niet plaats hebben in volzinnen als: *Er wordt gelachen, Er wordt gepraat, Daar wordt gedanst, Hier wordt getreurd*. Deze en dergelijke volzinnen bezigt men enkel om uit te drukken, dat een werking geschiedt.

OPMERKING. De oorzaak van het verschil ligt in de beteekenis der werkwoorden. *Schieten, bouwen, schrijven*, enz. zijn overgankelijke w.w.; *lachen, praten, dansen, treuren* enz. daarentegen zijn intransitieven. Daar intransitieven geen lijdend onderwerp kunnen hebben, zijn volzinnen, als: *Er wordt gelachen*,

enz. eigenlijk foutief. Het taalgebruik keurt ze echter goed. — Zoo men den vorm dezer zinnen verandert, komt men tot hun eigenlijke beteekenis, nl.: *Lachen heeft plaats, Lachen geschiedt.* — Het begrip van het onderwerp ligt logisch in het gezegde opgesloten. Bij ontleding dient men zich intusschen aan den vorm te houden, als:

Er — Bepaling van: *wordt gelachen.*
wordt gelachen — Gezegde.

231. Men noemt volzinnen, als: *Er wordt gelachen, Er wordt gepraat wel volzinnen „zonder onderwerp”.*

OPMERKING. Tot deze soort bringe men niet de gebiedende zinnen, als: *Werk, spreek niet,* enz., daar in deze het onderwerp is verzwegen, wjl de uitdrukking er van niet noodig was. Spreekt men met nadruk, dan kan ook in dit geval het onderwerp niet ontbreken, als: *Toon gij nu eens, wat gij kunt.*

232. In zinnen, als: *Zegge duizend gulden, Verbljve uw dienstwillige dienaar, Verzoeke antwoord per omgaande,* enz. vindt men geen onderwerp, dit is weggelaten volgens de oude wijze van spreken, toen het werkwoord tevens den persoon van het onderwerp aanduidde. Het logisch onderwerp ligt dus in den vorm van 't werkwoord opgesloten.

233. Ook in zinnen, als: *Mij hongert, mij huivert, mij duizelt,* uit de oudere taal overgebleven en uitsluitend in hoogerem stijl gebruikelijk, ontbreekt het onderwerp naar den vorm (grammatisch onderwerp), nl. *het,* als: *Het hongert mij, het huivert mij, het duizelt mij,* waarin *mij* als bepaling van 't vervoegde w.w. voorkomt.

OPMERKING. Soortgelijke zinnen zijn: *Het smart mij, het wondert mij, het heugt mij, het ergert mij, het dunkt mij, het verheugt mij,* waarin echter het grammatisch onderwerp is uitgedrukt.

234. Het voornaamw. *het* kan als onderwerp verschillende beteekenissen hebben. In zinnen, als: *Waar is mijn boek? Het ligt op den schoorsteen. Waar is uw paard? Het graast in de weide,* duidt *het* als onderwerp een bepaalde zelfstandigheid aan. — In zinnen, als: *Het sneeuwt, het is koud, het is vuil in de straten, het dooit, het vriest,* is het den spreker echter niet mogelijk het eigenlijke onderwerp (logisch onderwerp) uit te drukken (§ 160). Hier vestigt hij alle aandacht op de werking.

OPMERKING. Dit laatste geldt ook van zinnen, als: *Er wordt gezongen, er werd gelachen,* enz., eveneens van zinnen, als: *Men vertelt, men zegt, men wil,* enz.

235. In zinnen, als: *Het regent, Het sneeuwt, Het is koud, Het is vuil in de straten, Het faalt hem aan moed, Het ontbreekt hem aan geld,* is *het* telkens het onderwerp naar den vorm (grammatisch onderwerp). De ontleding is aldus:

Het — Gramm. Onderw. van: *regent.*
regent — Gezegde van: *het.*

Het — Gramm. Onderw. van: *faalt.*
faalt — Gezegde van: *het.*
hem — Bepaling van: *faalt.*
aan moed — Bepaling van: *faalt.*

236. In zinnen, als: *Het gaat goed met hem, Hoe staat het met de zaken? Het is uit tusschen hen*, kan het logisch onderwerp uit den samenhang of uit het werkwoord zelf reeds voldoende blijken, als: *Zijn gezondheid gaat goed, Hoe staat, of is de stand, of de toestand der zaken? De vriendschap is uit tusschen hen*. Ook in deze zinnen houdt men zich bij 't ontleden aan den vorm en wordt telkens het onderwerp genoemd.

TWEDE LES: NADERE BESCHOUWING VAN HET NAAMW. GEZEGDE.

237. De werkwoorden: *zijn, blijven, schijnen, heeten, worden, lijken, blijken* kunnen op zich zelf het gezegde vormen. Dit is het geval, als zij een volledige beteekenis hebben of begripswerkwoorden zijn.

VOORBEELDEN. *Ik ben. God is. Poëzie is overal! Hij is in de stad. Het boek is hier. Het was op den 1en April.*

In deze voorbeelden bet. *zijn*: 1°. bestaan, 2°. zich bevinden, 3°. geschieden, plaats hebben.

VOORBEELDEN. *Eendracht blijft. Liefde blijft. Blijf nog wat hier. Hij bleef in den slag. Het schip bleef in den storm.*

In deze voorbeelden bet. *blijven*: 1°. stand houden, 2°. toeven, vertoeven, 3°. sneuvelen, 4°. vergaan.

OPMERKING. Andere voorbeelden zijn: *De zon schijnt. De maan schijnt. Ik heet hem ongelukkig. Dat heet ik loopen. Er worde licht! Nieuwe werelden worden! Dat lijkt mij niet. Dat portret (ge)lijkt goed. Zij lijken elkander. Uw ongelijk blijkt nu*. In deze en dergelijke voorbeelden is de bet. van *schijnen* = licht geven; van *heeten* = noemen, van *worden* = ontstaan, van *lijken* = bevallen, van *lijken* (gelijken) = van dezelfde gelijkenis zijn, van *blijken* = bewezen worden.

238. Vroeger (zie Opmerk. 1°. § 174) is reeds geleerd, dat de beteekenis van: *zijn, blijven, schijnen, heeten, worden, lijken, gelijken, blijken* zóó gering kan worden, dat er een aanvulling noodig is. In dit geval bestaat het gezegde uit een werkwoordelijk deel (koppelwerkwoord) en een naamwoordelijk deel (praedicaat). Het naamwoordelijk gezegde kan tot verschillende reledelen behooren, als: *De kraai is een vogel. De arbeid is zwaar. Deze professor is geleerd. Het water is vallende. Het is te hopen. Dat is studeeren. Dit boek is het uwe. Ik ben het. Onze bezigheden zijn vele. De schreeuwers waren velen. De blusschers waren weinigen.*

239. Als het naamwoordelijk gezegde (praedicaat) een naamwoord is, komt het in den regel in geslacht, getal en naamval overeen met het onderwerp, als: *Deze jongen is mijn vriend. Anna is mijn vriendin. Deze jongens zijn mijn vrienden. Dit kind is gehoorzaam. Dat kind is het mijne. Zij zijn de mijnen. Al het mijne is het uwe.*

240. Voor het geslacht vindt men afwijkingen, waar het naamw. gezegde een abstract zelfst. nw. of een verzamelnaam is, als: *God is de*

bron van alle goed. Geld is de ziel van den handel. De Franschen zijn een wispelturig volk. Ook daar, waar de taal te kort schiet in vormen, als: *De xwaluw is een trekvogel. De bij is een insect*, echter: *Toorn is de vader van alle kwaad. Luiheid is de moeder van alle ondeugden. Deze dame is een xangeres. Zij wordt onderwijxeres. Zij zal tooneelspeelster blijven. Zij zal onze koningin worden.*

OPMERKING. Aan deze afwijking neemt de taal geen aanstoot, omdat bij abstracte substantieven en ook bij sommige soortnamen tusschen het taalkundig geslacht en de beteekenis van het woord geen verband wordt gevoeld. Niettemin vermijdt men deze afwijking zooveel mogelijk.

In sommige gevallen doet het substantief niet aan de zelfstandigheid, maar aan de kenmerkende eigenschap er van denken (zie § 132, Opm.), of wel: het begrip van stand, beroep, bediening, gewoonlijk alleen hetzij aan een man, hetzij aan een vrouw eigen, treedt op den voorgrond, als in: *Zij is geen vriend van beloven. Zij is een vijand van kwaadspreken. Zij is geen held op het water. De vrouw is daar de baas. Zij werd soldaat. Men noemt dien man spottenderwijze de baker.*

241. Voor het getal bestaat afwijking, ook weer, als het naamw. gezegde een abstract zelfst. nw. of een verzamelnaam is, als: *Griexe haren zijn de kroon des ouderdoms. Brave kinderen zijn het geluk der ouders. Vele trekvogels worden de prooi der roofvogels. Twaalf eieren zijn een dozijn. Dertig mudden zijn een last. De Engelschen zijn een practisch volk.*

OPMERKING. In § 509 wordt gehandeld over volzinnen met *het, dit, dat* tot onderwerp, als: *Het zijn brave menschen. Dit zijn oude boeken. Dat waren uitluchten.*

242. In den regel komt het naamw. gezegde met het onderwerp overeen in naamval, en dit is ook logisch, omdat er een gelijkstelling of een aanduiding van een kenmerk in dergelijke zinnen ligt opgesloten. Soms vindt men den 2en naamval van een zelfst. nw. verbonden met het koppelwerk. tot één gezegde, als: (Geef den keizer) *wat des keizers is. Des Vreemdlings was het Droog* (= het land). (STARING). *Ik ben voornemens* (van voornemen). *Hij is blootshoofds* (= met het bloote hoofd). Ook de 4e naamval van het persoonl. voornw. komt als zoodanig voor: *Ik ben me xelve niet. Wees u zelf. Als ik hem was, . . .* Evenzoo een zelfst. naamw. met een voorzetsel: *Ik was van plan. Zij zijn van adellijke geboorte.*

243. In de volgende voorbeelden hebben de werkwoorden: *worden, blijven, schijnen, lijken, gelijken, blijken, heeten* een nadere aanvulling of een naamwoordelijk gezegde.

VOORBEELDEN. *Wij worden onderwijxers. Een kalf wordt een koe. Hij werd boos. Wordt netter op uw boeken. IJs wordt water. Nog kouder wordt de lucht.* (TOLLENS).

Zij blijft mijn weldoenster. Gij blijft lui. Dit geld blijft het mijne. Deze kinderen blijven klein. Uw ja blijve ja. Hij is een kromtong in zijn moedertaal gebleven.

Hij schijnt een rijk man (te zijn). Zij schijnt ongelukkig. Dit boek schijnt het uwe (te zijn). Hij schijnt deugdzaam. Uw broeder scheen uitermate bedroefd.

Hij lijkt een schilder. Hij lijkt terreden. Hij lijkt opgewonden.

De speelman bleek klein Davidje (STARING). De berekening bleek foutief. De drank bleek bedorven (te zijn).

De koning van Spanje heet Katholieke Majesteit. Zij heeten uw vrienden. Wij heeten rijk. Dit kind heet het uwe.

De ontleding van dergelijke volzinnen is als volgt:

Wij	— Onderwerp van: worden onderwijzers.
worden onderwijzers	— Gezegde van: wij.
Een kalf	— Onderwerp van: wordt een koe.
wordt een koe	— Gezegde van: een kalf.

244. Ook de werkwoorden *dunken* en *voorkomen*, alsmede *staan*, *liggen*, *zitten*, *vallen*, *gaan*, *zien*, *raken*, *loopen*, *stroomen*, kunnen soms zóó in beteekenis verzwakken, dat zij alleen in verbinding met een praedicaat een gezegde vormen.

VOORBEELDEN. *Uw gedrag dunkt mij verkeerd. Dat komt mij vreemd voor. Zijn oogen staan dof. Hij staat bekend als een drinker. Zij liggen overhoop. Dat ligt mij nog versch in het geheugen. De vrienden zaten in nood. Nu zitten wij verlegen. De arbeid valt moeielijk. Het vogeltje ging dood. Mijn oogen gaan nu open. Vele schepen gingen verloren. Die arme kinderen zien bleek. De voorraad raakt uitgeput. De jongen raakte in de war. De soldaten raakten handgemeen. De gids raakte het spoor bijster. Het vat liep leeg. De kermistent liep vol. Dit straatje loopt dood. De kerk stroomde vol.*

OPMERKING. In zinnen, als: *De jongen stond verlegen vóór mij, Grootvader lag ziek te bed, Hij zit uitgeput aan den weg, Zij gaan hijgend het bergpad op*, enz. vormen de begripswerkwoorden *staan*, *liggen*, *zitten*, *gaan* het gezegde; *verlegen*, *ziek*, *uitgeput*, *hijgend* zijn bepalingen van gesteldheid bij het onderwerp.

245. Volzinnen, als: *Hij is bijdehand, Dat is van gewicht, Ik ben van plan, Dat schrift is niet te lezen, Uw gedrag is te prijzen, De jongen raakt in de war*, enz. heeft men te ontieden, als volgt:

Hij	— Onderwerp van: is bijdehand.
is bijdehand	— Gezegde van: hij.
Dat schrift	— Onderwerp van: is niet te lezen.
is niet te lezen	— Ontkennend gezegde van: dat schrift.

Deze ontleding volgt uit de beteekenis: *bijdehand zijn* = vlug zijn; *van gewicht zijn* = belangrijk zijn, gewichtig zijn; *van plan zijn* = besloten zijn; dat is *niet te lezen* = dat is niet leesbaar; *uw gedrag is te prijzen* = uw gedrag is prijzenswaardig; *in de war raken* = zich verwarren.

246. In volzinnen, als: *De kachel is aan. Mijn som is af. Mijn das is*

al om. *Het gevaar is voorbij*, enz. is schijnbaar een bijwoord het naamwoordelijk gezegde. Men ziet echter gemakkelijk in, dat men hier met elliptische uitdrukkingen te doen heeft: *aan* staat b.v. voor „aan het branden”, *af* voor „afgemaakt”, *om* voor „om den hals”, *voorbij* in plaats van *voorbijgegaan*.

247. Op nagenoeg gelijke wijze heeft men volzinnen op te vatten, als: *Dit is xus*, *Dat is xoo*, *Het was anders*, daar hier de deelwoorden *gemaakt*, *gesteld*, *gedaan*, weggelaten zijn.

OPMERKING. Men merke het verschil op tusschen: *Hij is gevallen*. *Hij is door zijn vader met die zaak belast geweest*. *Die drank is verkwikkend*. Het werkwoord *zijn* verricht hier den dienst van hulpwerkwoord van tijd, hulpw.w. van 't lijdend geslacht, en van werkwoordelijk deel van 't gezegde (koppelwerkwoord).

248. Volzinnen, als: *Ik ben het*, *ik was het*, *ik word het*, kunnen als antwoorden gelden op tweeërlei vraag, als: *Zijt gij de reiziger van die firma*, *waart gij die aanklager*, *wordt gij onderwijzer?* of *Zijt gij gelukkig*, *waart gij tevreden*, *wordt gij in die affaire niet rijk?* — Het is duidelijk, dat in die antwoorden *ik* het onderwerp is en *het* het naamw. gezegde. — Andere vragen, waarop die antwoorden slaan, zijn: *Wie komt daar*, *wie tikte daar aan de deur*, *wie van u wordt onderwijzer?* Ook in dit geval blijft *ik* het onderwerp; de persoon, die het antwoord geeft, stelt zich zelf in tegenstelling van anderen op den voorgrond, en zegt dan: *Ik ben de komende*, *ik was de tikkende*, *ik word onderwijzer*.

OPMERKING. In volzinnen, als: *De leeuw is de koning der dieren*, *Parijs is de hoofdplaats van Frankrijk*, is *de leeuw* en *Parijs* onderwerp, omdat zij ook het onderwerp der gedachte zijn. — Evenzoo zal in: *De koning der dieren is de leeuw*, *De hoofdplaats van Frankrijk is Parijs*, ook *de koning der dieren* en *de hoofdplaats van Frankrijk* als onderwerp moeten beschouwd worden. In: *Een bloem is de roos*, *Een roofdier is de leeuw*, kan *een bloem* en *een roofdier* niet als onderwerp bedoeld zijn, want het „roos zijn” en het „leeuw zijn” kan niet als eigen aan *een bloem* of *een roofdier* beschouwd worden; m. a. w. de bijzondere kenmerken van het engere begrip zijn niet aanwezig in het ruimere begrip. Wel omgekeerd. Het engere begrip moet dus als onderwerp beschouwd worden.

249. In volzinnen, als: *De grijsaard was der dagen zat*, *De arbeider is zijns loons waardig*, *Hij is des doods schuldig*, *Hij is uws gelijke*, *Dexe leeraar is der zake kundig*, *Wij zijn uwer weldadig indachtig*, vindt men bij het gezegde: *zat zijn*, *waardig zijn*, *schuldig zijn*, *de gelijke zijn*, *kundig zijn*, *indachtig zijn* een naclere aanvulling of bepaling in den 2en naamval. De ontleding is:

De grijsaard — Onderwerp van: *was zat*
 was zat — Gezegde van: *de grijsaard*.
 der dagen — Bepaling van: *was zat*.

250. In zinnen, als:

Uw woorden zijn ons aangenaam, Google

Gij zijt *ons* welkom,
 Hij was *zijn*en ouders gehoorzaam,
 Uw komst is *mij* lief,
 Wees *uwen* weldoeners dankbaar,
 Dat is overeenkomstig *mijn* verlangen,

vindt men bij het gezegde een aanvulling in den 3en naamval; *ons* is een bepaling in den 3en naamval van *aangenaam zijn*, van *welkom zijn*, enz.

OPMERKING. Ook als de bijv. nw.: *welgevallig*, *vijandig*, *nuttig*, *voordeelig*, *nadeelig*, *dienstig*, *bevorderlijk*, *bekend*, *duidelijk*, *onderdanig*, *getrouw*, *genadig*, *verwant*, *behulpzaam*, *vreemd*, *noodig*, *leed*, *genegen*, *aangeboren*, *beschoren* (toebedeeld), *heilzaam*, deel van het gezegde uitmaken, kan een bepaling in den 3en naamval bij het gezegde voorkomen. De ontleding zal geen moeielijkheid opleveren.

251. In volzinnen, als: *De jongen was zijn atlas kwijt*, *Onze gids was het spoor bijster*, *Ik ben het werken gewoon*, *Ik ben mijn lot getroost*, dient men de aanvullingen: *zijn atlas*, *het spoor*, enz. als bepalingen in den vierden naamval (en nooit als lijdende voorwerpen) te beschouwen van de gezegden: *kwijt zijn*, *zijn bijster*, enz. (Vroeger beschouwde men ook zoo de aanvulling bij *gewaar worden*, als in: *Ik word mijn vriend gewaar*. In de hedendaagsche taal vormen *gewaar* en *worden* één begrip, gelijkstaande met *zien*, *bespeuren*, zoodat *mijn vriend* als lijdend voorwerp moet beschouwd worden). — De ontleding van bovenstaande volzinnen is aldus:

De jongen — Onderwerp van: *was kwijt*.
 was kwijt — Gezegde van: *de jongen*.
 zijn atlas — Bepaling van: *was kwijt*.

252. Vele bijvoeglijke naamw. (behalve de reeds genoemde: *kwijt*, *bijster*, *gewoon*, *getroost*), zooals: *meester*, *zeker*, *wijs*, *machtig*, *vol*, *bewust*, *gewis*, *deelachtig*, hadden als naamw. gezegde vroeger een bepaling in den 2en naamval — thans is die bepaling 4e naamval. Soms wordt een voorzetsel ter omschrijving gebezigd, als: *De flesch is vol met wijn*. *Hij wil aan die zegeningen deelachtig worden*. *Edelhart was in-dachtig aan zijn huiswet* (STARING).

253. In volzinnen, als:

Die bank is *eenen* meter lang,
 Die toren is *honderd* meter hoog,
 Die plank is *eenen* voet dik,
 Dit is *tien en eenen halven* kilometer ver,
 Dit laken is *tien gulden* waard,
 Dat koffer is *twintig* K. G. zwaar,
 Die eik is *twee eeuwen* oud,

vindt men bij de gezegden: *lang zijn*, *hoog zijn*, *dik zijn*, *ver zijn*,

waard zijn, xwaar zijn, oud zijn een bepaling, die antwoordt op de vraag: *hoe groot, hoe ver, hoe duur, hoe xwaar, hoe oud?* Deze aanvulling heet bepaling van maat, afstand, prijs, gewicht of tijd en komt altijd voor in den 4en naamval.

OPMERKING. Een zelfde 4e-naamvals-bepaling kan voorkomen bij werkwoorden, als: *wegen, kosten, tellen, meten, inhouden, enz.* Evenzoo vindt men ze in zinnen, als: *Den geheelen dag was het regenachtig, Den eersten dag der maand is het kantoor gesloten*, waar de bijw. bepaling antwoordt op de vraag: *Wanneer?*

254. In sommige gevallen wordt het naamwoordelijk gezegde uitgelaten, als: *Uw xuster is tien jaar. Deze weg is tien kilometer. Deze heer is van Amsterdam. Hij is een mijner vrienden. Liefdadigheid is de eerste der christelijke deugden. De stad Troye was oudtijds de beroemdste van Klein-Azië. De olifant is het grootste der viervoetige dieren. Van alle winden is de noordenwind de koudste. Deze man is aan den drank.* Bij ontleding is het zaak het uitgelaten lid in te vullen, wat niet moeielijk kan vallen, bijv.: *Uw xuster is tien jaar oud. Deze weg is tien kilometer lang, enz., enz., waar tien jaar, tien kilometer* bepaling is van: *is oud, is lang.*

DERDE LES: NADERE BESCHOUWING VAN DE VOORWERPEN EN DE BEPALINGEN.

255. In volzinnen, als: *Ik kleed mij. Gij wascht u. Hij reinigt zich,* is het lijdend voorwerp dezelfde persoon als het onderwerp (§ 178); bij ontleding heeten *mij, u, zich* ook lijdend voorwerp, even goed als de bepalingen in de volzinnen: *Ik kleed de armen. Gij wascht uw handen. Hij reinigt zijn kleeren.*

In volzinnen, als: *Ik schaam mij, ik vergis mij, zij beeldt zich veel in,* vormt het tweede voornw. met het werkwoord één begrip, aldus:

Ik — Onderwerp van: *schaam mij.*
 schaam mij — Gezegde van: *ik.*

256. Het is duidelijk, dat men heeft te schrijven:

a. Hij waant zich *den besten leerling* der klasse,
 Hij beschouwt zich als *den weldoener* dier familie,

doch:

b. Hij schaamt zich als *de bewerker* van die ramp,
 Hij matigt zich als *de oudste* der klas veel aan.

Onder *a* behoort de bepaling van gesteldheid (§ 103) bij het lijdend voorwerp *zich*, onder *b* behoort zij bij het onderwerp van den volzin.

257. De onovergankelijke w.w. *gehoorzamen, baten, schaden*, als:

De soldaat gehoorzaamt *zijn* meerderen,

Die leugen zal *u* niet baten,

Dat geneesmiddel zal *uw* gezondheid schaden.

welke een bepaling in den 3en naamw. of een meewerkend voorwerp vereischen, hebben, door het taalgebruik, een lijdenden vorm, als:

Zijn meerderen worden door den soldaat gehoorzaamd,

Gij zult door die leugen niet gebaat worden,

Uw gezondheid zal door dat geneesmiddel niet geschaad worden.

In deze lijdende volzinnen is het meewerkend voorwerp tot onderwerp geworden.

OPMERKING. Vele andere w.w., als: *dienen, volgen, opvolgen, naderen, voorbijgaan, toejuichen, ontmoeten*, regeerden in vroeger dagen ook den 3en nvl.; thans echter den 4en, zoodat zij ook als transitieven in den lijdenden vorm (§ 175) gebruikt worden, als: *Hij wordt door zijn zoon gediend, gevolgd, opgevolgd, genaderd, voorbijgegaan, toegejuicht, ontmoet*. Evenzoo: *De heeren worden verzocht plaats te nemen*.

258. Sommige onovergankelijke w.w. wijzigen in bepaalde verbindingen zoodanig hun beteekenis, dat zij een lijdend voorwerp bij zich krijgen, als:

a. *Hij gaat zijn gang. Hij slaapt den slaap der rechtvaardigen. Hij streed den goeden strijd.*

b. *Hij schreide heete tranen. Hij zweette bloed. Hij valt zich een ongeluk. Hij lacht zich een bochel. Hij springt zich een breuk.*

c. *Hij loopt zijn schoenen scheef. Hij kijkt zijn oogen blind. Hij werkt zich dood. Hij wandelt zich doodmoe.*

Onder a. drukt het lijdend voorwerp hetzelfde begrip uit als het werkwoord; onder b. duidt het lijdend voorwerp aan, wat wordt voortgebracht, te voorschijn gebracht door de werking; onder c. wordt uitgedrukt in welken toestand het lijdend voorwerp wordt gebracht door de werking.

259. Onder de overgankelijke werkwoorden verdienen de werkwoorden met twee vierde-naamvallen de aandacht. Er werd reeds over gehandeld in § 103. Het zijn de werkwoorden: *noemen, heeten, achten, schatten, vinden, prijzen, rekenen, wanen*, als: *Ik noem hem mijn vriend*. Hier staan *hem* en *mijn vriend* beide in den 4en nvl.: *mijn vriend* is bepaling van gesteldheid van *hem*. Evenzoo: *Ik noem dit een gelukkig verschijnsel*.

OPMERKING. Bij 't omzetten in den lijdenden vorm worden beide 4e naamvallen eerste naamval, als: *Hij wordt door mij mijn vriend genoemd*. In dit geval is *mijn vriend* bepaling van gesteldheid van het onderwerp *hij*.

260. Behalve de werkwoorden der vorige § zijn er nog andere, waarbij een zelfde verschijnsel valt op te merken, als: *verklaren, benoemen, schelden, doodverven, aanstellen, beschouwen, aanzien*, met dit verschil, dat de bepaling van gesteldheid door het voegwoord *als* of door de voorzetsels *voor* en *tot* wordt ingeleid, als: *Men verklaart hem tot vijand des vaderlands. De koopers scholden haar voor bedriegster. Men doodverft hem als den aanstaanden wethouder*.

OPMERKING. In den lijdenden vorm behouden deze bepalingen *als, tot, voor*: *Hij wordt gedoodverfd als de aanstaande wethouder. — Zij werd door de koopers*

voor bedriegster gescholden. *Bedriegster* is hier 4e nvl. wegens het voorzetsel *voor*. Evenzoo bij *tot*: *Hij werd tot vijand des vaderlands verklaard*. — *Schelden* komt ook wel eens voor zonder het partikel: *Zij schelden u wild woelwater* (POTGIETER).

261. De bepaling van gesteldheid kan bij vele van de werkwoorden, in § 103 genoemd, ook een bijv. n.w. zijn, als: *Ik noem u fortuinig. Dat heet ik verraderlijk. Deze stof vind ik fraai. Ik prijs u zalig. De leerling rekent dit gemakkelijk. Hij maakt zijn familie ongelukkig*. In deze voorbeelden zijn de bijv. n.w.: *fortuinig, verraderlijk*, enz. bepalingen van gesteldheid van het lijdend voorwerp, en als zoodanig 4e naamval.

OPMERKING. Bij omzetting van den volzin worden genoemde bijv. n.w. bepalingen van het onderwerp, als: *Gij wordt door mij fortuinig genoemd. Dat wordt door mij verraderlijk geheeten. Deze stof wordt door mij fraai gevonden*.

262. Bij de werkwoorden *noemen, heeten* en *vinden* kan ook een onbepaalde wijs als bepaling van gesteldheid voorkomen, als: *Dat noem ik spreken. Dat heet ik werken. Ik heet dit liegen. Wie zou dat geen bedriegen noemen? Dat vind ik studeeren*.

OPMERKINGEN. 1°. De lezer merke het verschil op tusschen: *Ik noem den onderwijzer* (4e nvl.) *den schuldige*, en *Ik noem den onderwijzer* (3e nvl.) *den schuldige*. Hier heeft *noemen* telkens een andere beteekenis.

2°. Een bepaling van gesteldheid komt ook voor bij een bijzin, als in: *Ik noem, wie dat zegt, een leugenaar. De Koning heet, wat zijn glorie fnuikt, rebellig wederstreven* (Ivo, vers 63). *En dat men, voor haar schoon, naar riddervijze, blaak', verklaart de Jonglingschap een staatswet* (MARCO, vers 40).

263. In volzinnen, als:

a. Ik zie het paard trekken,
Ik hoor den vogel zingen,
Ik voel den pols slaan,
God laat de zon schijnen,
Ik doe de deur verven,

b. Ik zie de kar trekken,
Ik hoor het lied zingen,

komt de onbepaalde wijs als lijdend voorwerp voor bij de werkwoorden: *zien, hooren, voelen, laten, doen*. — Onder a. is de beteekenis: *Ik zie, dat het paard trekt; ik hoor, dat de vogel zingt*, enz., onder b.: *Ik zie, dat de kar getrokken wordt. Ik hoor, dat het lied gezongen wordt*. Naar de beteekenis is dus: *paard, vogel, pols, zon, deur; kar, lied* onderwerp van: *trekken, zingen, slaan*, enz. in bedrijv. of lijdenden zin. Naar den vorm is *paard, vogel, pols*, enz. het lijdend voorwerp van het vervoegde werkwoord. Er is hier dus strijd tusschen vorm en beteekenis. Volzinnen als deze kwamen uit een vreemde taal in het Nederlandsch. Bij 't ontleden handelt men het best met ze eerst in den gewonen Nederlandschen vorm te brengen (zie § 94, Opm. 6).

OPMERKING. In de zinnen onder a. en dergelijke meer is het 't lijdend voorwerp, hetwelk een werking verricht. Iets dergelijks merken wij op bij causatieven, als: *De herder drenkt de schapen*; hier zijn het *de schapen, die drinken*.

264. In volzinnen, als:

Ik zie het paard den ploeg *trekken*,
 Ik hoor den vogel zijn deuntje *fluiten*,
 Ik voel den storm het huis *schudden*,
 Ik laat den jongen het geld *verdienen*,
 Ik doe het kind de les *lezen*,

merkt men, behalve de voorwerpen: *het paard, den vogel, den storm*, enz., die de werking, in de onbepaalde wijs uitgedrukt, verrichten, nog een tweede voorwerp op, als: *den ploeg, zijn deuntje*, enz. De beteekenis van deze volzinnen wordt duidelijk, als men ze terugbrengt tot den Nederlandschen vorm, wat bij ontleding ook weer het best is, als:

Ik zie, dat het paard *den ploeg trekt*,
 Ik hoor, dat de vogel *zijn deuntje fluit*, enz.

OPMERKING. In verband met § 94, Opm. 6 kan de ontleding naar den vorm aldus zijn: *Ik zie het paard, trekkende den ploeg. Ik hoor den vogel, fluitende zijn deuntje. Ik laat (= maak) den jongen, verdienende het geld*, enz.

265. De bijstelling heeft denzelfden naamval als het woord, waarbij zij behoort; zij is een andere naam voor dat woord, en het ligt voor de hand, dat zij in hetzelfde zinsverband gedacht wordt, als: *Gij, mijn vriend, zult mij helpen. Ik zal het u, mijn vriend, toevertrouwen. Wij spreken van den leeuw, den koning der dieren*. In geval het hoofdwoord in den 2en naamval zou staan, is het geen gebruik meer ook de bijstelling in dezen naamval te plaatsen, dus niet: *Wij spreken van de psalmen Davids, des konings van Israël*. Men vermijdt zelfs den genitief van het hoofdwoord, dus niet: *Wij spreken van de psalmen Davids, van den koning van Israël*, maar: *Wij spreken van de psalmen van David, den koning van Israël*.

OPMERKING. De bijstelling is enkel een nadere verklaring van een zelfstandigheid (§ 104) en verschilt geheel van de bepaling van gesteldheid, daar deze altijd in verband staat met de werking (§ 103). Er is dus verschil tusschen: *Ik noem u, mijn vriend*, en *Ik noem u mijn vriend*. Ook hier wordt dit verschil veroorzaakt door de tweeërlei beteekenis van *noemen*.

266. Soortbepalingen (zie § 102), alsook de bijstellingen, komen in naamval overeen met hun hoofdwoord, en veelal ook in geslacht en getal. Is de bijstelling een abstract zelfst. nw. of een verzamelnaam, dan bestaat er afwijking, als: *De sprinkhanen, die plaag van het Oosten, overdekten de akkers. De Franschen, dat wispelturige volk, joegen voor de derde maal hun soeverein van den troon*.

267. Komt een titel als soortbepaling vóór een eigennaam, dan blijft de soortbepaling onverbogen, omdat soortbepaling en eigennaam als één begrip worden opgevat, bijv.: *Gravin Jacoba's regering. Keizer Wilhelms daden. Koningin Victoria's populariteit. Hertog Reinouts gevangenschap*.

OPMERKING. In geval de 2e-naamvals-bepaling omschreven achter het bepaalde woord voorkomt, als: *De regering van gravin Jacoba, De daden van Keizer*

Wilhelm, de populariteit van Koningin Victoria, of De wandelingen der stad Utrecht, de kanalen der provincie Groningen, blijft de eigennaam overbogen en de soortbepaling ondergaat, zoo noodig, de verbuiging.

268. Niet altijd komen geslacht en getal van soortbepaling en eigennaam overeen, als: *de stad Amsterdam, de provincie Drente, de republiek Zwitserland, de rivier De Rijn*; — *de gebroeders Sinkel, de gexusters Van Zanten, de dames Roxenboom, de heeren Plantenga*, enz., echter: *de dames onderwijzeressen, de heeren afgevaardigden, leden, aandeelhouders*, enz., waar de soortbepaling bij een soortnaam staat.

OPMERKING. Een enkelen keer vindt men in gemeenzame taal de soortbepaling achter het hoofdwoord, als: *Willemoom, Hendrikneef, Thomasvaer, Scholtebuur* (STARING), *Janmaat, Pieterbaas, Huijbertbaas* (STARING), *Elzemoer* (POTGIETER), enz.

269. Thans komt nog bij enkele werkwoorden een bepaling voor in den 2en naamval, als: *Ontferm u mijner. Gedenk onzer. Erbarm u harer. Hij schaamt zich hunner. Anslijn is gestorven, daarom wil ik u zijner herinneren* (BEETS). *Hij bekommert zich uwer niet. Hij trekt zich harer niet aan.* Deze bepaling wordt echter weinig meer aangetroffen; men vindt ze nog bij dichters en in hoogerem prozastijl. In den regel wordt zij vervangen door een 4e-naamvals-bepaling, of wordt de 2e nvl. door een voorzetsel omschreven, als: *Ontferm u over mij. Gedenk den vriend uwer jeugd. Gedenk aan den lieven William* (C. O.). *Erbarm u over haar. Huib at droog brood en schaamde 't zich.* (STARING).

OPMERKINGEN. 1°. In vroeger tijd vond men ook bij andere werkwoorden een 2e-naamvals-bepaling als aanvulling, als bij: *beginnen, vragen, verkiezen, verlangen, vorderen, vergeten*. Hieruit zijn vormen te verklaren, als: *desgevraagd, desverkiezende, desverlangende, desgevorderd*, en kan men tevens de ontleding verklaren van volzinnen, als: *Ik ben mijn werk begonnen. Ik ben die taal vergeten*, welke eens luiden: *Ik ben mijns werks begonnen; ik ben die taal vergeten*.

2°. In § 97 is reeds opgemerkt, dat sommigen deze noodzakelijke aanvulling wel oorzakelijk voorwerp plegen te noemen.

270. De 3e-naamvals-bepaling vindt men nog bij vele werkwoorden en bij werkwoordelijke uitdrukkingen, als bij: *behagen, bevallen, lusten, mishagen, smarten, berouwen, walgen, behooren, ontbreken, schelen, falen, mangelen, danken, blijken, toeschijnen, gelijken, slachten, gelukken, mislukken, schaden, baten, gehoorzamen, betamen, passen, invallen*; — *ten deel vallen, voor den geest staan, bijstand bieden, vrij staan, goed staan, afbreuk doen, te pas komen, dank weten, goed doen*. De lezer zal hier zelf wel voorbeelden kunnen geven, en de ontleding kan hem geen moeielijkheden opleveren.

271. In zinnen, waarin een werkwoord van beweging voorkomt, als:

Hij is den berg opgeklimmen,

Hij is den stoel afgesprongen,

Hij trad de kamer binnen,

Hij liep de school uit,

Zij reed de brug over,
 Hij reed het kanaal in,
 Hij sprong de sloot over,

dient: den berg, den stoel, de kamer, enz. niet als lijdend voorwerp, maar als bepaling in den 4en naamval (zie § 455, Opm. 2 en 3).

OPMERKING. Deze opmerking geldt niet voor de werkwoorden: *begaan*, *betreden*, *bebaren* (waarin *be* = bij, op, voor), *overgaan*, *overloopen*, *omloopen*, *doorwaken*, bijv.: *Een weg, een rivier, een brug, een straat, een nacht* —; welke w.w. transitief zijn. Bij de werkwoorden: *naloopen*, *naschreeuwen*, *ontloopen*, *ontkomen* (ont = weg) komt zulk een bepaling in den 3en nvl. voor.

VIERDE LES: NEVENSCHIKKING OF BIJSCHIKKING IN DEN ENKELVOUDIGEN VOLZIN.

272. In den enkelvoudigen volzin kunnen hoofd- en bijleden veelvuldig voorkomen. Er bestaan enkelvoudige volzinnen met een veelvoudig onderwerp, gezegde, voorwerp, bepaling. De betrekking, waarin die veelvoudige leden tot elkaar staan, heet bijschikking (§ 278, Opm.). Zij wordt in den regel aangewezen door voegwoorden. Het zijn vooral de voegwoorden *en* en *noch*, die dezen dienst verrichten bij aaneenschakeling; *maar* en *of* dienen bij tegenstelling. (Zie § 105).

VOORBEELDEN. *Amsterdam en Rotterdam zijn groote handelssteden. De jongen was en bleef ziek. Gij moet metselaar of timmerman worden. Zij kunnen noch lezen, noch schrijven. Hij blijft ijverig en gehoorzaam. Denk na, en overleg. Vloekt noch zweet. Men dronk wijn en bier. Zij kochten noten en druiven. De vogels nestelen in hagen en struiken. In den winter en in de lente, in den zomer en in den herfst was de beukeboom de vergaderplaats van de schooljeugd en de jongelingschap. Men speelde vrij en onbezorgd buiten den schooltijd in zijn schaduw. De val van den boom is ook de val geweest van veel vreugde, veel liefde, veel goeden raad en veel heilzame lessen.*

De kikvorschen alsmede de meeste insecten slapen des winters. Niet slechts de loofboomen, maar ook de vruchtboomen geven bruikbaar timmerhout. De visschen worden deels met den hengel, deels met netten gevangen. Zoowel de ganxen als de zwanen geven kostelijk dons.

Haar stemmig maar behaaglijk kleed omsloot een slanke leest (Eliza's vlucht). Deze kleur is niet lichtgroen maar blauwgeel. Gij zijt óf een lomperd óf een bedrieger.

273. Uit sommige volzinnen der vorige § blijkt reeds, dat het voegwoord vóór elk der naast elkaar geschikte leden niet altijd wordt uitgedrukt. Gewoonlijk staat het voegwoord alleen vóór het laatste lid, als: *Kind, jongeling, meisje, man en grijsaard treurden om den gevallen vriend* (den beukeboom). Soms ontbreekt ook hier het voegwoord, als: *Hij zegt vader, moeder, broeder, zuster, kinderen zelfs vaarwel*. Dit heet *asyn-deton* (= zonder verbinding).

Soms wordt vóór elk der nevens elkaar geschikte leden het voegwoord uitgedrukt; dit heet polysyndeton (= veel-verbinding) en geschiedt, als men elk lid met nadruk wil vermelden: *Menheer, en mevrouw, en de juffrouw, en de jongeheer en al de kinderen zijn buiten. Noch de pendule, noch de guéridon, noch de inkkoker, noch zelfs het mansportret konden den heer Bruis de deur ontsluiten. 't Is alles leeg en stil en onbezield en naar* (TOLLENS). Soms komt de verbinding paarsgewijze voor, als: *Hazelenboschjes en lindes, beuken en eiken, olmen en berken tieres er welig om ons heen* (Plantengroei der Alpen). *Het leven des menschen is een aaneenschakeling van voorspoed en tegenspoed, van vreugde en droefheid.*

274. Bijschikking bestaat dan, als twee of meer gelijksoortige leden in juist dezelfde betrekking staan tot één gemeenschappelijk lid. Van daar dat geen bijschikking bestaat in zinnen, als: *De trouwe hond des buurmans bewaakt de schapen. Den eersten zachten lentedag ga ik uit. De jongen bezat een fraai gouden horloge. Deze twee kinderen zijn goede maatjes. Geef mij een paar fijne zijden handschoenen. Wat hebt ge daar mooie blauw-porseleinen kopjes! De meisjes droegen witte gazen sluiers.*

OPMERKING. In volzinnen, als: *Het was een oude, versleten knol*, bestaat bijschikking: de beide naast elkaar geschikte bijv. nw. staan in dezelfde betrekking tot het gemeenschappelijke lid *knol*, daarom worden ze door een komma gescheiden. Het is, of men zei: *Het was een oude en versleten knol*. In den volzin: *De trouwe hond des buurmans bewaakt de schapen*, dient *trouwe* tot bepaling van *hond* en *des buurmans* tot bepaling van *de trouwe hond*. De bepalingen *trouwe* en *des buurmans* dienen dus niet tot omschrijving van hetzelfde lid. Deze zelfde opmerking geldt bijv. ook van: *Geef mij een paar fijne zijden handschoenen*, hier dient *fijne* tot bepaling van *zijden handschoenen*; er is nu geen leesteeken noodig om een voegwoord te vervangen: evenzoo in: *al die menschen, dit mijn huis, mijn beide kinderen* = *al (die menschen), dit (mijn huis), 'mijn (beide kinderen)*. (§ 105, Opm. 1).

275. Van bij-geschikte zinsleden wordt ter wille der beknoptheid en sierlijkheid het bestanddeel, dat zij gemeen hebben, in den regel maar eenmaal uitgedrukt, en wel in het laatste lid. Het gemeenschappelijk bestanddeel kan het tweede lid van een samengesteld zelfst. nw., of een min of meer zelfstandig achtervoegsel zijn, als: *Natuur- en wiskunde zijn moeilijke vakken. Deze man is huis- en rijtuigschilder. Ziet gij daar die steen- en pannbakkerij? Het water moet reuk- en smaakloos zijn. De hemel was geel- en groenachtig van kleur. Deze man is nu ouder- en kinderloos.*

OPMERKING. Het af te breken woorddeel kome liefst in den grondvorm voor; dus niet: *Hij is laarzen- en schoenmaker. Wij bestudeeren volken- en landkunde.* — Echter: *druiven- en bessenuijn*. Geenszins is de afbreking te verdedigen in: *Zij zaten op vouw- en andere stoelen*; dit boekje bevat *stijl- en andere oefeningen*; *vrije- en ordeoefeningen zullen gegeven worden*. In geen geval is er

afbreking mogelijk, als het eerste lid geen zelfstandig bestaan (meer) heeft, als: Hij reisde in *Hol-, Gelder- en Engeland*.

276. De herhaling en de weglating der bijvoeglijke bepalende woorden hangen veelal af van de bedoeling of opvatting des sprekers, soms van het taalgebruik, als: *Hij was mijn oogappel! barstte zij* (de Grootmoeder) *uit, mijn lieveling, mijn uitverkorene, mijn schat! De val van den boom is ook de val geweest van veel vreugde, veel liefde, veel goeden raad en veel heilxame lessen*. Hier wordt met nadruk gesproken. — Het taalgebruik maakt onderscheid tusschen: *Mijn oom en voogd*, en *mijn oom en mijn voogd* (dit zijn twee personen); *de advocaat en notaris*, en *de advocaat en de notaris*; *de koning en groothertog*, en *de koning en de groothertog*.

OPMERKING. Dezelfde opmerking geldt voor het lidwoord van bepaaldheid; wil men elk der bijgeschikte leden met nadruk vermelden, dan wordt het herhaald. *Hij was de eerlijkste, de beste, de trouwste jongen ter wereld. Hij spreekt over de kweekerij der tulpen, der hyacinten, der krokussen, der primula's, der begonia's en der dahlia's* (§ 127).

VIJFDE AFDEELING.

(EERSTE GEDEELTE).

DE SAMENGESTELDE VOLZIN.

EERSTE LES: ALGEMEENE BESCHOUWINGEN.

277. Twee of meer enkelvoudige volzinnen kunnen op zulk een wijze bijeen of te zamen gesteld worden, dat zij voor ons slechts één geheel vormen. Zulk een volzin, waarvan twee of meer deelen enkelvoudige volzinnen zijn, heet *samengestelde volzin*, en de enkelvoudige zinnen, waaruit hij bestaat, noemt men de leden van den samengestelden volzin. *De storm loeit, en de regen klettert. Toen de bel luilde, vertrok de trein. Het land, waar wij geboren zijn en waar wij onze jeugd doorbrachten, heet ons vaderland. — Gij hebt, geloof ik, u vergist. Waar, meent gij, dat uw broeder geweest is. — Wie zich verheft, zal vernederd worden. Hij is niet, wat hij zijn moest.*

OPMERKINGEN. 1°. Stilzwijgend moet aangenomen worden, dat de vereenigde volzinnen een verstandelijk geheel moeten vormen.

2°. De kenmerken van den samengestelden volzin zijn van uiterlijken aard: door uiterlijke middelen wijst de spreker of schrijver aan, dat de ééne enkelvoudige zin bij een anderen zin in denzelfden volzin behoort (zie § 209, Opm. 2). Door iets uiterlijks wijst hij ook het begin of het einde van den samengestelden volzin aan, n.l. de schrijver door een hoofdletter en door een punt, vraagteeken of uitroepeteeken; de spreker door stembuiging en rust. Toch bestaat er ook een innerlijk verband tusschen de zinnen, die aldus door uiterlijke middelen tot één geheel aangesnoerd zijn. In 't algemeen kan men zeggen, dat in een samengestelden volzin één zin voorkomt, om welken de andere zinnen als vorklarende of aanvullende leden gerangschikt zijn. Het gezond verstand verbiedt spreker of schrijver deze te scheiden, tenzij ze eenige er van tot een nieuwen volzin willen verheffen. Voor 't overige zijn ze vrij in 't bepalen van de grens van den samengestelden volzin. — Een schrijver b.v. kan twee zinnen, die ieder een volzin kunnen vormen, tot één samengestelden volzin verbinden, b.v.: *Wie kwaad spreekt van zijn naaste, berokkent hem een onherstelbare schade; want hij berooft hem van iets, dat niet geheel teruggegeven kan worden, (of wel) hij kan ze als*

afzonderlijken volzin of als hoofdlid van afzonderlijke samengestelde volzinnen doen optreden, b.v.: *Wie kwaad spreekt van zijn naaste, berokkent hem een onherstelbare schade. Hij berooft hem van iets, dat niet geheel teruggegeven kan worden.*

Van deze vrijheid hebben de dichters vooral, en op een eigenaardige wijze, gebruik gemaakt. Men zie b.v. Het Haantje van den toren, waarin DE GENESTET een gedeelte van een samengestelden volzin, door een punt achter het voorafgaande gedeelte te plaatsen en het inleidende voegwoord *en* of *maar* met een hoofdletter te schrijven, tot een nieuwen samengestelden volzin verheft. Het eigenaardige is, dat het voegwoord *en*, *maar*, enz. behouden wordt. — Omgekeerd zal men, bij middelmatige schrijvers vooral, menig voorbeeld vinden van zinnen, die als afzonderlijke gedachte-uitingen hadden behooren te staan, maar die met een *terwijl*, een *en* of een betrekkelijk woord aan een samengestelden volzin zijn aangehangen.

De prozaschrijvers, van het einde der vorige en het begin van deze eeuw vooral, beijverden zich op het ineenzetten van kunstig gevoegde, harmonieuse lange samengestelde volzinnen; de nieuwe stijl houdt meer van korte samengestelde volzinnen, nadert daardoor meer de beschaafde spreektaal en maakt den lezer het verstaan gemakkelijker.

Deze opmerkingen betreffende de handelwijze des schrijvers gelden ook meestal voor die des sprekers.

3°. Wij hebben bij deze algemeene beschouwingen opzettelijk zekere bijzondere leden van een samengestelden volzin over het hoofd gezien, die n.l., welke de plaats van een onmisbaar lid van een enkelvoudigen volzin innemen, b.v.: *Wie steelt, is een dief. Hij is niet, wat hij schijnt. Dat men, voor haar schoon, naar ridderwijze blaak', verklaart de Jongelingschap een staatswet.* — Hierbij kan van geen splitsing in twee volzinnen sprake zijn: De ééne zin vormt zonder den anderen geen verstandelijk geheel. Streng redeneerende, zou men hier van een vereeniging van twee enkelvoudige zinnen tot één geheel zelfs niet mogen spreken. — Volkomen juist blijkt echter ook hier de definitie uit § 277: „Een volzin, waarvan twee of meer deelen enkelvoudige volzinnen zijn, heet samengestelde volzin.”

278. De zinnen, waaruit een samengestelde volzin bestaat, kunnen zijn van gelijken rang, b.v.: 1°. *De storm loeit, en de regen klettert.* 2°. *De struis kan niet vliegen, doch hij kan des te sneller loopen.* 3°. *Hij zal niet schrijven, want hij heeft een wond aan zijn rechterhand.* 4°. *Het regent, daarom blijven wij thuis.* 5°. *Hij wilde gaarne rijk zijn, daartoe trok hij naar Californië.*

De leden van elk dezer vier samengestelde volzinnen zijn onafhankelijk van elkaar, het ééne lid doet geen dienst als deel van het andere lid, zij staan als gelijken naast elkaar. Daarom heet de betrekking, die tusschen de leden bestaat, nevenschikking of bijschikking. (§ 212).

Uit het viertal voorbeelden blijkt, dat vijfderlei verband kan bestaan tusschen twee zulke bijgeschikte zinnen en wel: Een betrekking 1°. van aaneenschakeling, 2°. van tegenstelling, 3°. van reden, 4°. van gevolg (gevolgtrekking), 5°. van doel.

OPMERKING. De term nevenschikking is eigenlijk een germanisme, daar onze taal wel nevens (als in nevensgaand), doch geen woord neven in den zin van naast kent. Het gebruik schijnt echter nevenschikking goedge-

keurd te hebben, even als nevenhoek (in de vormleer) en nevenman (in het leger). 't Woordenboek der Nederl. taal bezigt alleen den term bij-schikkend.

Bij-schikkend vergelijkte men met: bijvoegen, bijblijven, bijhouden, en niet met bijzaak, bijbedoeling.

279. De leden van een samengestelden volzin kunnen ook van ongelijken rang zijn, b.v.: *Toen de bel luide, vertrok de trein. Het land, dat wij bewonen, heet Nederland. Hij blijft thuis, omdat hij ziek is. Wie u smaadt, smaadt mij. Hij blijft, wie hij is.* Het ééne lid van deze samengestelde volzinnen staat niet onafhankelijk naast het andere, het doet dienst of als bepaling bij het andere nl. om te zeggen: wanneer? welk land? waarom? of wel als onmisbaar deel: onderwerp, gezegde van het andere. Het ééne lid heet daarom van minderen rang dan het andere. Om die reden noemt men de betrekking van dat dienstbewijzende lid een betrekking van onderschikking (§ 211).

In plaats van de gegeven voorbeelden kan men ook zeggen: *Bij het luiden der bel vertrok de trein. Het door ons bewoonde land heet Nederland. Hij blijft thuis om zijn ziekte. De u smadende smaadt mij.* Zoo kan men een zin, die in betrekking van onderschikking tot een anderen zin staat, meestal door een bepaling of een zinslid vervangen. Omgekeerd kan meestal een bepaling of een zinslid in een zin vervangen worden door een enkelvoudigen volzin, die dan in ondergeschikte betrekking tot het andere lid van den samengestelden volzin staat. Op grond daarvan kan men verwachten, dat het aantal soorten van ondergeschikte betrekkingen tusschen de leden van samengestelde volzinnen ongeveer even groot zal blijken als het aantal der verschillende bepalingen of zinsleden, die in den enkelvoudigen volzin kunnen voorkomen.

280. Twee of meer zinnen kunnen beide in ondergeschikt verband tot hetzelfde lid van den samengestelden volzin staan, b.v.: *Het land, waar wij wonen en waar wij opgevoed zijn, heet ons vaderland.* In dat geval zijn deze zinnen onderling van gelijken rang en spreekt men van bij-schikking tusschen de ondergeschikte zinnen. De lezer voege voor de in § 278 gegeven voorbeelden: *Hij zegt, dat* en verandere den vorm der zinnen, zoo noodig, of wel: hij plaatse voor die voorbeelden: *Hij zegt, gevolgd door een dubbelpunt.* Hij ziet dan, dat de leden van de aldaar opgegeven samengestelde volzinnen in een betrekking van onderschikking komen tot den zin: *Hij zegt,* en dat het onderling verband tusschen die leden onveranderd blijft. Het bij-schikkend verband tusschen ondergeschikte zinnen kan dus ook zijn: aaneenschakelend, tegenstellend, redengevend, gevolgaanduidend of doelaanwijzend.

281. Zinnen, die in betrekking van onderschikking staan ten opzichte van een anderen zin, heeten bijzinnen; de andere zinnen, die niet in die ondergeschikte of dienstbewijzende betrekking staan, heeten hoofdzinnen.

OPMERKING. Men vergelijkte den naam bijzin met: bijzaak, bijzon, bijbedoeling.

282. De naam hoofdzin schijnt in verband met het voorafgaande niet altijd juist te zijn. Een lid van een samengestelden volzin kan alleen in tegenstelling met een ander lid, van minderen rang, hoofdzin heeten, zoodat eigenlijk niet van hoofdzin sprake zou kunnen zijn bij die samengestelde volzinnen, waarvan al de leden in bijschikkend verband, dus als gelijken, naast elkander staan. Uit de gegeven voorbeelden blijkt echter dat de hoofdzin en de bijzin zich in den regel door de opeenvolging der woorden (woordschikking) van elkander onderscheiden. Men vergelijkte b.v. de leden in: *Hij zegt mij, wat hij gedaan heeft. Wij zijn toen niet gekomen, omdat zij reeds vertrokken waren.* De zin, die er staat „om zijns zelfs wil”, onderscheidt zich dus in woordschikking van den zin, die er staat als deel van een anderen zin, zoodat men aan den vorm of de woordschikking in den regel reeds zien kan, of een zin er staat als dienstbewijzende bij een ander lid van den samengestelden volzin of niet.

Dat heeft er toe geleid, dat men in 't algemeen den vorm als 't kenmerk van een hoofdzin en van een bijzin is gaan beschouwen. Men noemt „in 't algemeen” nu hoofdzin een zin, die een der gewone vormen heeft van een op zich zelf staande uitdrukking van gedachte; bijzin noemt men een zin, welke een der gewone vormen heeft van een gedachte, welke er staat als deel, dus ter wille van een andere uitdrukking van gedachte.

283. Dat deze regel niet willekeurig is, maar voortvloeit uit den aard der taal, is ieder duidelijk, die inziet, dat één schrijver (of spreker) geen andere dan zinnelijk waarneembare middelen heeft om zijn gedachten aan anderen kenbaar te maken, zoodat ook uit iets zinnelijk waarneembaars of iets uiterlijks moet blijken, wat bij hem het hoofd- en wat het bijlid is.

Het middel om te beslissen, of een zin hoofd- of bijzin is, volgt uit bovengenoemden regel als vanzelf; het is n.l. dit: Neem den zin in den vorm, waarin hij in den samengestelden volzin voorkomt, afzonderlijk en vraag: Zou de schrijver, als hij de gedachte, in dien zin uitgedrukt, afzonderlijk wilde mededeelen, ze dan in dien vorm uit kunnen drukken of niet? Zoo ja, dan is die zin een hoofdzin, zoo neen, dan is hij een bijzin.

Zeer gemakkelijk past men dit middel toe, als de hoofdzin voorop staat, b.v.: *Hij is gestraft, omdat hij lui geweest is. Hij heeft den man beloofd, die zijn kind het leven gered heeft.* Het eerste lid dezer samengestelde volzinnen kan als zin alleen staan, niet alzo het tweede lid: *die lui geweest is, die zijn kind het leven gered heeft*; de woordschikking daarvan zou dan moeten zijn: *die is lui geweest, of lui is die geweest; die heeft zijn kind het leven gered, of zijn kind heeft die het leven gered, enz.*

284. Eenigszins moeilijker schijnt de toepassing, als de bijzin voorop

staat, b.v. in: 1. *Gelijk de ouden gezongen hebben, zoo hebben de jongen gepiept.* 2. *Omdat hij in zijn jeugd niet gewerkt heeft, moet hij op zijn ouden dag gebrek lijden.* 3. *Word ik goed door hem geholpen, dan zal ik slagen.* Neemt men het eerste lid dezer samengestelde volzinnen afzonderlijk, dan ziet men dadelijk, dat zij niet den vorm hebben van een afzonderlijken volzin. Dan toch zou de woordschikking moeten zijn, bij n°. 1: *De ouden hebben gezongen* of, zoo men *gelijk*, hoewel ten onrechte, als bijwoord beschouwt: *Gelijk hebben de ouden gezongen*; bij n°. 2: *Hij heeft in zijn jeugd niet gewerkt* of: *In zijn jeugd heeft hij niet gewerkt.* Het eerste lid van n°. 3 maakt schijnbaar een uitzondering: *Word ik goed door hem geholpen*, heeft den vorm van een vragenden hoofdzin, het ontbreken van het vraagteken bewijst echter, dat het geen hoofdzin is. — Het tweede lid van n°. 1 en n°. 3 heeft de woordschikking van een hoofdzin, ingeleid door een bijwoord. Dat blijkt duidelijk, als *zoo* en *dan* door een ander bijwoord vervangen worden, b.v.: *Gisteren (fraai, onophoudelijk) hebben de jongen gepiept. Morgen (zeker, ongetwijfeld) zal ik slagen.* In n°. 2 heeft het tweede lid ook den vorm van een hoofdzin met vooropstaande bepaling, met dit verschil, dat hier de bepaling wordt uitgedrukt door den bijzin. Men vervange dien bijzin door: *Om zijn niet-werken, om zijn luieren in zijn jeugd*, en men ziet weer, dat het tweede lid de hoofdzin is. Met dit voorbeeld komen overeen de samengestelde volzinnen met vooropstaanden onderwerps-, gezegde- of voorwerpszin, b.v.: *Wat hij gedaan heeft, verdient goedkeuring. Wat hij schijnt, is hij. Hoe oud hij is, weet men niet.* Men vervange het eerste lid door een enkel woord, en men ziet, dat het tweede lid de hoofdzin is.

OPMERRINGEN. 1°. Den lezer zij het overgelaten door middel van O (onderwerp), W (werkwoord), V (voorwerp), B (bepaling), H (hulpwerkwoord) de formules voor de woordschikking van hoofd- en bijzin uit voorbeelden af te leiden. De woordschikking van den bijzin noemt men de *afhankelijke woordschikking*.

2°. In de zinnen: *Hij blijft thuis, omdat het regent. Gelijk de ouden zongen, zoo piepen de jongen*, hebben *het regent, de ouden zongen*, ook den vorm van een hoofdzin of van een op zich zelf staanden zin. Doch dit is slechts schijn: De hoofdzin en bijzin, aldus tot een minimum van woorden teruggebracht, komen veelal in woordschikking overeen. Men voege er slechts een bijwoord tusschen, of plaatse het werkwoord in een samengestelden tijd, en men ziet dadelijk, dat *omdat* en *gelijk* door een bijzin gevolgd worden, b.v.: *Hij blijft thuis, omdat het hard regent, of omdat het geregend heeft. Gelijk de ouden eertijds zongen, of gelijk de ouden gezongen hebben, zoo piepen de jongen.*

3°. De lezer zal het zich zelf wel kunnen verklaren, waarom de hoofdzin vooropstaande door geen voegwoord kan worden ingeleid; hij put dan uit het betoog, dat *gelijk* in *gelijk zij zongen* een voegwoord is, het bewijs, dat *gelijk zij zongen* ook geen hoofdzin kan zijn. — Natuurlijk moeten hier uitgezonderd worden de gevallen, bedoeld op blz. 120 (eerste alinea).

4°. Uit: *Hij weet, waar gij geveest zijt*, blijkt, dat ook de bijzin door een bijwoord (vragend) kan worden ingeleid. De woordschikking van het tweede lid bewijst echter duidelijk, dat dit tweede lid een bijzin is.

285. In § 282 is gezegd, dat de woordschikking „in 't algemeen” het kenmerk is van hoofd- en bijzin. De taal is n. l. niet zulk een ordelijk, gemakkelijk te ontleden geheel als een werktuig, dat zoo even uit de hand van een bekwaam werktuigkundige is te voorschijn gekomen. Zij is geworden en vervormd onder vele invloeden van velerlei aard. Het voorkomen van afwijkingen moet derhalve als iets natuurlijks verwacht en beschouwd worden. Zoo ook hier. Er zijn volzinnen, waarin wat voor het verstand de bijzin is, ook de woordschikking heeft van een hoofdzin, o.a.: *Nauwelijks trad hij binnen, of iedereen stond op of: Nauwelijks was hij binnen gekomen, of iedereen was opgestaan of: of iedereen was eerbiedig opgestaan.* Men ziet het: het tweede lid van dezen samengestelden volzin heeft steeds den vorm van den hoofdzin. Toch doet het den dienst van een bijzin, want de beteekenis is: *Nauwelijks trad hij binnen, dat niet iedereen opstond, of dat niet iedereen opgestaan was.* Zoo ook in: *Gisteren moge hij lang gewerkt hebben, hij heeft toch weinig uitgevoerd,* waarin het eerste lid, al heeft het ook de woordschikking van den hoofdzin met een vooropstaande bepaling, toch den dienst doet van een bijzin (van toegeving). — In: *Hoe meer hij werkt, hoe rijker hij wordt, of: Hoe meer hij arbeidt, hoe meer plezier hij in den arbeid krijgt,* hebben beide leden de woordschikking van een bijzin. Men neme slechts ieder lid afzonderlijk, en men zal het inzien. De lezer heeft uit 't verband, waarin deze samengestelde volzinnen voorkwamen, of doordat hem de beteekenis is medegedeeld, echter geleerd, dat zij moeten opgevat worden, als: *Hij wordt rijker, naarmate hij meer werkt, of: Hij krijgt meer plezier in den arbeid, naarmate hij meer werkt.* Hij weet derhalve, dat het tweede lid hoofdzin is. — *Dat hij gelukkig zij! Wat of hem toch schelen zou?* hebben nog den vorm van bijzin, waarin zij voorkwamen achter het nu weggelaten: *Ik wensch, Ik vraag* behouden, maar treden nu toch steeds als alleenstaande zinnen op. — In: *Zij zongen: Eere zij God!* heeft het tweede lid den vorm van een hoofdzin, toch treedt het hier als dienstbewijzend lid (als voorwerpszin) op bij: *Zij zongen.*

Men lette verder nog op het tweede lid der volgende samengestelde volzinnen, dat den vorm heeft van een bijzin, maar dat voor 't verstand optreedt als een op zich zelf staande zin of hoofdzin: *De burgemeester prees den architect, waarop deze den burgervader verheerlijkte. Het knaapje speelde met zijn neus, wat de juffrouw zeer vies vond. Zij spreekt altijd over mooie kleeven, hetgeen ik zeer vervelend vind.*

OPMERKINGEN. 1°. Wanneer het niet ontraden moest worden, ter wille van eenige afwijkende gevallen, kenmerkende namen in te voeren, dan zou men met het oog op de boven besproken onregelmatigheid een verdeeling van hoofdzinnen en bijzinnen kunnen maken: men zou dan kunnen spreken van echte en onechte hoofdzinnen en van echte en onechte bijzinnen.

Echte hoofdzinnen zou men dan moeten noemen de zinnen, die hoofdzin zijn naar den vorm en tevens naar de beteekenis, d. w. z. dat zij geen dienstbewijzend lid zijn ten opzichte van den anderen zin in den volzin, en onechte

hoofdzinnen moest men dan noemen die zinnen, welke alleen naar den vorm hoofdzin zijn. Zoo zou men ook moeten handelen met de echte en onechte bijzinnen: *Hoe rijker hij wordt*, zou dan in 't gegeven voorbeeld een onechte bijzin moeten heeten, wjl het alleen een bijzin is naar den vorm.

De benoeming van zinnen, als: *Eere zij God!* en andere aanhalingen biedt altijd moeilijkheden aan. Tegen de benoeming van: *Eere zij God!* als alleen hoofdzin naar den vorm heeft men wellicht geen bezwaar; maar veronderstel, dat achter: *Zij zongen een lied volgt van vijftig regels!*

2°. Nog dient er op gewezen te worden, dat de ééne bijzin dienstbewijzend lid van een anderen bijzin kan zijn, b.v.: *Hij maakt groote zinnen, omdat hij gehoord heeft, dat men die mooi vindt. Wij verkiezen de vruchten, welke gegroeid zijn aan de boomen, die wij zelf gekweekt hebben.* De tweede bijzin is in deze voorbeelden een lid van een voorwerpszin, of wel een bijvoeglijke zin bij den eersten bijzin. Dat verschil in rang tusschen de bijzinnen kan men uitdrukken door te spreken van bijzinnen van den eersten, tweeden rang, enz.; de betrekking tusschen een bijzin van den eersten en een van den tweeden rang zou aangewezen kunnen worden door den eersten bijzin betrekkelijken hoofdzin (ten opzichte van den tweeden bijzin) te noemen.

- 286. De aard der betrekking, die tusschen de leden van een samengestelden volzin bestaat, kan blijken:

uit voegwoorden: *Werk, opdat uw leven nuttig zij. Zij kwamen, en wij vertrokken;*

uit bijwoorden: *Zij werkten hard, toch bleven zij arm. Eerst kwamen zij, daarna verschenen wij;*

uit teekens: *Zij riepen: „Help ons”. Wij bleven thuis: het weer was te guur.*

Niet altijd wordt de betrekking tusschen de leden van een samengestelden volzin uitgedrukt; men moet dan het zinsverband uit den samenhang trachten op te maken, b.v.: *Het suisde mij om de ooren, het draaide mij voor de oogen, een ongekende koude deed mij rillen, ik gevoelde een sterke spanning van de huid (aaneenschakelend). Door Eendracht wordt het huis gebouwd, Door Tweedracht stort het in (tegenstellend). Gij zult nog dikwijls spijt hebben over deze woorden, gij weet te goed, hoe zij ons grieven (redengevend).*

287. Ingeval de voegwoorden geheel zijn weggelaten, noemt men de verbinding asyndeton (= zonder verbinding), b.v.: *Men windt de kabels, hijscht de zeilen, wacht het teeken . . .* (TOLLENS).

Soms wordt, ter bevordering van den nadruk, het voegwoord voor elk der samenstellende leden uitgedrukt. Dit heet polysyndeton (= veelverbinding), b.v.: *Christien had er een dollen zin in, en Koosje ging ook mede, en Pieter volgde natuurlijk. Maar toch, de meester is zoo dik, en de ondermeesters zijn zoo lang, en hunne brillen en bakkebaarden zien er zoo onverbiddelijk uit, en de borden zijn zoo zwart, en . . .* (zie ook § 273).

288. Het kan gebeuren, dat de leden van een samengestelden volzin bestanddeelen met elkaar gemeen hebben. Ter wille der korthed en der welluidendheid wordt het gemeenschappelijk bestanddeel (of de gemeenschappelijke bestanddeelen) niet in elken samenstellenden volzin uitgedrukt; meestal drukt men het maar eens uit, als: *De Noormannen trotseerden de grootste gevaren, verachtten den dood, ja, gingen dien met vreugde te gemoet. Het geraas hield aan, maar bleek nu diep in het woud zijnen oorsprong te nemen. Het was een geluk voor den opstand, dat hij zich slechts een korte poos over geheel Nederland kon uitbreiden, doch op den duur binnen enge grenzen beperkt bleef.* — Hier is het gelijke bestanddeel, het onderwerp, maar eens uitgedrukt.

289. Uit de zinnen van § 288 blijkt, dat de samentrekking alleen mogelijk is bij zinnen van gelijken rang — 't zij hoofd- of bijzinnen — dus bij bijschikking, en wel bij zulke hoofdzinnen of bijzinnen, die aansenschakelend of tegenstellend verbonden zijn. Bij het redengevend en oorzakelijk verband is geen samentrekking mogelijk, evenmin bij onderschikking; men zegt zoowel: *Hij kan niet komen, want hij is verhinderd*, als: *omdat hij verhinderd is*; in beide gevallen kan het onderwerp in het tweede lid van den samengestelden volzin niet uitgelaten worden.

290. Samentrekking bestaat niet alleen in het weglaten van een gelijk onderwerp. Ook a. gelijke gezegden (of deelen van gezegden), b. gelijke bepalingen, c. gelijke onderwerpen en gezegden (of deelen van gezegden); d. gelijke gezegden en bepalingen bij die gezegden worden in den regel slechts éénmaal uitgedrukt, als:

a. *Ouders zoeken hun kinderen, echtgenooten elkander. De Herder drijft zijn lamrenkudde ter weide met zijn staf, Maar de Ochtenstond het sterrenleger van 's hemels blauwend weiveld af.* (BILDERDIJK).

De weitasschen werden in orde gebracht, en de geweren met de noodige zorg schoongemaakt. Koosje was allerliefst, Christien alleruitgelatenst, Amelie allersentimenteelst.

b. *In de lente bloeien de vruchtboomen en ontwaakt de geheele natuur. De kamerbehangen maakte er hem opmerkzaam op, dat in zulk een net vertrek een planken vloer volstrekt niet paste en noodzakelijk een tapijtje op den grond moest.*

c. *Ik was door dit bezoek geheel verrast en op het hooren van den naam ontroerd (C. O.) Wel bespeurde hij hier en daar den voet van een haas, en verder het gewei van hoenders (C. O.) Men kan ruw en stuursch van voorkomen zijn en toch een goed hart bezitten. Zij was een weeskind en de steun en troost van een oude grootmoeder.*

d. *In den winter kan op de eene kamer niet gestookt worden om de walwinden en op de andere geen vuur aangemaakt, omdat het er zoo*

rookt. *De lucht is mij hier te luf, de zon te flauw. Opeens ziet hij de klucht (patrijzen) weer opvliegen en kort daarop neervallen (C. O.). Zoo wandelde Teun het dorp door en den zandweg op.*

Soms is de samentrekking van zoodanigen aard, dat de ontbrekende bestanddeelen niet in één maar in de verschillende samenstellende zinnen voorhanden zijn, als: *Pieter ging, onder veel vermaningen, Koojsje, en ik Christientje halen. Zij weten niet waarheen, noch waar de schrik hen joeg. (TOLLENS).*

291. Het is bij samentrekking een vereischte, dat de gelijke bestanddeelen dezelfde beteekenis hebben. Al zouden die bestanddeelen gelijke woorden zijn, toch is bij verschil van beteekenis de samentrekking, ter voorkoming van verwarring, niet geoorloofd. Uit dit oogpunt zijn volzinnen af te keuren, als: *Deze muzikant doet zijn best op den hoorn, maar het publiek geen plexier met zijn geschetter. Deze jongens maken het heel goed, doch hun werk slecht. Hier zet men koffie en over? Hij is nu thuis en zeer tevreden. Deze man maakt grove verteringen en daardoor op den duur vrouw en kinderen ongelukkig. Gij ligt daar al veel te lang in het gras en ons bovendien te vervelen. 't Geen de tijd hierna zal brengen, Is of nu of al geweest. (CAMPHUYZEN).*

292. Verder moeten de bestanddeelen, welke samentrekking mogelijk maken, denzelfden dienst bewijzen in de zinsleden, waarin zij behooren; ook dit is noodig ter wille der duidelijkheid. Uit dit oogpunt zijn zinnen af te keuren, als: *Hier is de man, die uw kind redde en gij dus goed moet beloonen. Ziedaar de oude vrouw, die ik op mijn wandeling ontmoette en een aalmoes heb gegeven. Axië is het grootste der vijf werelddeelen en het eerst bevolkt geworden. Met hem moogt gij niet meer omgaan, zelfs niet meer groeten. Door den oorlog worden vele vrouwen diep ongelukkig, vele kinderen weezen, ja zelfs geheele gezinnen tot den bedelstaf gebracht. Piet was kopje-onder geweest en tot het midden doornat.*

OPMERKING. Het zal niet moeielijk vallen de fouten in deze volzinnen en in die der vorige § aan te wijzen. — Wat de gelijkheid van dienst betreft, laat men zich soms verschalken door de gelijkheid van naamsvormen bij verschillende voornaamwoorden: *Ik kom u morgen bezoeken en tevens mededeelen, of ik uw voorstel aanneem of niet. Gij hebt dezen man te lichtvaardig uw vertrouwen geschonken en deelgenoot gemaakt van uw geheimen. De kinderen hebben haar een geschenk aangeboden en een gelukkigen dag doen beleven. Ik zal hem mijn ongenoegen toonen, ja zelfs straffen, als het moet zijn.*

293. Nog dient opgemerkt te worden, dat, als de gelijke bestanddeelen werkwoordelijke vormen zijn van dezelfde beteekenis en denzelfden dienst, deze in persoon en getal mogen verschillen, omdat op deze wijze geen begripsverwarring kan ontstaan. Dus zijn zinnen, als volgen, niet af te keuren: *En flauwer wordt het licht en ruwer nog de vlagen. Door omgang met deugdzame lieden worden onze neigingen veredeld, onze*

hulpbronnen vermeerderd, onze geestkracht versterkt. Voor nagenoeg dezelfde daad ontving ik een belooning, en gij een harde berisping. Gij werdt dus geprezen, en hij berispt.

294. Ook een bijzin behoeft, als hij denzelfden dienst doet ten opzichte van twee zinnen, slechts eenmaal uitgedrukt te worden, b.v.: *Men heeft gezegd, en men heeft ook bewezen, dat A. de schuldige is. Wat hij gedaan heeft, wordt niet alleen door zijn landgenooten geroemd, maar wordt ook door vreemdelingen geprezen.*

OPMERKINGEN. De bijzin moet in dezelfde betrekking staan tot beide zinnen; daarom moeten afgekeurd worden volzinnen als:

1°. Men zegt wel, en het is ook menigmaal gebleken.

Dat zotten in 't gemeen de waarheid zullen spreken.

2°. Dat Douwes Dekker buitengewonen aanleg bezat, wisten allen en werd dan ook bij iedere gelegenheid op afdoende wijze gestaafd.

In beide voorbeelden komt de bijzin voor als voorwerp van den éénen en als onderwerp van den anderen hoofdzin. — (Zie ook § 224).

DERDE LES: NEVENSCHIKKEND OF BIJSCHIKKEND ZINSVERBAND.

I. Aaneenschakelend verband.

295. Hoofdzinnen en bijzinnen van gelijken rang kunnen eenvoudig als gelijken naast elkaar geplaatst worden; de betrekking, waarin zij dan logisch d. i. volgens het verstand, tot elkander staan, heet aaneenschakeling. In den op die wijze gevormden samengestellten volzin is elk der enkelvoudige zinnen een schakel van het geheel (of de keten). In den regel worden de verschillende leden door het voegwoord *en* verbonden of aan elkaar geschakeld; waar dit voegwoord ontbreekt, kan het tusschen de leden in gedacht worden. Twee ontkennende zinnen kunnen door *noch* (= en niet) verbonden zijn.

VOORBEELDEN. Hoofdzinnen. Wij zijn nu eenmaal in het schuitje, en het noodlot voert ons mee. (v. MEURS).

Hij (de geleerde hond) blaas dan als een schaaap, dan brult hij als een

Dan bulkt hij op de wijs der koeien, (stier,

Dan weet hij als een os te loeien,

Dan jankt het hooggeleerde dier gelijk een vos . . . (SCHONCK).

Men mag op kracht noch wijsheid roemen,

Noch wijze of sterke zalig noemen. (VONDEL).

Zij weten niet waarheen, *noch* waar de schrik hen joeg. (TOLLENS).

Bijzinnen. Mijn vriend kan niet ter vergadering komen, omdat hij ongesteld is *en* de dokter hem rust heeft voorgeschreven. Eer uw ouders, opdat het u welga en gij lang moogt leven op aarde. De vader zeide tot den onderwijzer, dat noch zijn zoontje het huiswerk wilde maken, noch

zijn dochtertje hare moeder wilde helpen. De heer Kegge scheen er volkomen van overtuigd te zijn, dat hij een onuitputtelijk fortuin had en dat hij „een perfecte goeie kerel” was (C. O.).

296. In plaats van het voegwoord *en* kunnen ook de voegwoordelijke uitdrukkingen *niet alleen . . . maar (ook), zoowel . . . als* gebezigd worden; ook kan het voegwoord door het bijwoord *ook* versterkt worden, als: *De vrouwen staken niet alleen den mannen een hart onder den riem, niet alleen hielpen zij ze met vuur en ijzer, om de vijandelijke aanvallen af te slaan, maar als getergde leeuwinnen borsten zij met de wapens in de vuist ter poorte uit* (VAN EFFEN). *De ezels dient niet slechts tot rijden, maar ook is hij een geduldige lastdrager. Zoowel de pennen der zwanen als die der ganzen werden vroeger tot schrijven gebruikt. Ook brengt het vrouwelijk stelsel van een zalig behelpen niet mee, dat men in een tuin van alles krijgen kan; en ook is het eigenaardig, dat er in een theetuin niets anders is dan thee* (C. O.). *Door omgang met brave lieden leeren wij niet alleen onze eigen zaken beter behartigen, maar ook anderen op beter en gezegender wijze van dienst zijn* (SMILES).

297. Bij aaneenschakeling kan de inhoud van den volgenden volzin zoodanig zijn, dat hij naar het oordeel des sprekers dien van den vorigen overtreft. In dit geval bezigt men de bijwoorden *bovendien, daarenboven, buitendien*, en tevens al of niet het voegwoord *en*, als: *Het varken geeft ons spek en vleesch, daarenboven (bovendien, buitendien) verwerkt men nog zijn borstels en zijn huid. Op deze kostschool maken alle vakken van onderwijs een deel uit van het programma, bovendien wordt er les gegeven in schermen en paardrijden.*

OPMERKING. Het is duidelijk, dat vóór de genoemde bijwoorden het voegwoord *en* kan ingeschoven worden. Die bijwoorden bewerken dus hier het aaneenschakelend zinsverband niet.

298. De aaneenschakelende betrekking kan in de tweede plaats voortzettend en rangschikkend zijn. Dit wordt uitgedrukt door de bijwoorden: *eerst, vooreerst, ten eerste, ten tweede, ten derde, enz., ten laatste, dan, daarna, daarop, verder, nog, ten andere, vervolgens, eindelijk, ten slotte*, als: *De heer Bruis moest eerst een eindweg den singel op, dan een laan in, dan rechtsomslaan, totdat hij aan zoo'n wit paaltje kwam, dan weer links, en dan weer rechts om, en dan was hij in de Meester-Jorislaan. De een had de heksen uit den schoorsteen zien springen; de ander had vuurvogels zien vliegen; een derde riep, dat hij den duivel met een pekstok in den brand zag roeren; en ieder maakte, dat hij wegkwam. Bij de studie moet gij vooreerst vol ijver zijn, ten andere dient ge bij uw lessen goed op te letten, verder moet gij u nooit laten ontmoedigen, en ten slotte zette de volharding de kroon op uw werk. De doorgangen in den berg waren nauw en oneffen, zoodat wij ons nu eens tegen een steen stielen, dan eens op de kiezelscheutjes uitgleden.*

OPMERKING. Ook hier bewerken de bijwoorden het aaneenschakelend zinsverband niet; het voegwoord *en* kan telkens ingeschoven worden.

299. Nog kan de aaneenschakelende betrekking verdeelend zijn; de volzinnen worden dan ingeleid door de bijwoorden en bijw. uitdr.: *eensdeels, anderdeels; deels, deels; ter eener zijde, ter anderer zijde; nu eens, dan eens (weder), als: Eensdeels hebt gij gelijk, en anderdeels hebt gij ongelijk. Nu eens liet het geluid van een specht zich hooren, dan weder klonk het geblaf van een vos uit de diepte van het stille woud. Ter eener zijde lachte het plan ons toe, ter anderer zijde vonden wij het verwerpelijk. Aan den eenen kant wilde hij zijn erfgoed niet bezwaren, aan de andere zijde wilde hij zijn schuldeischers gaarne afbetalen.*

OPMERKING. Ook hier kan het voegwoord *en* telkens ingeschoven worden.

300. De betrekking tusschen zinnen, door *en* verbonden, kan soms zóó zijn, dat de inhoud van den tweeden zin als gevolg of tegenstelling kan gedacht worden in betrekking tot dien van den eersten, als: *De zon komt op, en alles begint weer te leren. Doe goed uw best, en gij zult zeker slagen. Spreek slechts dat ééne woord, en wij zullen gelukkig zijn. Wij hebben u den geheelen middag verwacht, en gij zijt niet gekomen. De dokter is tweemaal geroepen, en hij is niet gekomen. Naar den vorm bestaat hier echter aaneenschakeling, en aan den vorm heeft men zich bij ontleding te houden.*

II. Tegenstellend zinsverband.

301. De inhoud van twee hoofdzinnen of van twee bijzinnen van gelijken rang kan een tegenstelling vormen, als: *De mensch sterft en verdwijnt, maar zijn denkbeelden en daden blijven leven. Hij berichtte ons, dat hij zelf wel zou komen, maar dat zijn zoon verhinderd was.* Naar den aard der tegenstelling onderscheidt men:

- a. Een zuiver tegenstellend zinsverband,
- b. Een beperkend tegenstellend zinsverband,
- c. Een uitsluitend tegenstellend zinsverband.

a. Zuiver tegenstellend zinsverband.

302. Het zuiver tegenstellend zinsverband wordt aangewezen door het voegwoord *maar*, soms versterkt door *integendeel*. Meermalen vindt men in dit geval het bijwoord *integendeel* alleen uitgedrukt en het voegwoord *maar* uitgelaten. **VOORBEELDEN.** *Ik ben tevreden met mijn lot, maar gij wilt altijd meer hebben* (d. i. gij zijt niet tevreden). *Mijn oudste broeder heeft veel voorspoed in zaken, doch mijn jongste broeder gaat het slecht* (d. i. de jongste broeder heeft geen voorspoed). *Ik zal u niet tegenwerken, maar ik zal u integendeel steunen, waar ik kan. Deze knaap is niet lui, hij is integendeel werkzaam en ijverig.*

OPMERKING. Bij het zuiver tegenstellend zinsverband staat de gedachte, in het tweede zinslid uitgedrukt, óf lijnrecht tegenover die van het eerste zinslid (*a*), of wol, de gedachte, in den tweeden zin uitgedrukt, kan die van den eersten zin vervangen (*b*), als:

a. De mensch sterft en verdwijnt, maar zijn denkbeelden en daden blijven leven en laten een onuitwischbaren indruk achter op zijn geslacht (SMILES), d. i. De mensch sterft, zijn denkbeelden en daden sterven niet; of de mensch gaat te niet, zijn denkbeelden en daden blijven.

b. Ik geloof niet, dat iemand ooit ééne geestige gedachte gehad heeft in een trekschuit. Integendeel: de roef is de ware atmosfeer voor alle mogelijke vooroordeelen (C. O.).

b. Beperkend tegenstellend zinsverband.

303. Het beperkend tegenstellend zinsverband kan aangeduid worden door de voegwoorden *maar, doch, dan*. Verschillende bijwoorden, als: *echter, intusschen, evenwel, nochtans, toch, niettemin, desniettemin, desniettegenstaande, althans*, kunnen dat verband versterken (zie blz. 80, Opm.). Dikwijls wordt bij dit zinsverband het voegwoord (*maar, doch, dan*) weggelaten. VOORBEELDEN. *De tijger blijft stil liggen, maar zijn oogen fonkelen onbeweeglijk de arme apen aan. De dokter kwam, doch het was te laat. Ik bood hem een stoel aan, dan hij ging niet zitten.*

Des Dichters hand stort wel geen bloed,
(Hij is geen gruwzaam tweedrachtstichter!)
Maar echter is zijn wexen — moed! (DA COSTA).

*De winter is een stuursche vent;
Toch houdt hij elk te vrind,
Wie tot verxachting van de ellend
Geluk in 't weldoen vindt. (TER HAAR).*

In deze voorbeelden komt de tweede zin op tegen hetgeen men als een gevolg van den eersten zou kunnen denken; de hoorder of lezer wordt dus beperkt in het maken van gevolgtrekkingen; want bovenstaande voorbeelden beteekenen: *De tijger ligt stil onder den boom, men moet echter niet denken dat hij slaapt, of de apen uit het oog verliest. — De dokter kwam, hij kon echter den drenkeling niet meer redden. Al bood ik hem een stoel aan, hij ging niet zitten, hij bleef staan.*

OPMERKING. Bij onderschikking wordt deze zelfde betrekking uitgedrukt door de voegwoorden *ofschoon, hoewel*. (Zie Bijw. zinnen van toegeving).

304. Daar en ook zinnen van tegengestelden inhoud kan verbinden (zie § 300), vindt men ook de uitdrukkingen: *en echter, en evenwel, en toch, en niettemin*, om het beperkend tegenstellend zinsverband aan te wijzen, als: *Men kan ruw en stuursch van voorkomen zijn en toch een goed hart en een degelijk karakter bezitten (SMILES). Napoleon hield zijn soldaten in volmaakte gehoorzaamheid, en evenwel won hij in de hoogste*

mate hun genegenheid. Die appelboom is meer beladen met vruchten dan deze, en niettemin is deze schooner dan die. Het krediet van deze kooplieden is grooter dan het onze, en echter doen zij niet zulke groote zaken aan de beurs als wij.

OPMERKING. Het is duidelijk, dat hier en het middel der verbinding is, en dat de bijwoorden: *echter*, *evenwel* enz. het beperkend tegenstellend zinsverband uitdrukken.

c. Uitsluitend tegenstellend zinsverband.

305. Het uitsluitend tegenstellend zinsverband wordt aangewezen door het voegwoord *of* (oudtijds *ofte*). Dit voegwoord drukt dan uit, dat de inhoud van den éénen zin dien van den anderen uitsluit d. i. óf de ééne zin is waar, óf de tweede, niet beide te gelijk, als: *Gij zult mij vergiffenis vragen, of ik zal u bij het gerecht aanklagen. Hij kan met den trein van vieren vertrèkken, of hij kan om zes uur met de stoomboot afreizen.* Soms vindt men het voegwoord, tot versterking van den nadruk, herhaald, als: *Of uw vriend heeft u bedrogen, óf hij wil uw scherpsinnigheid op de proef stellen.* Om de onmiddellijke opeenvolging van twee *of's* te voorkomen, vervangt men *of* door *dan*, als: *Ik kneep mij in den arm om mij te overtuigen, of ik waakte dan of ik droomde* (VAN MEURS), — *dan* = *ofte* (om mij te overtuigen).

Ziehier nog een voorbeeld van uitsluitend tegenstellend zinsverband:

Zal hij met schuchteren ren der Jaagren stoet ontvlieden;
Of, zal hij de overmagt een fieren weêrstand bieden?
Is 't zijn gewapend hoofd, of wel zijn vlugge voet,
In 't nijpende gevaar, dat hij betrouwen moet?

(BILDERDIJK, Hertenjacht).

III. Redengevend zinsverband.

306. Het redengevend zinsverband wordt uitgedrukt door het voegwoord *want*, als: *A. kan morgen niet op reis gaan, want zijn vader is ziek geworden.* In den tweeden zin wordt nu de reden opgegeven, waarom de persoon A. morgen niet op reis kan gaan. Soms wordt het zinsverband versterkt door de bijwoorden *immers*, *namelijk*, *toch*, als: *Ik kan hem niet gaan bezoeken, want de dokter heeft immers stille voorgeschreven.* Meermalen wordt het voegwoord *want* weggelaten en blijven de bijwoorden alleen over om het zinsverband aan te wijzen.

VOORBEELDEN.

Spoorwegen! heerlijke spoorwegen! op u zal niet gerookt worden; *want* daar is geen adem! Op u zal niet geslapen worden; *want* daar is geen rust! Op u zal niet worden gebabbeld, *want* daar is geen tijd! (C. O.).

Ja wel, zij is bij onzen lieven Heer, dat hebt gij immers zelf gezegd.

IV. Verband van gevolg en gevolgtrekking.

307. De betrekking van gevolg (van gevolgtrekking) is nauw verwant aan die van reden. Dit blijkt, als men voor den volzin: *Ik kan morgen niet op reis gaan, want mijn vader is ziek geworden*, in de plaats stelt: *Mijn vader is ziek geworden, derhalve kan ik niet op reis gaan*. In dezen laatsten volzin wordt de grond, de reden, de oorzaak op den voorgrond gesteld, en daaruit trekt men nu een gevolg of leidt men een andere waarheid af. De betrekking van gevolg of gevolgtrekking wordt uitgedrukt door de bijwoorden: *dus* (dies, des), *derhalve*, *alzo*, *bijgevolg*, *gevolgelyk*, *alzo*, *dienvolgens*; *vandaar*, *daarom*, *hierom*, *deswege*. Deze vier laatste doen vooral dienst bij gevolgtrekking. In vele gevallen komen deze bijwoorden met het voegwoord *en* verbonden voor; — meermalen ook ontbreekt *en*.

VOORBEELDEN.

Wij krijgen een heel gezelschap bij elkaar en voor het eerst: — *dus* wilde ik wel, dat alles in den haak was (LINDO).

Dit duurde zoo voort, totdat het ongeluk wilde, dat de heer Rudolf van Brammen zijn laatste sigaar had uitgerookt, *en dus* een ander tijdverdrijf behoefde (C. O.).

Daar ging eens een pelgrim treden
 Met een tabbaard, dik en zwaar;
 Noordenwind wordt hem gewaar, —
Dies begon hij zijne reden
 Tot de zuiderzon en sprak:
 „Stroop dien pelgrim van zijn pak.” (MAERTZ).

En 't uur van zijn siesta gaat verloren, eer hij tot adem keert. De reis ter weide heen wordt *des* op heden zonder slaapjen aangetreên. (ST.).

De effen ijsvloer was de heerlijkste plaats, welke men vinden kon, om schaatsen te rijden, *en vandaar* dan ook, dat knapen en meisjes nog dikwijls op de gladde baan rondzwerfden, als de maan reeds haar zilverig licht door de beijde takken van den beuk wierp (A. SNIEDERS).

De eik wil groot zijn: *en daarom* verheft hij zich boven de andere boomen. Een woekerplant wil ook groot zijn: *en daarom* hecht zij zich aan den eik vast (FERGUUT).

Mijn wieg stond tusschen dorre blaren
 En afgevallen bloemen in:
Vandaar in mij die najaarsmin... (BEETS).

De noordenwinden waaien over koude zeeën, *daarom* brengen zij ons dikwijls koude aan. De wijnstok vordert een warme luchtstreek, *deswege* wordt hij in koude landen niet aangekweekt. — De mensch heeft een vrijen wil, *gevolgelyk* kan hij het goede doen en het kwade laten. De oudere Stastok was een man van de klok, *en* stond *dienvolgens* om zes

uren op (C. O.). De vijanden hebben den wapenstilstand verbroken, men zal *bijgerolg* den oorlog moeten voortzetten. Nu hebt ge uw eigen toekomst in handen, doe *alzo* uw best, en wees werkzaam. De vleierij heeft een groote zachtheid in haar stem, 't is *hierom* voor velen moeilijk niet naar haar te luisteren. De veldheer heeft de krachten van den vijand te gering geschat *en daardoor* ons leger in groot gevaar gebracht.

V. Doelaanwijzend zinsverband.

308. De betrekking van doel wordt uitgedrukt door het bijwoord *daartoe* en de bijwoordelijke uitdrukking *te dien einde*, als: *Zij moest pannekoeken bakken, daartoe nam zij als naar gewoonte van het fijnste meel. Hij wilde aan zijn dochter de rustige opvolging in al zijn erflanden verzekeren, te dien einde getroostte hij zich vele offers.* In den eersten zin vindt men telkens het doel uitgedrukt, waarmede de werking in den tweeden zin verricht wordt. Daar in het doel de beweegreden van een daad ligt uitgedrukt, zal, als de tweede lid van iederen volzin voorop wordt geplaatst, de eerste zin er in redengevende betrekking naast moeten komen, als: *Zij nam als naar gewoonte van het fijnste meel, want zij moest pannekoeken bakken.*

OPMERKING. In plaats van *daartoe, te dien einde* kan men zeggen *en daartoe, en te dien einde*; en bewerkt dan het aaneenschakelend verband, en *daartoe, te dien einde* drukken het doelaanwijzend zinsverband uit (vergelijk ook § 297 en § 304, Opm.).

UITGAVEN VAN J. B. WOLTERS, TE GRONINGEN.

A. M. BOGAERTS en M. J. KOENEN, Practische Taalstudie. I: Woorden en uitdrukkingen	9de druk	f	1,25
A. M. BOGAERTS en M. J. KOENEN, Practische Taalstudie. II: Taal en Taalstudie	5de druk	-	1,25
A. M. BOGAERTS en M. J. KOENEN, Practische Taalstudie. III: Taalgebruik en Woordverklaring	7de druk	-	1,25
H. JACOBS, Foutieve oplossingen van Rekenkundige Vraagstukken voor Kweekelingen en Onderwijzers		-	0,25
H. JACOBS, Vragen met toelichtingen over de theorie der Rekenkunde, ten dienste van de adspiranten naar de hooflonderwijzers- en onderwijzers-acte		-	0,40
H. JACOBS en M. J. KOENEN, Nederlandsche Spraakkunst ten dienste van studeerende Onderwijzers, geb.		-	3,00
M. J. KOENEN, Nederlandsche Spraakkunst, ten dienste van Kweekelingen		-	1,50
M. J. KOENEN, Practische Stijl leer, in Lessen en Oefeningen. Een boek voor Kweekelingen en Onderwijzers.		-	1,00
M. J. KOENEN, Korte lessen der Nederlandsche Spraakkunst met opgaven en oefeningen	2de druk	-	0,60
M. J. KOENEN, Het Nieuwe Taalboek, Taal-, Stijl- en Dicteer-oefeningen voor de verschillende klassen der Volksschool. Eerste stukje	11de druk	-	0,20
M. J. KOENEN, Het Nieuwe Taalboek, Taal-, Stijl- en Dicteer-oefeningen. Tweede stukje	10de druk	-	0,20
M. J. KOENEN, Het Nieuwe Taalboek, Taal-, Stijl- en Dicteer-oefeningen. Derde stukje	8ste druk	-	0,20
M. J. KOENEN, Het Nieuwe Taalboek. Vierde Stukje. Eerste gedeelte	8ste druk	-	0,20
M. J. KOENEN, Het Nieuwe Taalboek. Vierde stukje. Tweede gedeelte	5de druk	-	0,25
M. J. KOENEN, Het Nieuwe Taalboek, Taal-, Stijl- en Dicteer-oefeningen voor voortgezet lager onderwijs en de eerste klassen van normaallessen. Vijfde stukje	7de druk	-	0,50

M. J. KOENEN, Het Nieuwe Taalboek, Taal-, Stijl- en Dicteeroefeningen voor voortgezet lager onderwijs en de tweede klassen van normaallessen. Zesde stukje . . .	<i>4de druk f</i>	0,50
M. J. KOENEN, Denken en Schrijven. Steloefeningen in vijf leerkringen voor de verschillende klassen der Volksschool. 1e—3e stukje	<i>3de druk à</i>	0,20
M. J. KOENEN, Denken en Schrijven. 4e en 5e stukje	<i>2de druk à</i>	0,25
M. J. KOENEN, Denken en schrijven, ten gebruike der steloefeningen. Handleiding bij de practische taalstudie I . .		0,50
M. J. KOENEN, De Kleine Steller, Steloefeningen voor de Volksschool, Eerste stukje, 1e en 2e trap		0,15
M. J. KOENEN, De Kleine Steller, Steloefeningen voor de Volksschool, Tweede stukje, 3e en 4e trap.		0,15
M. J. KOENEN, Een kleine Sleutel. Toelichtingen bij 't gebruik van „Practische Taalstudie I”	<i>2de druk</i>	0,25
M. J. KOENEN, Zakwoordenboek der Nederlandsche taal, <i>in linnen</i>	<i>6de druk</i>	0,25
M. J. KOENEN, Bilderdijk. Keur uit Bilderdijks Gedichten, naar tijdsorde gerangschikt met inleiding en aantekeningen, 2 dln. à		1,25
M. J. KOENEN, Staring, keur uit Staring's Gedichten, met inleiding en aantekeningen.		1,00
M. J. KOENEN, Proefsteen voor 't examen, een boek voor candidaat-onderwijzers		0,60
M. J. KOENEN, Kleine Nederlandsche Spraakkunst. Een boekje voor de hoogste klasse der Volksschool		0,50
M. J. KOENEN, Ter herhaling. Vragen over de Nederlandsche Spraakkunst. Een repetitie-boekje voor candidaat-onderwijzers		0,90
M. J. KOENEN, Oefenschool der Spraakkunst		0,75
M. J. KOENEN, De hoofdzaken der Nederlandsche Spraakkunst, in 10 leerkringen. Een repetitie-boekje voor leerlingen van kweek- en normaalscholen.		0,35
M. J. KOENEN en W. WESTENDORP, Voorbereidend Taalonderwijs. Gehoor-, Spreek-, Dicteer- en Schrijfoefeningen. Een boekje voor de laagste klasse der Volksschool		0,25

BERICHT.

Het Tweede gedeelte dezer Nederlandsche Spraakkunst zal op het einde van Juli verschijnen. De uitgever stelt het boek dan ook in één band, gebonden, verkrijgbaar.